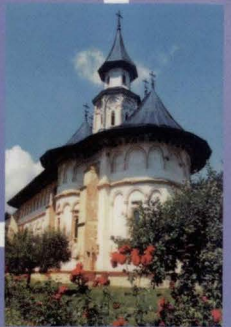
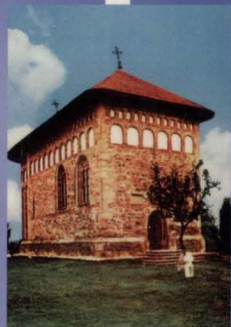
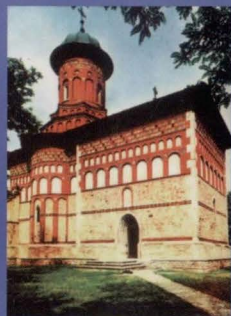

CTITORIILE
LUI ȘTEFAN CEL MARE
ÎN DOCUMENTE

DRAGOȘ ȘESAN

Dragoș Șesan

**Ctitoriile lui Ștefan cel Mare
în documente**

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

Ctitoriile lui Ștefan cel Mare
în documente

Cu ARGUMENTE
de CORNELIU-MIHAIL LUNGU

AUTOR:
DRAGOȘ ȘESAN

Redactor, întocmire indici: ȘERBAN MARIN

ISBN: 973-8308-14-3

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

ARGUMENTE

De regulă, la orice lucrare, indiferent de profil, temă sau mod

de abordare este suficient un **ARGUMENT** pentru a demonstra ce și-au propus autorii, ori autorul, ce au urmărit și ce se dorește a fi transmis celor interesați.

În cazul lucrărilor dedicate de Arhivele Naționale aniversării a 500 de ani de dăinuire a lui Ștefan cel Mare în conștiința românilor am socotit firesc să le prefetăm într-un mod aparte. Acest lucru nu se datorează faptului că avem de-a face cu două lucrări distincte: **ȘTEFAN CEL MARE - 500. ALBUM DE DOCUMENTE** și **CTITORIILE LUI ȘTEFAN CEL MARE**, ci situației cu totul speciale impuse de mai mulți factori.

În primul rând, personalitatea de excepție a domnitorului român al provinciei românești cunoscută de-a lungul istoriei sub denumirea de Moldova. Din nefericire, după cinci secole de la dispariția lui Ștefan cel Mare, teritoriul respectivei provincii se prezintă destrămat, o bună parte constituind, astăzi, o așa zisă Republică Moldova.

Apoi, este vorba de specificul celor două lucrări, prima bazată în exclusivitate pe documente emise de cancelaria Marelui Domn. Legat de acest aspect, merită să stăruim asupra unei realități ce trebuie să dea de gândit. Este vorba de faptul că în țări evolute din Europa nu se cunoaște că deținem documente din secolele XIV-XVIII create la nivelul cancelariilor domnești. Se știe, însă, că națiunea română există de la 1878, după Congresul de Pace de la Berlin, când, de fapt, pentru a i se recunoaște Independența, cucerită cu mari jertfe, României i s-au impus

condiții drastice de marile puteri, între care și cedarea către Rusia a județelor din sudul Basarabiei: Cahul, Bolgrad și Ismail.

Un alt argument îl constituie faptul că astăzi, din nefericire, Moldova lui Ștefan cel Mare nu este întreagă. După cuceririle succesive și procesul de rusificare și sovietizare la care românii au fost supuși, mai grav este faptul că anumiți pseudoistorici încearcă să acrediteze ideea că limba lui Ștefan cel Mare este cu totul altceva decât limba română. Această aberantă și ilogică propagandă a culminat cu lansarea unui dicționar de „limbă moldovenească”. Altfel spus, un dicționar pentru comunicarea românilor cu românii! Și pentru a dovedi – dacă mai era cazul – că nu au contat culorile îmbrăcate de Imperiul țarist, sau de cel sovietic este suficient să amintim că „teza” respectivă nu constituie o noutate. La ea s-a recurs o dată cu declanșarea procesului de rusificare a românilor și de ștergere a conștiinței lor naționale. Nici ideea „federalizării” istoriceii provincii românești a Moldovei nu este nouă, pentru că tendințe de separare concentrate în jurul Transnistriei au existat și s-au manifestat cu putere după ce Sfatul Țării hotărâse unirea cu Țara la 27 martie 1918. Este vorba de aceeași politică bazată pe principiul „*divide et impera*” și susținută de vechile metode machiavelice, devenite astăzi mult mai sofisticate. Se poate constata că doar prezența statuii lui Ștefan cel Mare la Chișinău nu este suficientă pentru a stăvili repetarea unor fenomene și procese anacronice pe care istoria le-a consemnat, dar nu și validat, dovadă că imperiile ce le-au generat au dispărut.

Drept argument poate fi adus în discuție și un alt aspect. El este generat de un adevăr dureros pe care trebuie să-l recunoaștem, dar nu să-l și asumăm, mai cu seamă că are mari implicații în prezent. Greșelilor săvârșite cu câțiva ani în urmă le datorăm răul făcut Moldovei lui Ștefan cel Mare prin renunțarea la Insula Șerpilor și la părți ale gurilor Dunării, care au aparținut Basarabiei, după cum recunoscuseră puterile semnatare ale Tratatului de Pace încheiat la Paris în 1856. Cu atât mai bizară apare situația actuală, când ținuturile respective au ajuns în posesia unei țări, care, este drept, a visat mult la Basarabia, deși nu a avut nimic comun cu ea, ca de altfel nici cu cealaltă provincie românească, Bucovina, pe care o stăpânește astăzi în mod nedrept.

Iată câteva argumente suficiente, în opinia noastră, pentru a contura menirea celor două lucrări depuse, în memoria Marelui Voievod, pe Altarul Credinței în unitatea neamului românesc. Dar dincolo de

argumentele prezentate, socotim că mult mai concludente sunt mărturiile incluse în **ALBUMUL DE DOCUMENTE**, care vin să întregescă nu numai imaginea personalității lui Ștefan cel Mare, dar, în egală măsură, și a măreției țării pe care a condus-o timp de aproape o jumătate de secol, lăsînd-o drept moștenire puternică și întregită.

În aceeași măsură, cealaltă lucrare: **CTITORIILE LUI ȘTEFAN CEL MARE** dovedește, fără putință de tăgadă, că, pe lângă calitățile de mare strateg, vașnic luptător, bun gospodar și iubitor de dreptate, voievodul moldovean a fost înzestrat cu însușiri alese puse în slujba culturii și artei, dovadă, în acest sens, numeroasele **CTITORII** religioase și laice pe care le-a construit de-a lungul și de-a latul teritoriului istoric al Moldovei. Dincolo de rostul lor în plan cultural, religios și al arhitecturii specifice românești, ctitoriile respective constituie dovezi incontestabile cu privire la întinderea Moldovei istorice. Atât în cazul documentelor incluse în album, cât și în cel al ctitoriilor este limpede că domnitorul Ștefan cel Mare nu putea să dăruiască și să întărească dreptul asupra unor moșii sau sate și nici să construiască lăcașuri de cult pe un teritoriu care nu i-ar fi aparținut.

Chiar dacă, de-a lungul secolelor, părți însemnate din teritoriul Moldovei istorice au fost înstrăinate, iar locuitorii lor supuși proceselor de deznaționalizare, mărturiile documentare și edificiile culturale nu au putut fi distruse în întregime, multe dintre ele dăinuind în timp până în zilele noastre. Astăzi ele fac parte integrantă din **MOȘTENIREA** de inestimabilă valoare pe care Ștefan cel Mare a lăsat-o urmașilor săi și urmașilor noștri.

Nutrim speranța că cele două lucrări ale noastre se pot constitui într-un modest, dar pios omagiu adus celui care, prin măreția personalității sale, a depășit cu mult hotarele spiritualității românești, înscriindu-se la loc de onoare în Cartea de aur a civilizației europene.

CORNELIU-MIHAIL LUNGU

O PREDOSLOVIE CĂTRE CETITORI

Și zice bătrânul cronicar Grigore Ureche în al său letopisetz:

„Fost-au acestu Ștefan Vodă om nu mare la statu, mâniaș și de grabu vărsătoriu de sânge nevinovat; de multe ori la ospete amorâea fără județu. Amintrilea era om întreg la fire, neleneșu, și lucrul său îl știa a-l acoperi și unde nu gândii ai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meșter, unde era nevoie însuși se vârâia, ca văzându-l ai săi, să nu să îndărăpteze și pentru aceia raru război de nu biruia. Și unde-l biruia alții, nu pierdea nădejdea, că știindu-se căzut jos, să rădica deasupra biruitorilor ...” Și continuă mai apoi: *„Au domnitu Ștefan Vodă 47 de ani și 2 luni și 3 săptămâni și au făcut 44 de mănăstiri și însuși țiitoriu peste toată țara”*. Și-l completează Ioan Neculce în *„O samă de cuvinte”*: *„Ștefan Vodă cel Bun multe războaie au bătut. Și așe să aude din oameni vechi și bătrâni, că, câte războaie au bătut, atâtea mănăstiri cu biserici au făcut”*.

Ba zic oamenii și astăzi în Țara de Sus a Moldovei, că toate le-a făcut bunul Ștefan într-o pomenire a lui și slava Moldovei.

N-am stat, iubite cetitoriule, să număr ctitoriile marelui Ștefan. M-am mulțumit să Vă povestesc câte ceva despre ele în ordinea zidirii lor, începând cu mănăstirea Putna, cea mai veche dintre toate, continuând cu așezămintele monastice și bisericesti, moștenite de la bunii și străbunii săi, cărora le-a redat strălucirea de astăzi, apoi cu cetățile de apărare, din care multe sunt doar amintiri sau se află vremelnice sub altă stăpânire și încheind cu acele zidiri cărora tradiția i le atribuie lui Ștefan cel Mare.

Am șters apoi colbul de pe condice bătrâne să deslușesc tâlcul unor vechi hrisoave, cărți sau urice ieșite din cancelaria domnească, cu pecetea domnului. Unele le-am aflat în depozitele Direcției Arhivelor Naționale Istorice Centrale din București [D.A.N.I.C.], pentru altele am folosit cele trei volume din *Documenta Romaniae Historica* [DRH] și cele din *Documente privind Istoria României* [DIR], fiindcă se află în alte depozite de manuscrise (Biblioteca Academiei Române, Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași etc.).

Toate, atâtea câte am găsit, pomenesc ctitoriile domnitorului și înșiră daniile făcute chiar de ctitor sau de înalte fețe bisericești, mari dregători sau persoane particulare. Ctitoriile au fost înzestrate cu sate, moșii, vii, bălți, privilegiile vamale, scutiri de dări și multe altele.

La sfârșitul fiecărui capitol am indicat o bibliografie sumară, cu titluri mai vechi sau mai noi, fără a avea pretenția că am epuizat toate izvoarele istorice.

Și, fiindcă tot am pomenit de scrieri din vremuri de mult trecute în istorie, voi încheia cu vorbele unor ostenitori scribi de altă dată, trudituri într-un frumos și nemurire, pe nedrept dați uitării. Așadară, socotește, iubite cetitoriule, că au scris această carte o mână păcătoasă, din țărână făcută, cu mintea și priceperea atâta câtă am putut, iar de am căzut în vreun păcat, cu vreo slovă nepricepută, să o îndreptați cu înțelepciunea voastră, ca să am inima împăcată că nu am păcătuit prea tare cu basmele mele.

Și te mai rog, iubite cetitoriule; ascultă cum bat clopotele Putnei, din dulcea Bucovină, ca să mergem să ne închinăm la mormântul marelui Ștefan, cel ce ne binecuvintează și astăzi din veșnicia sa.

DRAGOȘ ȘESAN

MĂNĂSTIREA PUTNA

Bat clopotele Putnei... Cele trei clopote turnate de meșterii din

Liov cheamă poporul drept credincios la marea sărbătoare a sfințirii ctitoriei lui Ștefan cel Mare și a locului său ales pentru odihna veșnică. A venit toată boierimea, înalte fețe bisericești, în frunte cu mitropolitul Teoctist, cel ce l-a uns domn pe Câmpia Dreptății, mult popor.

În mijlocul lor, însuși domnul, cu o cunună în cap, stând în genunchi aproape toată sfânta liturghie, rugându-se pentru liniștea vremurilor ce nu erau încă așezate, pentru apărarea creștinătății de năvala păgânilor, pentru slava Moldovei. Era la început de toamnă, pe 3 septembrie 1470, la puține zile după victoria de la Lipiști, pe Nistru asupra tătarilor lui Mamac Han.

Piatra de temelie o pusese însuși Măria Sa la 4 iunie 1466, iar meșterul italian Antonio pusese multă iscusință în finisarea lăcașului de rugăciune, alături de zugravii atoniți, care i-au desăvârșit frumusețea, aceasta cu atât mai mult, cu cât această mănăstire a fost ridicată pentru a marca victoria repurtată împotriva ungurilor din 23-25 ianuarie 1465 și cucerirea cetății Chilia.

Așa și-au închipuit Grigore Ureche și, ceva mai târziu, Mihail Sadoveanu că s-au petrecut evenimentele legate de acest sfânt loc de pelerinaj. Și dacă la toate acestea mai adăugăm și legenda despre întemeierea mănăstirii, consemnată de Ioan Neculce în "*O samă de cuvinte*", atunci vom constata că, dintre toate ctitoriile lui Ștefan cel Mare, aceasta s-a bucurat cel mai mult de atenția folcloriștilor, literaților și istoricilor. Aceasta poate și pentru bunul motiv că este prima ctorie ridicată de Ștefan cel Mare.

Din păcate, nici această ctorie n-a scăpat calamităților naturale. Un incendiu din 1480 a mistuit o bună parte din mănăstire, fiind reparată de domnitor, care ridică și un zid înconjurător și un turn la 1481, numit „turnul tezaurului”.

Urmașii lui Ștefan cel Mare nu s-au prea îngrijit de ctoria slăvitului înaintaș, astfel că aceasta a căzut treptat în ruină. După relatările cronicarului Ioan Neculce, în ultimii ani ai domniei, Vasile Lupu a început reconstrucția mănăstirii, pe care au continuat-o apoi Gheorghe Ștefan și Dabija Vodă.

Ca un lucru foarte curios, nu s-a păstrat pisania inițială, ci numai o inscripție târzie de deasupra pronaosului, pe care stă scris: „*Această*

biserică a înnoit-o Io Georgie Ștefan Voievod și s-a săvârșit în zilele lui Io Istrate Dabija Voievod în anul 7170 [1662]”.

Chiar după restaurare, biserica a mai fost arsă de cazaci și polonezi, la 1676, apoi avariată de cutremur în 1739. Supusă unor ample reparații, în vremea mitropolitului Iacov Putneanul, cu sprijinul material al domnitorului Constantin Racoviță, între 1756 și 1760, bisericii i se reface acoperișul, i se face o nouă catapeteasmă, i se adaugă un pridvor, i se repară poarta și se ridică deasupra un turn, i se fac noi chilii.

Egumenul mănăstirii, Bartolomeu Măzăreanu, face și el unele reparații, între 1754 și 1756, înnoind catapeteasma și înlocuind chiliile de lemn cu unele din zid.

Între 1902 și 1904, la comemorarea a patru secole de la moartea voievodului, mănăstirea a mai suferit unele modificări și restaurări, pentru ca între 1955 și 1962 să primească înfățișarea pe care o admirăm și astăzi.

Dar ceea ce vedem astăzi nu mai este ctitoria lui Ștefan cel Mare, ci o construcție ulterioară, cu modificări după fiecare restaurare.

Pe un plan alungit, care nu este original, cu pridvor, pronaos, camera mormintelor, naos și altar, se înalță ziduri din piatră sprijinite pe contraforturi. Fațadele exterioare sunt despărțite în două părți inegale de un brâu de piatră răsucit. Zona superioară este decorată cu un șir de ocnițe adâncite în planul zidului. Zona inferioară este prevăzută cu ferestre inegale ca dimensiuni; în exonartex sunt trei mari ferestre gotice. Celelalte nave sunt luminate de niște ferestre înguste, încadrate în niște colonete în formă barocă.

Turla de deasupra naosului poartă caracterul unei arhitecturi târzii: baza stelată nu mai are vârfuri, ci și sinuozități, care trădează influența barocului. Întregul aspect al turlei datează din vremea restaurării făcute între anii 1902 și 1904.

În biserică se intră prin două părți dispuse pe laturile de nord și de sud ale pridvorului. Ușa de intrare în pronaos are un impunător chenar gotic, iar peretele despărțitor dintre camera mormintelor și naos cuprinde trei arcade mari sprijinite pe două coloane masive.

Respectându-i-se dorința de a fi înmormântat la mănăstirea Putna, camera mormintelor adăpostește locul de veci al ctitorului.

Lespedea de mormânt se află într-o nișă, acoperită de un baldachin de marmură, sprijinit pe două coloane. Deasupra mormântului arde flacăra veșnică a unei candelă. Baldachinul a fost renovat între 1933 și 1935, în

urma vizitei regelui Carol al II-lea la mănăstire, cu cheltuiala Casei Regale. Exista chiar și o inscripție în acest sens, care însă a fost îndepărtată după 1948: „*Acest baldachin, refăcut din bucățile păstrate din vechime, a fost așezat din nou deasupra mormântului marelui erou al creștinătății, Ștefan cel Mare, din îndemnul și dărnicia vrednicului său urmaș, Majestatea Sa Regele Carol al II-lea, în al cincilea an al binecuvântatei sale Domnii, luna Decembrie, leat 1934*”.

Piatra de mormânt are săpate pentru eternitate următoarele slove: „*Binecinșitorul Domn Io Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, ctitor și ziditor al acestui sfânt locaș care zace aici. Și s-a strămutat la locașurile de veci în anul 7000 ... luna ... și a domnit ani ...*”. Data morții și anii de domnie nu au mai fost săpate în piatră. Nimeni nu a îndrăznit să își asume această intervenție în istorie. Ștefan cel Mare nu a murit, nu a plecat dintre noi, doar se odihnește!

Printre elementele decorative ale lespedei funerare și ale mormântului propriu-zis predomină frunzele de stejar, tulpinile îndoite alcătuind patru medalioane în formă de inimă cu vârful în sus și capul de bour.

Lângă mormântul lui Ștefan se află locul de veci al ultimei sale soții, Maria Voichița, fiica lui Radu cel Frumos, decedată în februarie 1511. Tot acolo, dar spre nord, sub un baldachin, sprijinit pe doi stâlpi poligonali se află mormântul Mariei Comnen de Mangop, a doua soție a lui Ștefan, decedată în decembrie 1477. Alături de mormântul Mariei sunt îngropați doi fii: Petru și Bogdan, care au murit de mici, în anii 1479 și, respectiv 1480.

În pronaos, pe partea sudică, sub un baldachin în acoladă, își doarme somnul de veci fiul lui Ștefan, Bogdan al III-lea, pe lespedeaa căruia se află scrise următoarele: „*Acesta este mormântul drept credinciosului Domn Io Bogdan Voievod, fiul lui Ștefan Voievod, ctitorul acestui sfânt locaș, care s-a mutat la locașurile de veci în anul 7025 [1517], aprilie 20, la miezul nopții*”.

Sub același baldachin este înmormântată și Maria, fiica lui Ștefan cel Mare, decedată la 18 martie 1518.

Pe latura de nord a pronaosului, sub un baldachin, se află mormântul doamnei Maria, prima soție a lui Petru Rareș, decedată la 28 iunie 1529. Alături se află mormântul lui Ștefăniță Vodă, pe lespedeaa căruia citim: „*Binecinșitorul și de Hristos iubitorul Io Petru Voievod, Domnul Țării Moldovei, a împodobit mormântul acesta nepotului său, Ștefan Voievod, care s-a și mutat la locașurile de veci în anul 7035 [1527], luna ...*”,

ultima parte din inscripție fiind degradată, dar se poate completa cu 24 ianuarie.

Pridvorul adăpostește și el o parte din morminte. În latura de nord-vest se află mormântul mitropolitului Teoctist. Pe lespedea mormântului stă scris: „*Binecinstitorul Domn al Țării Moldovei, Io Ștefan Voievod, fiul lui Bogdan Voievod, a împodobit mormântul acesta părintelui nostru Mitropolitul Sucevei, Prea Sfințitului Kir Teoctist, care a și murit în anul 6986 [1478], luna noiembrie, 18*”.

Tot în pridvor se mai află mormântul mitropolitului Iacov Putneanul, care a refăcut mănăstirea la jumătatea secolului al XVII-lea. Lespedea cu sculpturi florale are următoarea însemnare: „*Acest grobnic al Preasfințitului Mitropolit al Moldovei și înnoitorul acestei sfinte mănăstiri Kir Iacob, carele s-au mutat cătră veșnicele locașuri la anii 7286 [1778], în luna mai, 15*”. Și continuă: „*Carele din schimă s-a numit Iftimie, 1778*”.

În afara bisericii, în partea de nord a altarului se află mormântul episcopului de Rădăuți, Teofan, iar în partea de sud, mormântul episcopului Isaia Bălușescu.

Din tot ansamblul mănăstiresc, numai „turnul tezaurului” de pe latura de vest datează din vremea lui Ștefan cel Mare. Ridicat în 1481, a fost căptușit cu o zidărie în partea sa inferioară în secolul al XVII-lea, pentru a rezista mai bine loviturilor ghiulelelor. La bază este pătrat, dar la nivelul etajelor superioare devine octogonal, cu ferestre înguste și se termină cu un acoperiș piramidal.

Latura pătratului la bază măsoară 9,10 lățime, iar înălțimea până sub streșină măsoară 16 m.

Deasupra ușii stă scris: „*Blagocestivul Domn al toatei Țări Moldovenești, Io Ștefan Voievod, fiul lui Bogdan Voievod, a construit și a desăvârșit acest turn și zidurile împrejurul mănăstirii în anul 6989 [1481], luna mai, 1*”.

Mănăstirea Putna mai păstrează astăzi două clopote. Unul din ele, numit „Blagovistnic” cântărește 318 kg și pe el stă scris: „*Ștefan Voievod, Domn al Țării Moldovenești, a făcut acest clopot mănăstirii sale din Putna, sub arhimandritul Paisie Scurtul în anul 6988 [1490]*”. Celălalt clopot mare, „Buga”, de 1564 kg, turnat în 1482, s-a crăpat cu vremea și a fost depus la Muzeul mănăstirii.

În locul lui s-a turnat la fabrica „Oituz” din București, în 1934, un clopot nou, în greutate de 1660 kg. Acesta poartă următoarea inscripție:

„Acest clopot, numit «Regele Carol II» s-a turnat în anul mântuirii 1934, prin osârdia Arhiepiscopului și Mitropolitului Nectarie al Bucovinei și a egumenului Putnei Atanasie Prelipceanu, în locul și după tiparul clopotului «Buga», donat mănăstirii Putna de ctitorul ei, Voievodul Ștefan cel Mare, în anul 1484, care clopot, dogindu-se, s-a așezat printre odoarele istorice din Muzeul Sfintei Mănăstiri”.

Alături de mănăstirea Neamț, și această ctitorie a lui Ștefan a fost o oază de cultură medievală renumită.

Călugări – caligrafi și miniaturişti – de la Neamț au fost chemați la Putna să impulsioneze activitatea de copiere și înfrumusețare a manuscriselor.

La 1467, diaconul Nicodim copiază Mineiul pe aprilie, la 1470, un călugăr Chiriac copiază “*Cuvântările Sfântului Ioan Gură de Aur*”, la 1472, un alt călugăr, Vasile copiază “*Leastvița Sfântului Ioan Scărariul*”. La 1473, Ștefan cel Mare a poruncit ierodiaconului Nicodim să copieze un Tetraevanghel, lucrare de mare importanță, deoarece pe una din filele manuscrisului se păstrează celebrul portret al lui Ștefan cel Mare, cu plete blonde, cu un chip tânăr, senin dar ferm, reprodus apoi în toate cărțile cu profil iconografic. Acest manuscris a rămas cunoscut în literatura de specialitate sub numele de “*Evangheliarul de la Humor*”, după locul unde a fost găsit.

Între zidurile mănăstirii, în liniștea chiliilor și la lumina slabă a opaițelor au ostenit și alți călugări artiști, multora pierzându-li-se numele, care au copiat cu aceeași râvnă și dragoste de frumos multe alte cărți sfinte: molitvelnice, minee, psaltiri, ceasloave, tâlcuiri din Evanghelie, paterice și altele.

Tot aici s-au mai scris și cărți cu un conținut laic. Este vorba, în primul rând, de cunoscutele cronică medievală: “*Letopisețul Putna I*” și “*Letopisețul Putna II*”, care fac referire și la domnia lui Ștefan cel Mare, ocupându-se de istoria Moldovei de la 1359 până la 1504.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea, a funcționat o școală elementară și una medie, unde se pregăteau viitorii cronicari și clerici.

Ucenicii deslușeau tainele gramaticii, retoricii și logicii și descifrau manuscrise grecești și slavone. În veacurile următoare, această școală a cunoscut o dezvoltare apreciabilă cu binecuvântarea mitropolitului cărturar Iacov Putneanu, ajutat de vrednicul arhimandrit Vartolomeu Măzăreanu, starețul acestui așezământ.

Pe lângă bogăția spirituală, mănăstirea a fost înzestrată cu piese unicat de cult, provenite fie din propriile ateliere, fie din donații. Multe din aceste odoare bisericești sunt expuse în Muzeul mănăstirii, dar multe s-au pierdut sau au fost furate sau chiar distruse.

Să amintim, mai întâi, epitafele sau acoperămintele de morminte:

Acoperământul pentru mormântul doamnei Maria Comnen din Mangop, decedată în 1477. Este din atlas roșu, cusut cu fir de aur, împodobit la două colțuri cu pajura bizantină cu două capete, iar la celelalte două colțuri cu monograme grecești, marcând originea imperială bizantină a celei de a doua soții a marelui voievod.

Doamna Maria moartă, care are pe cap o coroană bizantină, îmbrăcată cu haine domnești scumpe, bogat ornamentate. Pe marginea acoperământului, cusută cu fir de aur, inscripția slavonă glăsuiește: *„Acesta este acoperământul mormântului roabei lui Dumnezeu, a dreptcredincioasei și de Dumnezeu iubitoarei Doamne a lui Ștefan Voievod, Domnul Țării Moldovei, Maria, care s-a mutat la veșnicul locaș, în anul 6985 [1477], luna decembrie, 19, vineri, ora a cincea din zi”*.

Un acoperământ pentru mormântul doamnei Maria Voichița, fiica lui Radu cel Frumos. Este confecționat din catifea albastră închisă, pe care sunt brodate cu fir de aur flori, o cruce mare și un text: *„Maria, fiica lui Radu Voievod”*.

Un alt acoperământ, tot pentru mormântul Mariei Voichița, pus de fiul ei, Bogdan al III-lea cel Orb. E confecționat din catifea roșie închisă, căptușit cu pânză albă, cu o inscripție slavonă, cu litere din fire de aur: *„Acest acoperământ l-a înfrumusețat Io Bogdan Voievod, cu mila lui Dumnezeu, Domnul Țării Moldovei, fiul lui Ștefan Voievod, nepotul lui Radu Voievod, și l-a pus pe mormântul întru sfințenie răposatei maicii sale Maria, Doamna lui Ștefan Voievod, în anul 7021 [1513], ianuarie, 30”*.

Mai multe acoperămintele pentru mormântul lui Ștefan cel Mare au fost confecționate de urmașii domnitorului sau de societățile de binefacere.

Un acoperământ confecționat din catifea roșu închis, căptușit cu pânză albă și înfrumusețat cu flori brodate cu fir de aur și cu 11 canafuri de mătase, are o inscripție slavonă, cusută cu fir de aur: *„Io Bogdan Voievod, cu mila lui Dumnezeu, Domnul Moldovei, a înfrumusețat și a acoperit cu acest acoperământ mormântul tatălui său, Io Ștefan Voievod, care a domnit în Țara Moldovei 47 ani și 3 luni și carele s-a mutat la*

locașurile vecinice în anul 7012 [1504], luna iulie, ziua a doua, marți, la ora a patra din zi”.

Un alt acoperământ a fost oferit în 1871 de Societatea doamnelor române din Bucovina, confecționat din catifea roșie și căptușit cu mătase roșie. În mijloc, brodată cu fir de aur, se află o cunună de lauri, înăuntru o coroană princiară cu cinci colțuri, o cruce mare cu șapte colțuri și o sabie cu o creangă de aur deasupra și cu o stea cu semilună dedesubt.

Împrejur este o inscripție: *„Memoriei lui Ștefan cel Mare, omagiu de venerațiune și recunoștință, adus de damele române din Bucovina”.*

Un an mai târziu, în 1872, Societatea doamnelor române din România dăruiește un acoperământ confecționat din catifea vișinie închisă, cu căptușeală de mătase albă, împodobit la margini cu broderii și găitane de aur.

La cele patru colțuri brodate cu fir de aur sunt stemele tuturor provinciilor românești: stema Transilvaniei, cu cele șapte cetăți, cu soarele și luna, stema Moldovei și a Basarabiei, cu doi delfini și un cap de zimbri, între coarnele căruia se află o stea, soarele și semiluna, stema Munteniei, cu acvila cruciată în cioc, într-o gheară ținând o sabie, iar în cealaltă buzduganul, stema Olteniei, cu un leu purtând sabia.

În mijlocul acoperământului, brodată cu fir de aur, se află o cunună de lauri, în mijloc o coroană princiară cu 13 cruciulițe și anii de domnie. Mai trebuie citată inscripția, care să fie un crez pentru fiecare dintre noi: *„Mai bine să murim cu spada în mână întru apărarea nelegiurii și a patriei noastre, decât să lăsăm și una și alta pradă inamicului”.*

Alte acoperăminte sunt făcute pentru tetrapod și dăruite de Maria Voichița, de Ștefan cel Mare, de Bogdan al III-lea.

Sfântul Aer în mai multe exemplare este expus în vitrinele muzeului. Unul din ele, din mătase albastră, întruchipează punerea Domnului în mormânt, la căpătâi stând Maica Domnului și Maria Magdalena, iar la picioare Iosif și Nicodim cu două mironosițe. Într-o parte, Sfântul Apostol Ioan îl ține pe Iisus de mână, iar împrejurul lor un cor de îngeri cântă prohodul.

Acest Sfânt Aer a fost dăruit de însuși domnitorul Ștefan cel Mare, în anul 1490, împreună cu doamna Maria și fiii lor, Alexandru și Bogdan.

Colecția de odoare bisericești este completată și de o serie de cruci sculptate în esențe rare din lemn.

O cruce din lemn de chiparos, în opt colțuri, cu sculpturi reprezentând scene biblice a fost făcută și ferecată de Ștefan cel Mare și

dăruită „*bisericii sale din mănăstirea Putna, unde este hramul Adormirea Maicii Domnului, în anul 7011 [1503]*”.

Alte cruci frumos sculptate au fost donate mănăstirii de către înalte fețe bisericești sau de mari dregători.

Printre obiectele de cult merită menționate: cădelnița de argint aurit, în stil gotic, cu patru figuri și opt pietre scumpe, dăruită mănăstirii de Ștefan cel Mare în anul 1470, o cristelniță mare, din argint aurit, înnoită de Alexandru Vodă Lăpușneanu, în a doua sa domnie, și de doamna Ruxandra, dintr-o veche cristelniță a lui Ștefan cel Mare, și dăruită în 1567 și o tavă mare de argint pentru colivă, împodobită cu emblema Moldovei, cu gravuri de flori, dăruită mănăstirii tot de Alexandru Lăpușneanu și de soția sa, doamna Ruxandra.

Ștefan cel Mare a mai înzestrat mănăstirea și cu frumoase perdele pentru ușile împărătești, una reprezentând „*Înălțarea Domnului*”, în 1484, alta cu „*Adormirea Maicii Domnului*”, în 1485, alta cu „*Buna Vestire*”, tot din 1485 și alta din 1500, reprezentând „*Răstignirea Domnului*”, pe partea dreaptă fiind brodat chipul lui Ștefan cel Mare, în stânga Maria Voichița.

Dintre veșmintele bisericești am aminti un nabadernic de atlas roșu, împodobit cu chipul Mântuitorului, înconjurat de serafimi, apoi un epitrahil cu imaginea Sfintei Treimi în fir de aur și un altul cu 15 iconițe brodate cu fire de aur, argint și mătase, pe care s-a brodat, tot cu fir de aur, însemnarea: „*Ștefan Voievod, Domnul Țării Moldovei, a dăruit acest epitrahil, în anul 1480*”.

Pe lângă manuscrisele și cărțile liturgice copiate în chiliile mănăstirii, biblioteca se mai poate mândri și cu exemplare de carte veche și rară.

Evangelhia slavonă scrisă pe pergament, legată în coperte de argint aurit și cu două încuietori de argint, „*ferecată pentru mănăstirea din Putna de Bogdan Vodă cel Orb, fiul lui Ștefan cel Mare, pentru sufletul întru suferințe al părintelui său, Ștefan Voievod și pentru sănătatea sa în anul 1504*”.

Evangelhia slavonă scrisă pe pergament și donată de Ștefan cel Mare în 1488, a cărei legătură a fost „*din nou ferecată din argintul cel vechi de la bătrânul Ștefan*”, de doamna Ruxandra, soția lui Alexandru Lăpușneanu în 1569.

Alte cărți rare sunt: „*Sbornic*” scris de Iacob din Putna în anul 1474, la porunca lui Ștefan cel Mare, „*Leavștița*” scrisă de călugărul Vasile în anul 1472 din aceeași poruncă domnească, și „*Cuvântările lui Ioan Gură de Aur*”, scrise de călugărul Chiriac în anul 1470.

Nu departe de mănăstire, spre soare răsare, pe o coastă de deal împădurit, la vărsarea pârâului Vițelul în Putna, o stâncă mare de piatră adăpostește o mică încăpere, chilia unui pustnic. Tradiția populară atribuie această încăpere sihastrului Daniil, care a viețuit aici mulți ani în timpul lui Ștefan cel Mare.

În acest loc de taină ar fi poposit însuși domnul, continuă tradiția, într-un moment de cumpănă, cerând mângâiere de la înțeleptul anahoret. Între altele, Daniil l-ar fi convins pe înneguratul domnitor să ridice un măreț locaș de rugăciune și atunci Atotputernicul îi va lumina calea dreptății și a izbândeii.

După înălțarea așezământului mănăstiresc, Daniil a părăsit, prin anul 1498, locul său de meditație și s-a retras în zona Voronețului, fiind înmormântat în incinta acestei mănăstiri.

De numele mănăstirii Putna se mai leagă organizarea unor întruniri aniversare sau comemorative. Să ne aducem aminte cu emoție de anul 1871, când, la Putna, după mari intervenții pe lângă autoritățile austriece din vremea aceea, s-a putut organiza, în zilele de 14-15 august, sărbătorirea a 400 de ani de la târnosirea mănăstirii Putna. În fața unei mulțimi entuziaste, chemată din toate colțurile țării libere sau ocupate vremelnice, a ținut un discurs patriotic tânărul student de la Berlin, viitorul mare istoric Al. D. Xenopol, iar Ciprian Porumbescu a cântat din vioara sa „întregii Dacii”, pentru ca mai târziu să lase tot întregii Dacii nemuritoarea Baladă și cantata Altarului Mănăstirii Putna. Organizată din inițiativa studenților de la Viena, în frunte cu Mihai Eminescu și Ioan Slavici, serbarea de la Putna a mai scris o pagină de simțire națională românească.

În amintirea acestui moment aniversar, Cercul studenților bucovineni „Arboroasa” din Cernăuți a așezat, în 1926, în curtea mănăstirii, bustul lui Mihai Eminescu, renovat și sfințit la 14 octombrie 1935, în prezența regelui Carol al II-lea și al ministrului Ion Nistor.

În timpul domniei sale, Ștefan cel Mare, a avut grijă de ctitoria sa, înzestrând-o cu sate, moșii, vii, mori ș.a.

Primul document în care se vorbește de mănăstirea Putna este uricul din 15 septembrie 1466, prin care domnitorul dăruiește mănăstirii Putna satul Jicovul de Sus cu tot venitul său

[D.R.H., A. Moldova, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 203-204, doc. 141].

La 28 mai 1470, Ștefan cel Mare dăruiește mănăstirii o vie

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 248, doc. 166].

La 10 septembrie 1471, Ștefan cel Mare întărește mănăstirii Putna stăpânirea satului Balcăuți, mai jos de târgul Siret

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 259-260, doc. 175].

În anul următor, 1472, la 25 aprilie, ctitorul întărește mănăstirii Putna stăpânirea satului Ostrița pe Prut și cu loc de moară pe Prut, cu tot venitul lor

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 273-274, doc. 184].

La 25 ianuarie 1476, marele vistier al lui Ștefan cel Mare, pan Ignatie, numit Iuga, dăruiește mănăstirii Putna satul Sirăuți, peste Prut, o cădelniță, un chivot de argint și aur, 100 zloți ungurești și doi cai buni

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 310-311, doc. 205].

La 7 mai 1479 printr-o carte domnească, ctitorul ei dăruiește mănăstirii sale satul Târnauca

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 326, doc. 214].

La 12 mai 1480, domnul întărește mănăstirii stăpânirea asupra morii de la Feredeieni

[*D.A.N.I.C., Achiziții Noi, CXLIV/1*, copie de la jumătatea secolului al XVIII-lea].

Prin cartea din 3 aprilie 1488, Ștefan cel Mare întărește mănăstirii Putna venitul domniei: pietrele de ceară de la târgul Siret, șase voștinari din Siret, morile de pe Siret, sladnița și vama de pe Suceava de la Jicov, satul Cozminul din ținutul Cernăuți

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 63-65, doc. 36].

Mănăstirea Putna devine și un puternic centru religios. Prin cartea sa din 15 martie 1490, Ștefan cel Mare dăruiește mănăstirii opt biserici cu popii lor din ținuturile Sucevei și Cernăuților

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 141-143, doc. 74].

A doua zi, pe 16 martie 1490, Ștefan cel Mare întărește mănăstirii satul Clicicăuți, în ținutul Cernăuți, pe Prut, la gura Derehluului

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 146-147, doc. 75].

Tot atunci, pe 16 martie 1490, mai dăruiește mănăstirii și satul Voitin cu 11 sălașe de țigani

[D.R.H., A. Moldova, vol. III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 151-153, doc. 77].

În ziua următoare, pe 17 martie 1490, domnul dă învoire călugărilor de la Putna ca în primăvară și în toamnă să trimită câte trei care mari, cu pește, fără să plătească vama

[D.R.H., A. Moldova, vol. III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 153, doc. 78].

La <24> noiembrie 1492, Ștefan cel Mare dăruiește mănăstirii Putna și egumenului Paisie, satul Știubeiul, pe Bașeu, cumpărat de la Ivanca Levici și de la nepoatele sale Fedora și Milca și de la fiul său Vascan Levici și de la alte rude

[D.A.N.I.C., fond Achiziții Noi, CCXXXVI/1].

La 14 decembrie 1501, Ștefan Voievod cumpără satul Sinești, la Cârlișura și satul Oniceani, lângă Sinești și le dăruiește mănăstirii Putna, unde este egumen arhimandritul Paisie, pentru sufletul strămoșilor

[D.A.N.I.C., Peceți, nr. 144].

Chiar și spre sfârșitul vieții, Ștefan cel Mare nu uită prima sa ctitorie și îi face danii importante.

La 2 iulie 1502, dăruiește mănăstirii iazărul Cerlenul, satele Balinești și Frăceni și moară în Șcheia

[D.R.H., A. Moldova, vol. III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 501-503, doc. 282].

În aceeași zi de 2 iulie 1502, mai dăruiește mănăstirii moșia Frumoasa din ținutul Grecenilor

[D.A.N.I.C., fond Achiziții Noi, CCXXXVI/35 (nr. 64)].

În același an, 1502, dar pe 17 noiembrie, Ștefan cel Mare dă poruncă ca mănăstirea să aibă în fiecare an 150 drobi de sare de la Ocna Trotuș

[D.R.H., A. Moldova, vol. III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 505-506, doc. 283].

În anul următor, 1503, la 2 februarie, Ștefan Voievod întărește mănăstirii Putna privilegiile pentru satele: Jicovul de Sus, Jicovul de Jos, Voitin, Maneuți, Balosinești, Vicșani ș.a.

[D.A.N.I.C., colecția Microfilme, Rusia, rola 61, c. 724].

La 8 septembrie 1503, Ștefan cel Mare întărește mănăstirii proprietatea asupra unor țigani aduși din Basarabia

[D.R.H., A. Moldova, vol. III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 516, doc. 290].

Și urmașii lui Ștefan cel Mare au înzestrat mănăstirea cu danii de sate, moșii, vii, mori, așa încât Putna nu a suferit prea multe lipsuri materiale. A fost supusă, în schimb, prefacerilor arhitectonice, așa încât ceea ce admirăm noi astăzi, ca turiști, cu excepția turnului tezaurului, nu este altceva decât o reconstrucție făcută de urmașii slăvitului voievod.

Bibliografie

1. G. Popovici, *Opt documente române privitoare la monastirea Putna* (1707-1778), în *Candela*, Cernăuți, 1886, p. 557-567.
2. Adolf-Franz Wickenhauser, *Geschichte der Kloster Woronetz und Putna*, vol. I, 1886, 214 p.
3. Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905, IV + 262 p. + 1 pl.
4. Teofilact Ciebăcă, *Contribuții la istoria Mănăstirii Putna*, în "Teologie și viață", II (1922), nr. 8-10, p. 91-146.
5. Vasile Gheorghiu, *Crucea din „Scumpul lemn” din Sfânta Mănăstire Putna*, în "Biserica Ortodoxă Română", XLI (1923), p. 706-711.
6. Simion Reli, *Mănăstirea Putna*, Cernăuți, 1937, 40 p.
7. Ion Zugrav, *Mănăstirea Putna*, Suceava, 1948, 26 p.
8. Petru Rezuș, *În legătură cu Academia Duhovnicească de la Mănăstirea Putna*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXI (1955), nr. 9, p. 496-500.
9. Petru Rezuș, *Mănăstirea Putna*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXIII (1957), nr. 8-9.
10. Paulin Popescu, *Manuscrise slavone din Mănăstirea Putna*, în "Biserica Ortodoxă Română", LXXX (1962), nr. 1-2, p. 105-145; nr. 7-8, p. 688-711.
11. N. A. Constantinescu, *Mănăstirea Putna*, București, Editura Meridiane, 1965.
12. Ștefan Balș, *Mănăstirea Putna, monument de arhitectură*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLII (1966), nr. 7-8, p. 428-442.
13. Victor Brătulescu, *Miniaturi și manuscrise din Mănăstirea Putna*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLII (1966), nr. 7-8, p. 460-510.
14. Petru Rezuș, *Școlile de la Mănăstirea Putna*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLII (1966), nr. 7-8, p. 511-522.
15. Ștefan Bărsănescu, *Școala greco-slavo-românească de la Mănăstirea Putna. Cu prilejul aniversării a 500 de ani de la începerea zidirii Mănăstirii Putna*, în "Revista de Pedagogie", XV (1966), nr. 6 (iunie), p. 20-31.
16. Gheorghe Moisescu, *Mănăstirea Putna la 500 de ani de la întemeiere, 1466-1966*, Viena, 1966, 89 p.
17. Scarlat Porcescu, *Locul Mănăstirii Putna în viața Bisericii Ortodoxe Române*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLII (1966), nr. 7-8, p. 583-597.
18. N. Șerbănescu, *500 de ani de la punerea temeliei Mănăstirii Putna (1466-10 iulie 1966)*, în "Mitropolia Olteniei", XVIII (1966), nr. 7-8, p. 625-674.

19. Claudiu Paradais, *Morminte voievodale de la Putna*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", LXIII (1982), nr. 3-4, p. 252-257.

20. Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, Iași, 1988.

BISERICA SFÂNTUL PROCOPIE din Bădăuți, județul Suceava

Despre frumoasa ctitorie a lui Ștefan cel Mare din satul Bădăuți, azi Milișăuți se poate vorbi, din păcate, numai la timpul trecut. A fost înălțată la 1487 și a fost dinamitată de armatele austriece în timpul primului război mondial, astfel că din ea nu au mai rămas decât amintiri și ruine.

Din fericire, dintre ruine, ca un miracol al patronului acestui așezământ, Sfântul Procopie, a fost salvată, în întregime, pisania, cu ajutorul căreia putem reconstitui istoricul ctitoriei: „În anul 6989 [1481], în luna iulie, 8, în ziua Sfântului Mare Mucenic Procopie, Io Ștefan Voievod, prin mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Moldovenești, fiul lui Bogdan Voievod, și cu prea iubitul său fiu, Alexandru, a dat luptă la Ribnic cu tânărul Basarab Voievod, Domnul Țării Rumânești, numit Țapaluș, și l-a ajutat pe Ștefan și a învins pe Basarab Voievod și a fost aici un măcel foarte mare printre Basarabi. De aceea, Ștefan Voievod a hotărât din buna sa voință și buna prevedere și a zidit acest hram în numele Sfântului Mare Mucenic Procopie, în anul 6995 [1487]; și s-a început în luna iunie 8 și s-a săvârșit în același an, în luna noembrie, 13”.

Într-adevăr, deschizând letopisețul cronicarului Grigore Ureche, putem citi: „Zic unii să fie arătat lui Ștefan Vodă Sfântul Mucenic Procopie, îmblând deasupra războiului călare și într-armat ca un viteazu, fiind într-agiutoriu lui Ștefan Vodă și dând vâlhvă oștii lui. Ce iaste de a-și credera acest cuvânt, că deacă s-au întorsu Ștefan vodă cu toată oastea sa, cu mare pohvală, ca un biruitoriu, la scaumul său, la Suceavă, au zidit beserică pe numele Sfântului Mucenic Procopie, la sat la Badeuți; unde trăiaște și până astăzi”. Biserica a fost ridicată în amintirea victoriei lui Ștefan cel Mare, de la Râmnicul Sărat, din ziua de luni, 8 iulie 1481, asupra lui Basarab cel Tânăr „Țepeluș”, domnul Țării Românești.

Din cele câteva însemnări ale lui Karl Romstörfer, inspector general pentru școlile profesionale la Ministerul Lucrărilor Publice din Viena și membru corespondent al Academiei Române, putem reclădi acest monument de artă moldovenească.

Construcția a început cam în același timp cu cea de la Pătrăuți (13 iunie 1487), structura arhitectonică fiind asemănătoare: cele trei nave-clasice: pronaos, naos și altar, cu o turlă cu 16 fețe, sprijinită pe un patralater fără stea, deasupra naosului.

Peretii exteriori erau în întregime tencuiți și se sprijineau pe șapte contraforturi din cărămidă.

Peretii interiori erau acoperiți cu fresce, dintre care am aminti tabloul votiv, care îl reprezintă pe domnul moldovean, împreună cu familia sa, închinând biserica lui Hristos, în prezența Sfântului Mare Mucenic Procopie, ocrotitorul acestui sfânt lăcaș.

Același Karl Romstörfer mai precizează că la 1890 biserica a fost supusă unor reparații capitale, cu care ocazie s-a renunțat la trei dintre cele patru turle inițiale, a fost refăcut acoperișul din șindrilă, a fost spălată de funingine pictura interioară.

Nu am întâlnit în documentele istorice mențiuni sau referiri la această ctitorie a lui Ștefan cel Mare.

Bibliografie:

1. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, text stabilit, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu, București, Editura Științifică, p. 103.
2. Leca Morariu, *Cum a fost distrusă biserica din Bădăuți*, în "Glasul Bucovinei", V (1922), p. 1037.

BISERICA SFÂNTA CRUCE din Pătrăuți

Cum ieși din Suceava, pe șoseaua ce te conduce spre Rădăuți, un indicator îți semnalează un drum spre dreapta, care îți călăuzește pașii spre satul Pătrăuți. Aici a zidit Ștefan cel Mare o micuță biserică, care își păstrează până astăzi forma originală. Pisania bisericii, bine conservată, precizează că „*f Io Ștefan Voievod, Domn al Țării Moldovenești, fiul lui Bogdan Vodă, a început să clădească acest hram în numele Sfintei Cruci, în anul 6995 [1487], luna iunie, 13*”, dar nu se spune și când a terminat-o.

Biserica este tencuită pe dinafară, iar în interior se mai păstrează pictura originală, afumată și deteriorată. Dintre scenele mai importante și bine conservate este „*Cavalcada Împăratului Constantin cel Mare*”, pe care o mai întâlnim și la biserica de la Arbore, dar necunoscută în iconografia celorlalte țări ortodoxe.

A fost, în schimb, repictată scena tabloului votiv, unde este înfățișat Ștefan cu doamna sa, Maria Voichița și una dintre domnițe. Domnul are plete blonde, mustață fină și este îmbrăcat într-o mantie scumpă cu brocart, amintindu-ne de celebrul portret păstrat pe “*Evangheliarul de la Humor*” din 1473, și prezintă biserica lui Hristos, în fundal fiind zugrăvit și un sfânt cu coroană, identificat de unii cercetători cu Sfântul Împărat Constantin cel Mare.

Alte scene mai importante ar fi: “*Prinderea lui Iisus în grădina Ghetsimani*”, “*Judecata lui Pilat*”, “*Drumul spre Muntele Golgota*”, “*Iisus pe cruce*”, “*Coborârea de pe cruce*”.

Arhitectura bisericii este simplă, cu cele trei nave: pronaos, naos și altar, iar deasupra naosului se înalță turla, sprijinită pe un patruleter; are douăsprezece firide cu patru ferestre dreptunghiulare alungite pe axele turlei.

În biserica din Pătrăuți, care din 1775 este o biserică parohială, se păstrează „*Codicele Pătrăuțean*”, copiat la 1787 de dascălul Manolache și cuprinde un catehism, extrase din “*Psaltirea*” lui Dosoftei și amănunte despre uciderea lui Grigore Ghica, cel ce s-a împotrivit răpirii Bucovinei de către austrieci, la 1775.

Biserica din Pătrăuți a avut de suferit de pe urma vicisitudinii vremurilor, deși era amplasată într-un loc ferit, făcând parte din ansamblul mănăstiresc de călugărițe, singurul, de altfel, dintre toate ctitoriile lui Ștefan cel Mare. A fost prădată succesiv de cazaci, tătari și polonezi, la 1684, și a fost restaurată între anii 1709 și 1714, păstrându-i-se arhitectura inițială din vremea lui Ștefan cel Mare, cu sprijinul Episcopiei de Rădăuți, și redată circuitului monahal până la ocuparea Bucovinei de Imperiul Habsburgic.

Despre Pătrăuți informațiile documentare sunt foarte sărace. Un suret de pe un ispisoc sârbesc de la Alexandru Vodă cel Bun din 10 aprilie <1430-1431>, vorbește de boierul Vlad Adiș, căruia domnul i-a întărit stăpânirea peste satul „*Pătrăuți*”, la Suceava, ocolul de sus

[D.R.H., A. Moldova, vol. I (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 145-146, doc. 98].

Bibliografie:

1. Adolf-Franz Wickenhauser, *Geschichte der Kloster Homor*, Sf. Onufrei, Horodnik und Petrautz, 1881, 247 p.
2. Leca Morariu, *Biserica din Pătrăuți pe Suceava*, în "Junimea literară", 1904, nr. 7-8, p. 108-110.
3. E. Costea (Hostiuc), *Istoricul fostei mănăstiri de maici din Pătrăuți pe Suceava*, extras din "Candela", Cernăuți, XL (1929), nr. 7-9, 51 p.
4. Nicolae Grămadă, *Biserica din Pătrăuți*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXVI (1960), nr. 3-4, p. 244-247.

BISERICA SFÂNTUL ILIE DE LÂNGĂ SUCEAVA

Ctitoria lui Ștefan cel Mare înălțată deasupra locului numit „Gropi”, la 3 km distanță de Suceava, se aseamănă în construcție cu bisericile de la Pătrăuți și Voroneț.

Din pisania de deasupra ușii de intrare aflăm că: „† Io Ștefan Voievod, fiul lui Bogdan Voievod, Domn al Țării Moldovenești, a zidit acest hram în numele Sfântului Prooroc Ilie. S-a început în anul 6996 [1488], luna mai, 1 și s-a săvârșit în același an, octombrie, 15”.

Construcția lăcașului este structurată pe cele trei nave clasice: pronaosul, naosul și altarul, cu picturi interioare deosebit de valoroase, iar pereții exteriori au fost parte tencuiți, parte pictați mai târziu, în vremea lui Vasile Lupu și a mitropolitului Varlaam. Turla de deasupra naosului, cu cele douăsprezeco laturi, se sprijină pe un patruleter și un octogon stelat, fiecare din laturile acestei stele având câte două ocnite mici.

Acoperișul altarului, al pronaosului și al turlei este de culoare roșie, cel al bazei superioare a turlei este alb, al bazei inferioare galben, iar al sânuirilor laterale cenușiu albastru.

În interior s-a păstrat, în condiții bune, pictura originală, refăcută în vremea mitropolitului Varlaam.

În pronaos întâlnim scene din viața Sfântului Prooroc Ilie, în naos, pe peretele dinspre apus, se află tabloul votiv, refăcut în secolul al XVII-lea, reprezentându-l pe Ștefan cel Mare, însoțit de Sfântul Prooroc Ilie, care prezintă lui Iisus Hristos biserica, iar pe zidul dinspre miazăzi îi

urmează fiii Bogdan și Ștefăniță și doamna Maria Voichița. Tot în această încăpere se pot observa scene întruchipând “*Adormirea Maicii Domnului*”, “*Pogorârea la Iad*”, “*Izgonirea negustorilor*”, “*Sfinții Împărați Constantin și Elena*”.

În altar se păstrează cele patru scene clasice: “*Cina cea de Taină*”, “*Împărțășirea*” (sub cele două forme, cu vin și cu pâine) și “*Spălarea picioarelor*”.

În exterior, pe pereții pronaosului se mai pot distinge “*Scara Sfântului Ioan*” și portretul arhiepiscopului Varlaam al Moldovei, ceea ce demonstrează că și la mijlocul secolului al XVII-lea se mai practica zugrăvirea exterioară a bisericilor.

O particularitate a acestei biserici o prezintă existența pe actuala catapeteasmă a numeroase icoane, în majoritatea lor de proveniență rusească, dintre care menționăm icoanele împărătești: “*Mântuitorul Iisus Hristos*” și “*Maica Domnului*”, fiind opera pictorului rus Chiril Ulanov din Moscova, la anul 1708.

Ctitoria domnului moldovean a fost concepută de la început ca un așezământ monahal și mult mai târziu a devenit biserică parohială a comunei Sfântul Ilie, în vremea ocupației austriece a Bucovinei.

Cele câteva piese de mare preț păstrate confirmă o viață culturală și monahală deosebit de activă: un pocrovăț cu o inscripție slavonă: „† *Io Bogdan Voievod, cu mila lui Dumnezeu, Domn Țării Moldovei, fiul lui Ștefan Voievod, a făcut acest pocrovăț și l-a dat rugii sale mănăstirea Sfântul Ilie, în anul 7015 [1507], luna august, în 3*”.

În pronaos se păstrează două sfeșnice de lemn, frumos sculptate, din vremea lui Petru Rareș, în naos un scaun domnesc, cu stema Moldovei în partea lui superioară, iar în altar, pe Sfânta Masă, două cruci, ferecate în argint, din secolul al XVIII-lea.

Cel mai important odor bisericesc rămâne Pomelnicul triptic, scris în limba română cu caractere româno-chirilice, pe o tablă de scândură vopsită în verde, pe o față cu chipul Sfântului Ilie și pe cealaltă cu Sfântul Prooroc Elisei. Pe o coloană sunt înșirați ctitorii, iar pe cealaltă arhiepiscopii. Pomelnicul ctitorilor se deschide cu Ștefan cel Mare și doamna sa, Maria Voichița, apoi Bogdan, Ștefan [Ștefăniță], Vasile Lupu, Constantin Cantemir și Mihai Racoviță. Pomelnicul arhiepiscopilor începe cu mitropolitul Varlaam, continuă cu episcopul Daniil de la Solca,

arhiepiscopii Iacov și Sava, ultimul episcop menționat fiind Dosoftei Herescu de la Putna.

Pe cele două aripi, la dreapta, pomelnicul boierilor, la stânga pomelnicul ieromonahilor și monahilor. Dintre boieri menționăm pe Toader Logofătul (Balș), Andrei Abăza, Ilie Abăza, Constantin Abăza ș.a., iar dintre călugări pe Neculai, Macarie, Silivestru ș.a.

În partea de jos a pomelnicului se află inscripția: „Și acest sfânt pomelnic l-au prefăcut eu, robul și mult păcătosu la Dumnezeu Vasilie Gane ot Eși, la let 7262 [1754], iunie, 6”.

În acest așezământ monahal s-a aflat un exemplar din cartea lui Dimitrie Cantemir „*Divanul sau Gâlceava Înțeleptului cu lumea*”, din anul 1698, exemplar cumpărat de monahii mănăstirii, pe filele cărui se află numeroase însemnări despre evenimentele contemporane lor, iar la 1797 preotul Constantin Popovici dăruia bisericii de acum parohiale un manuscris miscelaneu, cuprinzând, printre altele, “*Sandipa Filozoful*” și “*Războiul Troadei*”.

Cea mai veche mențiune documentară despre mănăstirea Sfântul Ilie de lângă Suceava provine de la Petru Rareș din 21 aprilie 1546, care îi dăruiește pentru pomenirea sufletului neamului său, a sa personală și a copiilor săi jumătate din satul Costina, partea de jos, cu mori

[D.I.R., *veacul XVI. A. Moldova*, vol. I (1501-1550), București, Editura Academiei, 1953, p. 477, doc. 431].

Al doilea document este o carte domnească de la Alexandru Lăpușeanu, din 17 martie 1554, prin care dăruiește mănăstirii Sfântul Ilie un sat pe Bahlui, Ivoești cu o moară pe Bahlui și un alt sat în Cârligătură, Văbeșanii, care „*au fost ascultătoare de ocolul curților noastre din Iași*”

[D.I.R., *veacul XVI. A. Moldova*, vol. II (1551-1570), București, Editura Academiei, 1951, p. 50-51, doc. 50].

În sfârșit, Ioan Vodă cel Viteaz dă o carte domnească, la 12 martie 1574, călugărilor de la mănăstirea Sfântul Ilie, prin care întărește vânzarea ocinei lor și anume satul Hășnașii pe Cârligătura slugilor domniei sale: Meștea, Anușca, Marica ș.a.

[D.I.R., *veacul XVI. A. Moldova*, vol. III (1571-1590), București, Editura Academiei, 1951, p. 29-30, doc. 39].

Bibliografie:

1. Erast Costea (Hostiuc), *Mănăstirea Sânt Ilie, ctitoria voievodului Ștefan cel Mare* (1488-1783), 1910, 175 p. + 4 facsimile.

2. Milan Şesan, *Biserica Sf. Ilie din Suceava*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXV (1959), nr. 1-2, p. 80-86.

3. I. Zugrav, *Biserica Sf. Ilie de lângă Suceava*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLV (1969), nr. 10-12, p. 646-657.

BISERICA VORONEȚ

Voronețul rămâne în conștiința românească un simbol al spiritualității medievale înfloritoare din vremea marelui ctitor și a urmașilor acestuia. Voronețul este asociat cu albastrul inconfundabil și inimitabil înveșnicit pe zidurile bisericii bătute de urgia ploilor și ninsorilor, a dat numele unor celebre manuscrise de la începuturile scrisului în limba română ("Codicele" și "Psaltirea slavo-română"), iar "Judecata de Apoi" de pe peretele dinspre apus a fost comparată cu celelalte fresce ale "Capelei Sixtine".

Cine ajunge în Gura Humorului va citi pe un indicator rutier următoarele: Voroneț – 4 km. Pe valea unui pârâiaș năvalnic, într-o poiană parcă ruptă din rai, la sfatul înțeleptului sihastru Daniil, Ștefan cel Mare a zidit parcă pentru eternitate un lăcaș de rugă, de meditație și de cunoaștere de sine.

Pisania din pronaos, deasupra ușii de intrare, ne deslușește asupra rosturilor bisericii: „*† Io Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu, Domn Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a început a zidi acest hram în mănăstirea de la Voroneț în numele Sfântului, Slăvitului Mare Mucenic și Purtător de Biruință Gheorghe, în anul 6996 [1488], al lunii mai, 26, în luna Pogorării Duhului Sfânt și a fost terminată în același an, al lunii septembrie, 14*”.

Le-au trebuit numai patru luni meșterilor zidari să pună piatră peste piatră și să înalțe o ctitorie ce avea să rămână vestită. Inițial, meșterii au conceput o construcție cu trei nave clasice: pronaosul, naosul și altarul.

După moartea ctitorului, în anul 1547, mitropolitul Grigorie Roșca adaugă un pridvor (exonartex), lungind astfel locașul de cult. Și acest monument este consemnat de pisania de pe peretele sudic al pridvorului, deasupra portretului mitropolitului moldovean: „*Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh și cu osteneala robului lui Dumnezeu, Chir Grigorie, Mitropolit a toată Țara Moldovei, s-a adăugat și s-a început și s-a zidit acest mic priprat și s-a zugrăvit împrejur toată*

biserica pentru sufletul său, în zilele binecredinciosului Io Iliș Voievod și a maicii sale Elena, în anul 7055 [1547], luna septembrie, 14”.

Pe un soclu masiv din piatră cioplită se ridică zidurile, în exterior pictate de jur împrejur, cu două contraforturi impunătoare pe cele două unghiuri ale pridvorului și cu alte două contraforturi în dreptul altarului.

Deasupra naosului se înalță turla sub formă poligonală, cu 16 firide și un rând de ocnițe dând impresia că este cilindrică. Nu se vede de afară baza turlei, fiind înglobată în acoperișul de șindrilă.

În interior, pictura din pronaos, naos și altar este contemporană cu zidirea bisericii.

În naos, pe perețele care desparte naosul de pronaos se află tabloul votiv. Ștefan cel Mare, cu părul blond, căzut în plete peste umeri, însoțit de doamna Maria, fiul Bogdan și o domniță neidentificată, condus de Sfântul Mucenic Gheorghe prezintă biserica Mântuitorului Hristos, care stă pe tron. Din tabloul votiv ne dăm seama de forma originară a ctitoriei.

În naos, temele religioase reprezintă de fapt, Noul Testament în imagini: în cupola turlei domină chipul lui Iisus Pantocrator, apoi pe trei registre apar: îngeri, profeți, apostoli, în pandantive, figurile celor patru evangheliști, în conca absidei de nord a naosului sunt imagini cu “*Intrarea lui Iisus în Ierusalim*” și “*Învierea lui Lazăr*”, iar în partea opusă: “*Schimbarea la Față*” și “*Rugăciunea din Grădina Ghetsimani*”.

În celelalte spații întâlnim figuri de sfinți militari, scene cu Patimile Mântuitorului și momente din viața Maicii Domnului.

În pronaos sunt scene din viața patronului bisericii, Sfântul Gheorghe, iar în altar chipul Maicii Domnului cu pruncul Iisus în brațe, apoi “*Cina cea de Taină*”, “*Împărtășirea Apostolilor*”, “*Spălarea picioarelor*” și chipuri de ierarhi și diaconi.

Catapeteasma ilustrează arta sculpturii în lemn din secolul al XV-lea, cu elemente inovatoare la unele icoane zugrăvite în secolele următoare.

Voronețul rămâne însă celebru pentru pictura exterioară, efectuată în vremea mitropolitului Grigorie Roșca.

Scena monumentală a “*Judecății de Apoi*” de pe perețele de apus reflectă în toată splendoarea ei interpretarea locală a unor scene biblice: Adam ară cu un plug de lemn, Eva toarce din furcă, Abel are înfățișarea unui cioban mioritic, îngerii suflă din buciume moldovenești, unele personaje sunt îmbrăcate în costume populare tipic moldovenești, în jurul

lor sunt zugrăvite animale din pădurile Moldovei: ursul, mistrețul, lupul, căprioara, veverița, cerbul, iepurele ș.a.

Întreaga frescă are mai multe registre: în partea superioară se află Dumnezeu-Tatăl, urmează apoi scena *Deisis*, cu Iisus Hristos așezat pe tron, încadrat de apostolii așezați pe scaune mozaicate. De la picioarele Mântuitorului pornește în jos un râu de foc în care ard păcătoșii.

Urmează registrul al treilea, *Etimasia*, cu Duhul Sfânt în chip de porumbel, "*Sfânta Evanghelie*" și protopărinții neamului omenesc. În sus, ceata de credincioși călăuzită de Sfântul Apostol Pavel, în jos, ceata necredincioșilor muștrată de Moise.

În centrul celui de al patrulea registru tronează celebra cumpănă, care cântărește faptele bune și cele rele, provocând o luptă între demoni și îngeri pentru sufletele celor judecați. Înspre nord este grădina Raiului, spre sud flăcările înfricoșătoare ale Iadului.

Pe latura dinspre sud a pridvorului apar chipurile Sfântului Mucenic Gheorghe, ale mitropolitului Grigorie Roșca și Daniil Sihastrul, cu suluri în mână, în continuare scene din "*Patimile Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava*", "*Arborele lui Iesei*", "*Acatistul Sfântului Nicolae*" și chipuri de filosofi greci.

Peretele dinspre nord, cel mai expus tuturor intemperțiilor vremii, este foarte șters, dar albastrul de Voroneț a supraviețuit. Se pot reconstitui scenele apocrifice: "*Zapisul lui Adam cu diavolul*", "*Vămile Văzduhului*" sau momente din "*Acatistul Maicii Domnului*".

Pridvorul adăugat de mitropolitul Grigorie Roșca servește drept gropniță, fiindcă aici își dorm somnul de veci: însuși mitropolitul, decedat în 1570, și un fiu al pârcălabului Vascan Moghilă.

În pronaos, pe partea dreaptă se află mormântul lui Daniil Sihastrul, pe a cărui piatră scrie: „*Acesta este mormântul părintelui nostru David, a schimnicului Daniil*”. Tot acolo se mai află pietrele de mormânt ale unor boieri: ale hatmanului Barnovschi și ale marelui vornic Grigorcea.

În jurul bisericii a existat un zid de apărare, din care azi au mai rămas doar urmele, iar în incintă se aflau chiliile pentru călugări, care au dăinuit până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea (1786), când mănăstirea a fost desființată.

Clopotnița de la intrare păstrează încă cele două clopote, datorite de însuși Ștefan cel Mare. Pe unul din ele citim: „*Ștefan Voievod, prin mila*

lui Dumnezeu, Domn al Țării Moldovei, a făcut acest clopot la anul 6996 [1488], luna mai, 5”.

La Voroneț a funcționat un atelier de copiat manuscrise. Starețul Pahomie a copiat un “*Tetraevanghel*” slavon, iar altul datează din anul 1550. În 1564, mitropolitul Teofan dăruiește mănăstirii Voroneț un manuscris slavon, “*Faptele Apostolilor*”, păstrat acum în Muzeul mănăstirii Sucevița. Tot aici au fost descoperite și cele două manuscrise: “*Codicele Voronețean*” (fragmente din “*Faptele Apostolilor*”) și “*Psaltirea Voronețeană*” (text slav și românesc).

Restaurată între 1961 și 1965, biserica Voronețului a intrat în circuitul turistic intern și internațional, figurând, de multe ori, ca simbol emblematic al culturii și civilizației românești peste hotare.

Ctitoria lui Ștefan cel Mare din 1488 s-a înălțat pe ruinele unei mănăstiri de lemn, mai veche, deoarece, încă din 22 ianuarie 1472, Ștefan cel Mare întărește mănăstirii Voroneț volnicia de a trimite două măji de pește, fără plata vămilelor

[D.R.H., A. *Moldova*, vol. II, București, Editura Academiei, 1976, p. 267, doc. 181].

Pe când era încă în construcție la <17 august> 1488, mănăstirea Voroneț primește uric de la Ștefan cel Mare, egumen fiind Efrem, pentru pomenirea părinților săi și a sa, satul Știulbicani lângă Toplița Rece, pe Suha Mare, cu fânețele, poienile și muncellele, cu izvoarele Răăoane, Ostra și Negrileasa, cumpărate cu 160 zloți tătărești de la Șandru Gardu și alții

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 628 (Condica Asachi), f. 567^v].

În anul următor, <la 14 martie 1489>, Ștefan cel Mare dăruiește mănăstirii Voroneț satul Vlădeni cu mori, pe Siret, unde a fost Oraș Vlad, pe care-l cumpărase cu 350 zloți tătărești de la Mușa, fata Giurgii stolnic, nepoata lui Isaia logofăt

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 628 (Condica Asachi), f. 570].

Ultimul document emis din cancelaria lui Ștefan cel Mare este o danie din 26 noiembrie 1490 către mănăstirea Voroneț, anume o seliște de la Poiana, la Gura Humorului

[D.R.H. A. *Moldova*, vol. III, București, Editura Academiei, 1980, p. 160-161, doc. 81].

Chiar și urmașii voievodului ctitor fac danii; spre exemplu, Bogdan al III-lea cumpără satul București pe Moldova de Sus la <21 decembrie> 1515 și îl dăruiește mănăstirii Voroneț

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 628 (Condica Asachi), f. 568].

La <21 martie> 1551, Iliăș Voievod întărește mănăstirii Voroneț patru fălci de vie în hotarul Horodiște, cu cramă și șase sălașe de țigani, danie de la Grigorie mitropolitul

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 628 (Condica Asachi), f. 571].

Câteva luni mai târziu, <iunie-august> 1551, noul domn Ștefan Rareș întărește uric mănăstirii Voroneț părți din satul Mălini, cu loc de moară în Toplița, două prisăci în Cârligătură, în hotarul satului Mălcești

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Coșula, XI/1, traducere târzie].

Bibliografie:

1. Adolf-Franz Wickenhauser, *Geschichte der Kloster Woronetz und Putna*, vol. I, 1886, 214 p.
2. Simion Florea Marian, *Condica Mănăstirii Voronețul*, Suceava, 1900, 114 p.
3. Erast Costea, *Din arhiva Mănăstirii Voroneț*, Cernăuți, 1942.
4. Erast Costea, *Mănăstirea Voroneț*, Cernăuți, 1943.
5. Petre Comarnescu, *Voroneț*, București, 1959.
6. I. Zugrav, *Voronețul*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXIX (1963), nr. 1-2, p. 68-85.
7. A. M. Musicescu și Sorin Ulea, *Voroneț*, București, Editura Meridiane, 1969.
8. A. M. Musicescu, *Voroneț*, București, Editura Meridiane, 1971.

BISERICA SFÂNTUL IOAN din Vaslui

Ctitoria lui Ștefan cel Mare cu hramul *Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul* făcea parte din complexul curților domnești de la Vaslui, din care a mai rămas numai biserica.

Cronicarul Grigore Ureche notează în letopisețul său că, după bătălia de la Podul Înalt din 1475, „și întru aceia laudă și bucurie au zidit biserica în târgu în Vaslui, dând laudă lui Dumnezeu de biruință ce au făcut” (p. 98), afirmație neacceptată de cercetătorii care au studiat istoricul așezământului religios, aducând drept argument chiar pisania bisericii, în care se vorbește de 1490 ca an al zidirii ei. Biserica din Vaslui a fost ridicată așadar după 20 de ani de la lupta lui Ștefan cel Mare cu turcii, iar afirmațiile cronicarului moldovean trebuie, din nou, privite cu multă rezervă.

Dar să lăsăm pisania de la intrare să ne dea amănunțele necesare: „† Io Ștefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu, Domnul Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a zidit acest hram cu numele Tăierei Cinstitului Cap al Sfântului și Slăvitului Prooroc și Înaintemergător și Botezător Ioan. S-a început în anul 6998 [1490], luna aprilie și s-a săvârșit în același an, septembrie, 20”.

La vremea respectivă, biserica era pictată în interior și avea o cupolă elegantă și foarte înaltă, iar mai târziu, în vremea lui Petru Rareș a fost pictată și în exterior. Stau mărturie relatările unor călători străini (un polonez sau Paul de Alep) prin Moldova, de la mijlocul secolului al XVII-lea.

Biserica de piatră n-a rezistat stihii naturii. După marele cutremur din 1802, când a fost grav avariata cupola, care a și fost dărâmată complet în 1818, s-a trecut la restaurarea completă a bisericii.

Inițiativa aparținea logofetesei Maria Cantacuzino, soția marelui logofăt Costache Ghica, în 1820, care mai adaugă și turnul clopotniță, după cum citim în pisania cioplită în piatră cu această ocazie. Între 1889 și 1890 a fost reparată din nou și pictată în interior de Gh. Ioanid, la 1894.

În 1908, Conan Arămescu Donici, episcopul Hușilor, cerea autorităților să aprobe restaurarea clopotniței. Restaurarea bisericii de către Comisiunea Monumentelor Istorice a început abia în 1912 și a fost reluată între 1923 și 1925 de către arhitectul N. Ghica-Budești.

Biserica din Vaslui seamănă cu bisericile Precista din Bacău (1481), Sfântul Nicolae din Iași (1492) și Sfântul Nicolae-Popăuți din Botoșani (1496) și face parte din șirul bisericilor orășenești.

Chiar și după restaurare, planul inițial al bisericii a fost păstrat intact, cu cele trei încăperi: pronaos, naos și altar, cu turla pe naos, azi dispărută. În exterior se mai păstrează contraforturile din piatră, de dimensiuni apreciabile. Pereții exteriori de deasupra soclului au fost restaurați cu piatră alternând cu cărămidă. Registrul superior, sub cornișă are două rânduri de ocnite mai mari și mai mici, între ele fiind amplasate discuri smălțuite.

Paul de Alep, secretarul patriarhului Antiohiei Macarie, notează în jurnalul său că a rămas impresionat de pictura din interior, mai ales chipul lui Hristos (Pantocrator) de pe cupola din naos, iar de cea exterioară prin scena de la intrare: „*Judecata de Apoi*” în aur și lapis-lazuri, apoi chipul lui Moise conducând în fața Domnului pe Anna și Caiafa.

În curtea bisericii, care adăpostește și un cimitir, se mai află multe pietre profilate provenind de la ferestrele și ușile construcției originale, dar care n-au mai fost utilizate în timpul restaurării.

Surețul de pe un ispisoc vechi sârbesc de la Ștefan cel Mare din 15 octombrie 1491 menționează că domnitorul a miluit pe șoltuzii și pârgarii și pe toți oamenii săraci din târgul Vasluiului, le-a întărit vechiul obicei ca locuitorii târgului să nu plătească vamă, ci numai cei ce aduc pește și delimitează hotarul târgului Vaslui

[D.R.H., A. Moldova, vol. III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 188-191, doc. 96].

Din păcate, alte documente emise din cancelaria domnească a lui Ștefan cel Mare nu fac referire și la biserica ctitorie.

Bibliografie:

1. T. Burada, *Biserica Sf. Ioan din Vaslui*, în "Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie", I (1882), vol. I, p. 418-420.
2. I. Grigoriu, *Biserica catedrală Sf. Ioan din Vaslui. Scurte notițe istorice*, Huși, 1925, 36 p.
3. Octav Mărculescu-Vaslui, *Biserica Sf. Ioan din Vaslui*, în "Cronica Hușilor", martie-aprilie 1948, p. 19-34.
4. N. Donos, *Biserica Sf. Ioan din Vaslui*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXIV (1958), nr. 7-8, p. 607-610.
5. Alexandru Andronic, Ana-Maria Zup și Ioan Olaru, *Biserica Sf. Ioan din Vaslui – prima biserică orășenească înălțată de Ștefan cel Mare*, în "Analele Brăilei", I (1993), nr. 1, p. 473-482.

BISERICA SFÂNTUL NICOLAE DOMNEȘC din Iași

Zice bătrânul cronicar Grigore Ureche în al său letopisetz: „Întru această bucurie, deaca s-au întorsu Ștefan Vodă de la acel războiu cu izbândă, au zidit o beserică pre numele Sfeti Nicolae, în târgu, în Iași” (p. 106).

Într-adevăr, la 16 noiembrie 1485, în bătălia de la Cătlăbuga (Basarabia), cu ajutorul a 3000 de călăreți polonezi, Ștefan cel Mare înfrânge armata turcă condusă de pașa de Silistra, Bali-beg Malcoci Oglu. Nu știm câtă bucurie i-a provocat domnului moldovean această victorie,

deoarece în urma bătăliei tot nu a putut recuceri cetatea Chilieii, una din porțile de intrare spre Moldova.

Oricum, câțiva ani mai târziu, chiar lângă curțile domnești din Iași, se va ridica o biserică orășenească, cu hramul Sfântului Ierarh Nicolae, după cum ne informează pisană, aflătoare o vreme în sala gotică de lângă biserica Trei Ierarhi, după care a fost repusă pe zidul de lângă intrare: „*În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, Io Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu, Domnul Țării Moldovei, fiul Domnului Bogdan Voievod, a voit a zidi acest hram pentru pomenirea și ruga Sfântului Ierarh și Făcător de Minuni Nicolae și pentru sufletele adormiților moși, părinți și frați ai noștri și pentru sănătatea domniei noastre și a copiilor noștri, pe care am și început a-l zidi în anul 6999 [1491], luna iunie, 1 și s-a sfârșit în al 7001-lea [1493], luna august, 10*”.

Și dedesubt, cu litere latine: „*Vechea pisanie găsită în curtea bisericii s-a așezat aici de Comisiunea Monumentelor Istorice în anul 1929*”.

Biserica domnească din Iași se numără printre ctitoriile mușatine cu cea mai zbuciumată istorie.

La 1650, tătarii au dat foc bisericii „*când au ars tot orașul*”, împreună și cu casele boierești și domnești, relatează plin de amărăciune în cronică sa Miron Costin. Din această cauză, biserica a fost închisă până în 1676, în vremea lui Antonie Vodă Ruset, care „*s-a apucat să lucreze la biserica lui Sfântul Nicolai de la curtea cea domnească că era biserica descoperită și clopotnița stricată*”, notează un alt cronicar moldovean, Nicolae Costin. Moartea lui Antonie Vodă a împiedicat repararea completă a bisericii, lucrările fiind continuate de Gheorghe Duca în 1680, după spusele aceluiași cronicar: „*[...] au săvârșit de au zugrăvit și biserica lui Sfeți Necului pe dinăuntru, pe cât rămăsese neistovit de Antonie Ruset Vodă, de la ferestre în gios*”.

La începutul secolului al XVIII-lea, biserica era iarăși deteriorată, așa că între 1703 și 1705 soția domnitorului Mihai Racoviță s-a apucat să tencuiască și să șindrilească biserica, „*că era pustiită de multu*”, mărturisește Ioan Neculce în letopisețul său. Cam tot în aceeași perioadă i s-au adăugat două altare: unul închinat Sfântului Ștefan, celălalt Sfintei Varvara.

Incendiul din 1753 a ruinat-o serios, fiindcă în 1758 este supusă din nou reparațiilor, în vremea lui Ioan Teodor Callimachi (Călmașul), pentru ca în 1790 să fie complet restaurată. Și pentru ca seria vicisitudinilor să fie completă, la 1814 biserica este grav avariata, de data aceasta de un cutremur de pământ. Devastată de încă două incendii succesive, în 1821 și 1827, soarta ei părea pecetluită. Așa se face că la 1888 Comisiunea Monumentelor Istorice hotărăște demolarea ei completă și reconstruirea din temelii. Sarcina i-a revenit arhitectului francez Lecomte du Noüy, care încheie întreaga operațiune la 2 octombrie 1904.

Ceea ce admirăm astăzi în fața Palatului Culturii din Iași este o copie mai mult sau mai puțin fidelă a ceea ce a vrut să fie odinioară.

Din fericire, s-au mai păstrat însemnări despre înfățișarea de altă dată a bisericii domnești, datorate mai ales episcopului Melchisedec Ștefănescu. Înaltul ierarh văzuse pe peretele vestic portretele lui Ștefan cel Mare, al doamnei Evdochia și al fiului lor, Bogdan. Între portretele lui Bogdan și al Evdochiei exista o inscripție în versuri în limba greacă, prin care erau laudați tatăl și fiul.

Dacă dăm crezare pisaniei bisericii, și nu avem motive de îndoială, atunci trebuie să facem neapărat o corectură. La mijlocul secolului al XIX-lea, când episcopul Melchisedec admira tabloul votiv, fie a confundat pe Evdochia cu Maria Voichița, fata lui Radu cel Frumos, fiindcă la 1491-1493 Evdochia era deja moartă (25 noiembrie 1466), fie, în urma repetatelor restaurări, zugravul ar fi pictat-o, într-adevăr, pe prima soție a lui Ștefan, ignorând cronologia faptelor.

În biserică se mai aflau portretele lui Antonie Ruset, Gheorghe Duca și al soției sale Anastasia și a fiului lor, Constantin, viitorul domn.

În apropierea bisericii, Antonie Ruset a ridicat câteva chilii, în care s-a mutat la 1677 mitropolitul Dosoftei. Aici, ierarhul cărturar a instalat o tipografie, de sub teascurile ei ieșind câteva cărți fundamentale pentru lumea teologică ortodoxă: *„Liturghierul”* (1679), *„Viețile sfinților”* (1681-1686), în patru volume, apoi un molitvelnic, *Paremiile de peste an*. După refugiu mitropolitul în Polonia, tipografia s-a desființat.

În sfârșit, la 1749, în incinta bisericii Sfântul Nicolae a funcționat o școală elementară pentru copiii de mazili, de negustori, susținută *„din milostenie”*, reorganizată apoi de mitropolitul Iacob Putneanu.

În momentul de față, construcția se prezintă privitorilor într-o înfățișare foarte elegantă, cu ziduri din piatră și cărămidă smălțuită, cu

șiruri de ocnite mari și mici, pictate cu figuri de sfinți părinți, sfinți prooroci și mucenici, cu brâuri de discuri smălțuite colorate, cu o turlă octogonală sprijinită pe o bază tot octogonală, cu ferestre alungite pe fiecare față a octogonului, așa cum apar toate aceste elemente de exterior la unele biserici de la sfârșitul secolului al XV-lea.

Fiind ridicată spre sfârșitul domniei lui Ștefan, biserica nu apare menționată în documentele vremii.

Mult mai târziu, după un secol, la 25 iunie 1598, într-o mărturie a doi preoți, Toader și Eremia se precizează că sunt de la biserica domnească din Iași și întăresc o vânzare a satului Dănești, pe Prut, proprietatea lui Drăgan, fostului mitropolit Nicanor

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 628 (Condica Asachi), f. 44].

Un an mai târziu, la 24 august 1599, domnitorul Ieremia Movilă întărește popii Eremia de la biserica domnească din Iași vânzarea unui loc de casă din satul Tescani

[D.I.R., *veacul XVI, A. Moldova*, vol. IV (1591-1600), Editura Academiei, București, 1952, p. 266-267, doc. 330].

Deși nu este menționat hramul, avem toate motivele să credem că este vorba de biserica Sfântul Nicolae, deoarece din secolul al XVI-lea aici se desfășura ceremonialul ungerii domnilor, fapt pentru care a și primit denumirea de biserică domnească.

Bibliografie:

1. L. Fotea, *Istoricul Bisericii Sf. Nicolae Domnesc din Iași*, în "Biserica Ortodoxă Română", IX (1885), p. 710-719.

2. C. Erbiceanu, *Acte relative la Biserica Domnească din Iași, Sf. Neculai*, în "Revista Teologică", IV (1886), p. 213-215, 243-244.

3. N. Gabrielescu, *Biserica Sf. Nicolae Domnesc din Iași*, în "Convorbiri Literare". XX (1887). p. 968-976.

4. P. Gârboviceanu, *Biserica Sf. Nicolae din Iași*, în "Biserica Ortodoxă Română", XXIII (1904-1905), nr. 9, p. 1016-1019.

5. Gh. Ghibănescu, *Biserica Sf. Neculai Domnesc*, Iași, 1934.

6. N. Grigoraș, *Biserica Sf. Nicolae Domnesc din Iași*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXVII (1961), nr. 3-4, p. 213-235.

7. N. Grigoraș, *Știri noi despre Biserica Sf. Nicolae Domnesc din Iași*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLIII (1967), nr. 3-4, p. 308-310.

8. N. Grigoraș, *Pisania Bisericii Sf. Nicolae Domnesc din Iași*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLIII (1967), nr. 7-8, p. 545.

9. N. Vornicescu, *Reședința mitropolitului Dosoftei de la Sf. Nicolae Domnesc din Iași*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXIX (1963), nr. 9-10, p. 602-609.

BISERICA SFÂNTUL GHEORGHE din Hârlău

Târgul Hârlăului s-a bucurat de o atenție sporită din partea domnitorilor Moldovei. De la Ștefan cel Mare și până la Radu Mihnea, târgul a constituit un loc de popas, de refugiu vremelnic sau chiar reședință domnească (în timpul lui Radu Mihnea), după care a început procesul ireversibil al ruinării, decăderii și uitării. Astăzi nu se mai păstrează decât o inscripție legată de curțile domnești, pe care a identificat-o Gh. Balș la Muzeul de Antichități din București, din care aflăm următoarele: „*Blagocestivul și de Hristos iubitorul Io Ștefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu, Domnul Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a făcut aceste case care început-au a se zidi la anul 6904 [1496], [luna lui ..., în] 20 și s-au săvârșit în același an, septembrie, 15*”.

Despre biserica propriu-zisă citim amănunte în pisania din colțul pronaosului, pe peretele sudic: „*Binecinstitorul și iubitorul de Hristos, Io Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu, Domnul Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a zidit această biserică în numele Sfântului și Măritului Mare Mucenic și Purtător de Biruință Gheorghe, care a început a zidi în anul 7000 [1492], luna mai, 30 și s-a săvârșit în același an, luna octombrie, 28, iar al Domniei Sale în anul al treizeci și șaselea curgător*”.

Ca plan arhitectonic se aseamănă cu ctitoriile de la Popăuți și Dorohoi, având cele trei nave clasice: pronaos, naos și altar, iar deasupra naosului turla octogonală. Peretele despărțitor dintre pronaos și naos a fost dărâmat cu ocazia restaurărilor ulterioare, fapt ce a dus la distrugerea tabloului votiv.

În exterior, biserica se înalță pe un soclu din piatră cioplită, iar pereții sunt acoperiți cu mai multe rânduri de cărămidă aparentă, în diferite culori: galben, verde, brun, vânăt și negru.

Registrul superior se compune dintr-un rând de ocnite mari și unul de ocnite mici, iar deasupra lor trei brâuri de discuri smălțuite în culorile galben, verde, brun, cu motive zoomorfe (sirene, grifoni, balauri, lei).

Pereții exteriori se sprijină pe câte două contraforturi din piatră cioplită, ceea ce îi dă un aer de trăinicie și eleganță.

Deasupra naosului, pe o dublă bază octogonală stelată se înalță turla octogonală din cărămidă aparentă, cu patru ferestre dreptunghiulare și tot atâtea contraforturi. Și turla are două rânduri de ocnițe mici la bază și în partea superioară, iar sub streșină se observă trei brâuri de discuri smălțuite, frumos colorate.

Din acest punct de vedere, biserica Sfântul Gheorghe se prezintă ca un locaș de cult cu o bogată și variată ornamentație exterioară.

Pictura originală s-a pierdut din cauza distrugerilor. Se mai pot observa în altar scene cu "*Împărtășirea Sfinților Apostoli*", "*Cina cea de Taină*", "*Spălarea picioarelor*". N. Stoicescu susține că biserica a fost zugrăvită și pe dinafară la 1530, în vremea lui Petru Rareș, dar în urma restaurărilor suferite de biserică în secolul al XIX-lea, aceste fresce au dispărut.

Curtea domnească de la Hârlău a jucat un rol important în istoria Moldovei medievale, ca dovadă stând numeroasele acte emise începând cu Ștefan cel Mare. Cel mai vechi document emis de la Hârlău este un uric de la Ștefan cel Mare din 3 ianuarie 1497, prin care întărește popii Ivan Aramă stăpânirea peste satul Urjiceani

[D.R.H., A. Moldova, vol. III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 360-363, doc. nr. 201].

În schimb, biserica-ctitorie nu apare menționată în nici un document emis din cancelaria lui Ștefan cel Mare.

Bibliografie:

1. T. T. Burada, *Biserica Sf. Gheorghe din Hârlău, zidită de Ștefan cel Mare*, în "Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie", VI (1885), p. 134-143.

2. B. Zotta, *Bisericele din Hârlău și Cotnari după un raport din 1800*, în "Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", XXVI (1933), p. 92.

3. V. Tărăboanță, *Biserica Sf. Gheorghe-Hârlău*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXI (1955), nr. 7-8, p. 391-405.

4. V. Bilciurescu, *Biserica Sf. Gheorghe din Hârlău*, în *Arhitectura în R.P.R.*, 1957, nr. 2, p. 18-22, fig. 1-16.

5. N. Stoicescu, *Biserica Sf. Gheorghe din Hârlău*, în "Mitropolia Olteniei", XXI (1969), nr. 11-12, p. 921-922.

BISERICA ADORMIREA MAICII DOMNULUI din Borzești

Pe valea Trotușului în sus, spre culmile falnice ale Munților Oituzului, pe o gură de rai a copilăriei sale, Ștefan cel Mare a durat o construcție de piatră, simplă prin forma ei arhitectonică, bogată prin încărcătura ei spirituală.

Asemănătoare cu bisericile din Piatra-Neamț și Războieni, locașul de închinăciune a fost înălțat întru cinstirea locurilor și oamenilor care l-au adăpostit în anii prunciei pe viitorul domn. O întărește însă și pisania din dreapta intrării, pe peretele dinspre asfințit: „† Io Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Moldovei, și cu preaiubitul său fiu Alexandru, au zidit acest hram, care este în Borzești pe Trotuș, al Adormirii Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu, pentru rugăciunile sale și pentru pomenirea sfântrăposaiților moșilor săi și a părinților săi; și care a început a se zidi în anul 7001 [1493], luna iulie, 9 și s-a săvârșit în anul 7002 [1494], iar al Domniei sale al treizeci și optulea curgător, luna lui octombrie, 12”.

Deși era o ctitorie domnească, s-a ruinat cu timpul, fiind restaurată în mai multe rânduri. A încercat în 1694 domnitorul Constantin Duca, punând-o sub ascultarea mănăstirii Bogdana, după care, la începutul secolului al XX-lea, a fost supusă altor restaurări succesive (1904-1905 și 1925), pentru ca între 1955 și 1958 să fie reparată definitiv, devenind biserica satului Borzești.

A fost concepută în plan dreptunghiular, cu cele trei nave clasice: pronaos, naos și altar, dar fără turlă. Din pictura originală interioară nu s-a mai păstrat nimic.

Peretii exteriori poartă aproape toate elementele tradiționale unei biserici din piatră. Pe un soclu masiv din piatră șlefuită, cele trei brâuri de cărămizi smălțuite în tonuri de verde înconjoară biserica, iar în partea superioară se remarcă câte un rând de ocnițe mari din cărămidă și altele mai mici chiar sub cornișă. Între ele, discurile smălțuite în culorile galben, verde, cafeniu sau portocaliu completează o construcție arhitectonică deosebit de elegantă în simplitatea ei.

O particularitate a acestui așezământ ar fi repartiția ferestrelor: câte două ferestre mari, ogivale pe pereții pronaosului, dându-i o mare luminozitate, câte o fereastră mică, îngustă pe pereții naosului și una singură, de proporții reduse, pe axa altarului.

Nu s-au păstrat obiecte sau odoare bisericești de preț, cu care, probabil, a fost înzestrată biserica, la începuturile ei.

Dintr-un surset de pe ispisocul vechi de sârbie de la Petru Rareș din 19 mai 1546 aflăm că domnul întărește lui Anușca și neamului ei ocina lor, jumătate de sat din Borzești în Dumbravă, pe care a avut-o de la moșii ei Mihnea și Filip, dăruită lor de Ștefan cel Mare

[D.I.R., *veacul XVI, A. Moldova*, vol. I (1501-1550), București, Editura Academiei, 1953, p. 515].

Bibliografie:

1. C. I. Istrati, *Biserica și podul din Borzești, precum și o ochire relativă la bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, 1904, 76 p. + XXVIII planșe.

BISERICA SFÂNTUL NICOLAE-POPĂUȚI din Botoșani

Biserica Sfântul Nicolae-Popăuți din Botoșani se înscrie printre bisericile orășenești ridicate de Ștefan cel Mare la sfârșitul secolului al XV-lea, alături de Sfântul Nicolae din Dorohoi și Sfântul Gheorghe din Hârlău.

Pe zidul dinspre miazănoapte al pronaosului se află pisania ctitoriei, din care aflăm că: „† Io Ștefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, am zidit acest hram în numele Sfântului Părintelui nostru Arhierarul și Făcătorul de Minuni Nicolae, în anul 7004 [1496], iar al Domniei sale al patruzecilea curgător, luna septembrie, 30”.

Nu știm exact cât a durat zidirea bisericii, dar, prin comparație cu alte ctitorii asemănătoare, putem aprecia ca la cinci-șase luni.

Inițial, așezământul religios a funcționat ca biserică de mir, după care a suferit mai multe modificări în secolul al XVI-lea, iar pe la 1750 Ana, soția lui Mihai Racoviță a reparat-o și a înnoit-o. În vremea domnitorului Matei Ghica, biserica Sfântul Nicolae s-a prefăcut în mănăstire (1751-1762), construindu-se chilii, iar incinta fiind închisă de

un zid înalt împrejmuitor. Ca mănăstire a fost închinată metoh la Patriarhia de Antiohia. Între 1899 și 1908 biserica a fost restaurată de Comisiunea Monumentelor Istorice.

Biserica respectă tradiția ctitoriilor moldovenești ale lui Ștefan cel Mare, cu cele trei nave: pronaos, naos și altar. Pictura interioară originală nu s-a păstrat decât fragmentar: capul lui Iisus și al Îngerului din altar, ciclul Patimilor din absida naosului. Celelalte scene sunt de dată mai recentă, refăcute în secolul al XIX-lea, cu ocazia ultimei restaurări.

Pe zidul despărțitor dintre pronaos și naos se găsea zugrăvit tabloul votiv, dar, o dată cu prefacerile arhitectonice de la jumătatea secolului al XVIII-lea, acesta a dispărut.

La exterior se poate observa un puternic soclu de piatră. Partea inferioară a fațadei este placată cu piatră fasonată, dispusă geometric, întreruptă de patru benzi de cărămidă. Partea superioară a fațadei este din cărămidă, iar sub cornișă se află un brâu bogat de discuri smălțuite.

Deasupra naosului se înalță turla sprijinită pe două baze stelate cu câte opt vârfuri. Turla are douăsprezece laturi, patru ferestre și patru mici contraforturi.

Nu departe de biserică se află și turnul clopotniță, cu baza pătrată cu latura de 6,20 m și înălțimea până sub streșină de 17 m. Are trei caturi, zidit din piatră brută, cioplită numai la colțuri și la chenarele ușilor și ferestrelor. Ca o ciudățenie a turnului este forma octogonală a catului mijlociu, în timp ce primul și al treilea sunt pătrate. În catul superior se află clopotele și pe fiecare latură câte o fereastră boltită. Accesul spre catul I se face pe o scară exterioară, ceea ce îi determină pe unii cercetători să considere că acest turn putea servi și ca adăpost în caz de pericol, scara exterioară putând fi ridicată foarte ușor.

Nu s-au păstrat documente din vremea lui Ștefan cel Mare despre această ctitorie domnească.

Bibliografie:

1. N. Iorga, *Biserica Popăuți în Moldova*, Botoșani, I, 1905.
2. H. Al. Simionescu, *Mănăstirea Popăuți în prezent biserica parohială Sf. Nicolae-Popăuți din orașul Botoșani*, 1912, III + 65 p.
3. ***, *Igumenia Mănăstirii Sf. Nicolae din Botoșani*, în "Arhivele Basarabiei", III (1931), nr. 4, p. 239.

BISERICA SFINȚILOR APOSTOLI PETRU ȘI PAVEL din Huși

Târgul Hușilor a cunoscut în vremea lui Ștefan cel Mare momente de înflorire economică și culturală. Aici a hotărât domnitorul să-și întemeieze o curte domnească și tot aici a hotărât să-și ridice un locaș de rugăciune și meditație. Pisania slavonă ne stă mărturie: „*Binecredinciosul și de Hristos iubitorul, Io Ștefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu Domnul Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a început și a zidit această biserică în numele Sfinților Slăviților și Întrutotlăudaților Mai Marilor Apostoli Petru și Pavel, care este în Huși pe Drăslăvăț și s-a săvârșit în anul 7003 [1494], iar al Domniei Sale al treizeci și optulea curgător, luna noiembrie, 30*”.

Până la domnia lui Ieremia Movilă, ctitoria din Huși a servit ca biserică de curte, fără a se bucura de privilegiile materiale.

În 1597, ia ființă o nouă eparhie sufragană Arhiepiscopiei Iașilor, Episcopia de Huși, cu primul ei ierarh Ioan. Din acest moment, vechea ctitorie mușatină primește un nou atribut, aceea de Biserică Episcopală.

La aproape 100 de ani de la ridicarea în rang a bisericii devenită Catedrală, un puternic cutremur de pământ, la anul 1692, în vremea episcopului Varlaam, îi provoacă mari stricăciuni, căzând ambele turle, iar biserica „*fiind crăpată primprejur, era numai să cadă*”, notează cu amărăciune Ion Neculce.

Episcopul Sava, succesorul lui Varlaam în jilțul ierarhic, nu reușește să înlăture prea mult pagubele provocate de stihiiile naturii, deoarece turcii, victorioși în bătălia de la Stănilești (din 1711), îi dau lovitura de grație, arzând și prăpădind tot, de „*au rămas numai piatra în jăriște*”, suspină până aceluiași cronicar.

La 1711 nu mai rămăsese nimic din falnica ctitorie a lui Ștefan cel Mare și nu s-au păstrat nici descrieri, nici detalii despre înfățișarea ei.

La insistențele nefericitului episcop Sava pe lângă proaspătul domn fanariot Nicolae Mavrocordat, ruinele încă fumegânde primesc „*un acoperământ de iznoavă*” și i s-au „*tocmit case și îngrăditul primprejur*”.

În vremea episcopului Teofil, la 1739, catedrala este jefuită „de toate bucatele și de toate odăjdiile bisericii”, act deplorabil săvârșit de năvălitorii tătari.

După urcarea în jilțul eparhial de la Huși a episcopului Inochentie, la 27 mai 1752, prima grijă a înaltului ierarh a fost să îndepărteze amintirile prădătorilor străini și să reclădească o biserică „mai întemeiată și mai frumoasă după cum a fost mai înainte”, fapt petrecut cu ajutorul material al domnului Matei Ghica, înfățișare care, în linii mari, s-a păstrat până în zilele noastre.

Inimosul episcop Inochentie, socotit un al doilea ctitor al sfântului locaș, își va găsi locul de veșnică odihnă chiar în Catedrala Episcopală, în strana arhierescă, la 21 iunie 1782.

Perioada fastă din vremea lui Inochentie este continuată de un alt ierarh luminat, Iacov Stamate, care zidește reședința episcopală, după modelul celei mitropolitane, poruncește să se toarne clopotul cel mare, „Pavel”, după numele clopotarului și zugrăvește din nou catapeteasma.

De la ucenicul lui Iacov, episcopul Veniamin Costache, viitorul mare mitropolit al Moldovei, ne-a rămas o pisanie, din care aflăm că și acest vlădică a contribuit la refacerea așezământului religios: „S-au noit această Sfântă Biserică de Sfinția Sa, Chir Veniamin Costachi, episcop Hușului, la anul 1793”.

Blestemul asupra sfântului locaș cade din nou în 1802. Cutremurul devastator face prăpăd, astfel că Meletie Lefter Brandaburul, episcop din 27 martie 1803, preia o grea moștenire. Va trebui să o repare din nou. Mai întâi dărâmă turlile grav avariate și zidul până la ferestre, înălțând alt zid și ridicând numai o singură turlă.

După acest sinistru cataclism, au venit și vremuri mai liniștite pentru greu încercata ctitorie mușatină. La 1849, episcopul Sofronie Miclescu ridică un zid înalt și gros de cărămidă în jurul episcopiei, apoi clădiri pentru personalul episcopiei și înnoiește catapeteasma.

Autorul „Cronicii Hușilor”, episcopul academician Melchisedec Ștefănescu, care a fost numai locotenent-episcop de Huși, între 1861 și 1864, își pune la dispoziție bunele servicii pentru întreținerea și consolidarea catedralei.

După reparații radicale din perioada 1887-1889, când biserica primește înfățișarea din vremea episcopului Inochentie, vestitul pictor

Gheorghe Tattarescu, îi dă o înfățișare interioară solemnă, ce poate fi admirată până în zilele noastre.

Sub episcopul Nifon Criveanul (1934-1939) se ridică clopotnița în stil moldovenesc, în care se montează un mare clopot de 1730 kg, turnat din două clopote mai mici. Ultimul mare cutremur din noiembrie 1940 îi răpește catedralei o turlă, care însă va fi pusă la loc cu ocazia ultimei restaurări din anii 1941-1945, sub binecuvântarea ultimului episcop de Huși, Grigorie Leu.

Tot atunci s-a făcut o restaurare a picturii afectate de cutremur, s-a montat o nouă catapeteasmă, sculptată în stejar masiv și s-a adus un mobilier nou din stejar.

Biserica episcopală își va pierde oficial rangul de Catedrală Episcopală la 5 februarie 1949, când Episcopia de Huși se contopește cu cea a Romanului, sub cârja nou-numitului episcop Teofil Herineanu.

A trebuit să treacă 47 de ani, ca această frumoasă construcție să-și recapete importanța ecleziastică de odinioară, o dată cu reînființarea Episcopiei de Huși, în 1996.

Documentele istorice nu au consemnat nici un eveniment legat de biserica-ctitorie a lui Ștefan cel Mare.

Primul document, din vremea lui Ieremia Movilă, menționează Episcopia Hușilor la <1660-1601>, căreia domnul îi dăruiește satele domnești Plopeni, Căzăeci, Răsăști, siliștea Crețești și Spărieți din ținutul Fălciu

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 545 (Condica Ep. Huși), f. 19-20].

Tot din vremea lui Ieremia Movilă s-a păstrat o carte de danie din 24 aprilie 1599, prin care miluiește schitul de sub Ceahlău cu poienile de acolo, hotărnicind această danie, în prezența lui Ioan, episcop de Huși

[D.A.N.I.C., fond S. Zotta, dosar nr. 146, f. 7 (nr. 1)].

Așadar, și documentar, fosta ctitorie a lui Ștefan este pomenită numai ca biserică episcopală sau, cel mai frecvent, numai instituția de episcopie, așa cum apare citată și în cărțile domnești ale lui Gaspar Graziani, care îi întărește stăpânirea peste satele dăruite de Ieremia Movilă

[Cartea lui Gașpar vv. din 12 aprilie 1619 și cea din 16 aprilie 1619 – D.A.N.I.C., fond Episcopia Huși LI/1 și respectiv, colecția Manuscrise, nr. 546 (Condica Ep. Huși) f. 5].

Bibliografie:

1. Melchisedec, episcop, *Cronica Hușilor și a episcopiei cu asemenea numire*, București, 1869, 2 vol., IX + 463 pg; 175 p. + 1 pl. + 1 h.

2. T. T. Burada, *Biserica Sf. Apostoli Petru și Pavel din Huși a lui Ștefan cel Mare*, în "Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie", I (1883), vol. II, p. 191-192.
3. I. Antonovici, *Opisul documentelor Episcopiei Hușilor*, Huși, <f.a.>, 72 p.
4. Anton Popescu, *Restaurarea și redeschiderea bisericii catedrale a Sf. Episcopii*, în "Anuarul Episcopiei Huși", 1935, p. 5-15.

BISERICA SFÂNTULUI NICOLAE din Dorohoi

Orașul Dorohoi, important centru comercial încă din vremea lui Alexandru cel Bun, se mândrește cu o elegantă ctitorie a lui Ștefan cel Mare, bine conservată până în zilele noastre.

Pisania bisericii din dreapta ușii de la intrare ne spune că: „*Binecinstitorul și de Hristos iubitorul Io Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a zidit acest hram întru numele celui între sfinți părintele nostru, Arhierarhul și Făcătorul de Minuni Nicolae; și s-a sfârșit în anul 7003 [1495], luna octombrie, 18, iar al Domniei lui anul al treizeci și nouălea curgător*”, dar nu precizează și ziua de începere a zidirii. Probabil, respectând buna tradiție a meșterilor zidari moldoveni, care au ostenit și pe la alte biserici orășenești, cum ar fi cele de la Vaslui, Hârlău, Huși, Botoșani, piatra de temelie s-a pus la începutul anului 1495.

Structura arhitectonică rămâne cea tradițională, cu cele trei nave: pronaos, naos și altar, cu turlă deasupra naosului, dar și cu unele inovații, care asigură o eleganță și originalitate, în același timp.

Pe un soclu din gresie cenușie, ușor cioplită, se înalță ziduri din piatră brută întrerupte de trei șiruri de cărămizi aparente smălțuite în galben-ocru, verde închis și albastru închis. Jumătatea superioară a pereților exteriori se compune dintr-un rând de ocnite mari, apoi de ocnite mici, deasupra cărora, sub acoperiș de jur împrejur, se află trei rânduri de discuri smălțuite în nuanțe de galben și verde, cu reprezentări zoomorfe fantastice (patruped înaripat cu cap uman, o sirenă cu coroană în cap și cu două cozi de pește ș.a.), motive geometrice sau stema țării.

Turla se sprijină pe o bază dublă, una octogonală, a doua stelată, cu opt vârfuri. Fiecare latură a bazelor turlei dispune de câte trei ocnite din cărămidă aparentă. Tamburul turlei este de formă cilindrică, cu câte o

ferestra pe axele principale. Sub acoperișul turlei, un brâu format din două rânduri de discuri smălțuite în tonuri de galben și verde conferă o simetrie perfectă întregii construcții.

Pictura din interior s-a conservat destul de bine, deși în unele locuri este deteriorată, dar nu s-a executat decât mai târziu, în vremea lui Ștefăniță sau a lui Petru Rareș.

În naos s-a păstrat destul de bine tabloul votiv, cu portretul lui Ștefan cel Mare, al doamnei sale Maria Voichița și al fiilor săi Bogdan, Ștefan și Petru. Ctitorul ține în mână biserica pe care o închină lui Iisus Hristos, de față fiind și Sfântul Nicolae. Capul lui Ștefan cel Mare a fost restaurat ulterior, cu părul blond și cu o barbă tot blondă mai puțin reliefată.

Dintre celelalte picturi, mai pot fi reținute Patimile lui Iisus, cu ciclul compus din mai multe scene: "*Rugăciunea de pe Muntele Măslinilor*", "*Pătrunderea mulțimilor în Grădina Ghetsimani*", căderea lor la pământ în fața lui Iisus, "*Sărutul lui Iuda*", "*Lepădarea lui Petru*". Ciclul Patimilor se continuă apoi cu alte scene: "*Iisus în fața lui Anna și Caiafa și în fața lui Pilat*", "*Batjocorirea*", "*Iuda dând înapoi arginții*", "*Apostolul Iuda spânzurat de un copac*", "*Drumul Golgotei*", "*Răstignirea*", pentru ca ultimele scene să reprezinte cererea lui Iosif din Arimateea de a înmormânta trupul lui Iisus, "*Coborârea de pe cruce*" și "*Plângerea*".

Criticii de artă sunt de părere că pot fi sesizate în acest ciclu elemente ale Renașterii italiene, care se adaptează programului iconografic moldovenesc din vremea lui Ștefan cel Mare.

De-a lungul vremii, ctitoria domnitorului moldovenesc a fost supusă unor restaurări și reparații, cum au fost cele din 1888, 1892 și 1921 sau s-a procedat la înlocuirea catapetesmei vechi, cu una nouă, la 1795, datorită de preoții și negustorii orașului.

Din documentele vremii nu am reținut nici unul care să facă referiri la biserica Sfântul Nicolae din Dorohoi.

Bibliografie:

1. D. Furtună, *Biserica Sf. Nicolae din Dorohoi*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXVII (1961), nr. 9-12, p. 683-692.

2. S. Ulea, *Datarea ansamblului de pictură de la Sf. Nicolae-Dorohoi și Sf. Gheorghe-Suceava*, în "Studii și cercetări de istoria artei, seria Arte plastice", 1964, nr. 1, p. 69-79.

BISERICA SFINȚILOR MIHAIL ȘI GAVRIIL din Războieni

Lupta de la Războieni din ziua de 26 iulie 1476 a fost cumplită.

Sultanul Mahomed al II-lea nu putea uita înfrângerea din ianuarie 1475 de la Podul Înalt-Vaslui. Expediția sa de răzbunare a orgoliului rănit a lăsat pe câmpul de luptă multe victime din ambele tabere. Din păcate, Ștefan cel Mare a pierdut atunci numeroși mari dregători ai țării, cum ar fi: Cristea Arbore, pârcălabul Cetății Neamțului, Bodea vornic, Ion Luca stolnic, pârcălab de Cetatea Albă, Vâlcea, pârcălab de Cetatea Nouă (Roman) și alții, după cum notează și cronicarul Ureche „[...] încât s-a înălbit poiana de trupurile lor [...] și fu jale mare în toată țara [...]”. În amintirea acestei bătălii, același cronicar menționează că: „Mai apoi, după eșirea nepriiatinilor și a vrăjmașilor den țară, deaca au strânsu Ștefan Vodă trupurilor morților, movile de cei morți au făcut ș-au zidit deasupra oaselor o beserică, unde trăiaște și până astăzi întru pomenirea acelor suflete”.

Acest „mai apoi” corespunde unui interval de 20 de ani, când domnitorul moldovean, pentru a cinsti cum se cuvine jertfa ostașilor săi, a înălțat o frumoasă bisericuță cu hramul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil. Dar să lăsăm pisania de pe peretele sudic să ne povestească istoricul acestei ctitorii: „În zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului Domn, Io Ștefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, în anul 6984 [1476], iar al Domniei lui al douăzecelea curgător, ridicatu-s-a puternicul Mahmet Împăratul turcesc cu toată puterea sa răsăritană, încă și Basarab Voievod, căruia i se zice Laiot, a venit cu dânsul, cu toată Țara sa Basarabească, și au venit să prade și să iee Țara Moldovei și au ajuns până aici, la locul ce se zice Pârâul Alb. Și noi, Ștefan Voievod, și cu fiul nostru Alexandru ieșit-am înaintea lor, unde am și făcut mare război cu dânsii în luna lui iulie 26, și cu voia lui Dumnezeu, au fost biruiți creștinii de către păgâni, și au căzut acolo mulțime mare dintre ostașii Moldovei. Tot atunci și tătarii au lovit Țara Moldovei din acea parte. Drept aceea, a binevoit Io Ștefan Voievod, cu buna vrere și a făcut acest hram întru

numele arhistratigului Mihail, și pentru rugăciunea sa și a Doamnei sale Maria și a fiilor săi, Alexandru și Bogdan și pentru pomenirea și de sufletul tuturor binecredincioșilor creștini care s-au prăpădit aici. În anul 7004 [1496], iar în al Domniei sale al patruzecilea curgător, în luna lui noiembrie, 8”.

În decurs de numai patru luni, construcția începând a fi ridicată, probabil, la 26 iulie, iar sfințirea ei la 8 noiembrie, la sărbătoarea Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil, care au și dat hramul acestei biserici, meșterii zidari au început o lucrare mai simplă din punct de vedere arhitectonic, asemănătoare celei de la Borzești sau Piatra-Neamț.

Planul dreptunghiular al bisericii cuprinde pronaosul, naosul și altarul, iar la fațada de sud a pronaosului s-a adăugat, mult mai târziu, un mic pridvor, care acoperă ușa de la intrare.

A fost supusă restaurării în anii din urmă, iar pictura din interior datează din secolul al XIX-lea.

Referirile documentare sunt foarte sărace.

O hotarnică din 12 martie 1619 (actul este socotit îndoielnic) a moșiei Uscații, Ocolul Mijlociu, Valea Albă, ținutul Neamțului, precizează că din această moșie s-au dat 40 de pământuri bisericii din Războieni, stâlpite cu pietre

[D.I.R., veacul XVII, A. Moldova, vol. IV (1616-1620), București, Editura Academiei, 1956, p. 525, doc. 7; D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Neamț, XXIII/9].

Cartea lui Gașpar Voievod din 17 iunie 1620 se referă la o pricină de judecată între frații Lupul și Ionașco, feciorii lui Nicoară Prăjescul, pentru un loc în satul Războieni, „ce s-au aflat luatu acel locu încă den dzilele lui Ștefan Vodă cel Bătrân, când au fost făcut acea besearecă la Războieni”

[D.I.R., veacul XVII, A. Moldova, vol. IV (1616-1620), București, Editura Academiei, 1956, p. 480-481, doc. 610].

Bibliografie:

1. Episcopul Melchisedec, *Inscripția de la Mănăstirea Războieni, județul Neamțului, comentată*, în “Analele Academiei Române”, seria a II-a, VII (1884-1885), Memorii și notițe, p. 171-203.

2. N. Stoicescu, *Mănăstirea Războieni-Neamț*, în “Mitropolia Olteniei”, XXI (1969), nr. 11-12, p. 924-925.

MĂNĂSTIREA TAZLĂU

Pe frumoasa vale a Tazlăului, aproape de îngemănarea hotarelor ținuturilor Neamț și Bacău, nu departe de Moinești, se înalță în piatră, peste veacuri, biserica mănăstirii Tazlău cu hramul *“Nașterii Maicii Domnului”*.

Pisania din dreapta ușii pronaosului glăsuiește în slavona sfârșitului de secol XV despre ctitorul și anii înălțării locașului de închinăciune: *„† Io Ștefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a înălțat acest hram întru numele Prea Sfintei Născătoarei de Dumnezeu și cinstitiei ei nașteri, ca să fie pentru rugăciunea sa și a Doamnei sale Maria și a fiilor lui Alexandru și Bogdan; care a început a se zidi la anul 7004 [1496], luna lui iulie, 4 și s-a săvârșit la anul 7005 [1497], iar al Domniei sale al 41-lea curgător, în luna lui noiembrie, în 8”*.

Construcția era amplasată în incinta mănăstirii, mărginită de ziduri groase din bolovani de râu, cu contraforturi pe dinafară. Intrarea în incinta mănăstirii se făcea pe sub turnul clopotniței, iar la poarta principală de acces în biserică, cu un canat din lemn de tisă, frumos sculptat, este o inscripție pe care citim: *„Această ușă a făcut-o și a împodobit-o călugărul Mihai în zilele Domnului nostru Io Ieremia Movilă Voievod și sub egumenul chir Ghenadie de la mănăstirea Tazlău, la anul 7104 [1596], luna lui martie, 30 de zile: Cozma maistru”*.

Deasupra intrării se află icoana pictată a Maicii Domnului, iar pe partea superioară a canatului ușii se află sculptată stema țării, cu elemente ale stilului renascentist, închisă într-un chenar pătrat.

Cele patru încăperi tradiționale: pridvorul, pronaosul, naosul și altarul, bine proporționate, dau un aspect de eleganță și suplețe întregii construcții. Turla, cu fațada refăcută în secolul al XIX-lea, se înalță deasupra naosului pe două baze octogonale, cea de sus având aspect stelar. Corpul turlei este poligonal, cu 12 laturi, cu ferestre dreptunghiulare alungite. Pereții exteriori se sprijină pe mai multe contraforturi (șapte la număr), fără a da impresia de masivitate și greutate.

Pictura din interior a fost refăcută la jumătatea secolului al XIX-lea, pe o tencuială mai veche, după cum mărturisește o altă inscripție de deasupra ușii interioare: *„La anul 1859 s-a refăcut tencuiala și pictorisirea acestei mănăstiri”*.

Pridvorul adăugat adăpostește două pietre de mormânt, cu scrierea ștearsă. Se poate observa numai inscripția marginală și câmpul ornamentat cu motive florale. Sub ele se odihnesc soții Vasile și Nastasia Prăjescu, familie boierească de frunte a jumătății de veac XVI în Moldova.

În prezent, biserica mănăstirii Tazlău funcționează ca o biserică parohială.

Mănăstirea Tazlău este atestată în documente și înainte de 1496, ceea ce dovedește că actuala ctitorie a lui Ștefan cel Mare a fost ridicată pe o construcție mai veche. Astfel, la 1 februarie 1481 Ștefan dăruiește mănăstirii satele Borilești și Drăgotești, în Câmpul lui Dragoș, pe Nechid

[D.A.N.I.C., Peceți I, nr. 249, Mănăstirea Doljești, XXX/1,2],

iar la 1481 <martie 12>, același domn dăruiește mănăstirii Tazlău satul Ursăști la Nechid, în Câmpul lui Dragoș, cumpărat de la Ana Nemărasa și Ioan cu 200 de arginți tătărăști

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 628 (Condica Asachi), f. 545^v].

Zece ani mai târziu, la 16 ianuarie 1491 Ștefan Voievod dăruiește prin uric mănăstirii Tazlău, unde este egumen Timotei, o poiană din satul Micești și alta la Pârâu, ambele pe apa Tazlăului Mare, pentru sufletul părinților săi răposați și pentru sănătatea și mântuirea sa, a soției sale Maria și a copiilor săi. În același an, 1491, la 20 aprilie, Ștefan cel Mare mai dăruiește mănăstirii trei sate domnești pe Bistrița, din jos de gura Cracăului: Zănești, Stolnici și Fauri, cu mori la Stolnici pe Bistrița, apoi satul Burești numit și Fundu, pe Siret, cu loc de prisacă peste Siret, la locul zis „Mănăstirea”

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 628 (Condica Asachi), f. 388-389 și f. 544-545].

Și tot la 1491, în 15 octombrie, Ștefan dăruiește mănăstirii Tazlău jumătate din satul de la gura Orbicului, cumpărat de la Greaca, fiica lui Tatul Hârlic, cu 100 de zloți tătărăști și întărește hotarele braniștii din jurul mănăstirii: Nechid, poiana Pintenoasa, dealul Răcile, Buore, Runcul Bozova, Frumoasa și altele

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 628 (Condica Asachi), f. 391].

Și urmașii lui Ștefan la tronul Moldovei au înzestrat mănăstirea cu sate și moșii, neuitând să facă referiri și la ctitor.

La 31 decembrie 1518, Ștefăniță Vodă întărește mănăstirii Tazlău satul Plopești cu mori și steaze pe Trotuș, cu mențiunea că privilegiul de la Ștefan cel Mare s-a pierdut. Un an mai târziu, la 4 iunie 1519, același

domn întărește mănăstirii satele Borilești și Dragotești, în Câmpul lui Dragoș, pe Nechid, schimbate de moșul său Ștefan Voievod cu Marina Lalca pentru satul Selevestri și 240 de zloți tătărești

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 629 (Condica Asachi), f. 39-40 și f. 43-44].

50 de ani mai târziu, Bogdan Lăpușneanu întărește mănăstirii Tazlău, la 7 februarie 1569, satul Zănești pe Bistrița, în gura Cracăului, danie de la bătrânul Ștefan Voievod

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 628 (Condica Asachi), f. 373],

pentru ca în anul următor, 1570, la 17 iunie, să întărească satul Ostăpceani, pe Bistrița, cu mori, șteaze și stupi, dăruite de bătrânul Ștefan Voievod

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Tazlău, IV/4].

Bibliografie:

1. G. T. Kirileanu, *Ștefan cel Mare și Sfânt. Istorisiri și cântece populare*, Focșani, 1903, p. 128-129.

2. N. Iorga, *La Mănăstirea Tazlăului (Neamț)*, în "Floarea Darurilor", II (1907), p. 343-346.

3. Al. Naum, *Notiță despre arhitectura bisericii din Tazlău (jud. Neamț)*, în "Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice", IX (1916), p. 94.

4. Gh. Vărtolaș, *Biserica din Tazlău*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXIV (1958), nr. 11-12, p. 903-909.

5. D. Năstase, *Biserica Mănăstirii Tazlău și locul ei în evoluția stilului moldovenesc*, în "Studii și cercetări de istoria artei, seria Artă plastică", 1966, nr. 1, p. 109-118.

BISERICA NAȘTEREA SFÂNTULUI IOAN BOTEZĂTORUL din Piatra-Neamț

La poalele Pietricicăi, nu departe de casa memorială Calistrat Hogaș, acest pelerin rătăcitor prin Munții Neamțului, se înalță o construcție monumentală, cu care orice pietrean se mândrește. Este biserica Sfântul Ioan din Piatra-Neamț, ctitoria marelui Ștefan.

Pisania de lângă ușa de la intrare ne deslușește istoria acestui loc de închinare și reculegere: „*Binecinsitorul și de Hristos iubitorul, Io Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan*

Voievod, a început a zidi și a sfârși casa aceasta în numele Nașterii Cinstitului și Slăvitului Prooroc Înaintemergător Ioan Botezătorul; întru ruga sieși și Doamnei Sale Maria și prea iubitului lor fiu Bogdan; care s-a început a se zidi în anul 7005 [1497], iulie, 15 și s-a săvârșit în anul 7006 [1498], iar al Domniei sale anul al patruzeci și doilea curgător, luna noiembrie, 11”.

Construcția masivă, asemănătoare celor din Borzești și Războieni, respectă arhitectura clasică a ctitoriilor mușatine, cu cele trei nave: pronaos, naos și altar, chiar dacă ulterior această împărțire a suferit unele modificări.

Pronaosul este împărțit în două printr-un arc mare transversal, zidul despărțitor dintre pronaos și naos a fost înlăturat, dar s-a păstrat portalul zidului, expus astăzi în afara clădirii.

Zidurile sprijinite pe un soclu masiv, frumos profilat, sunt din piatră brută, alternând cu trei brâuri de cărămidă de jur împrejurul bisericii.

În partea superioară, se observă un rând de ocnite mari și altul de ocnite mici, deasupra cărora se află o friză cu două rânduri de discuri smălțuite alternativ în verde și galben, la fel ca și culoarea brăurilor cărămizilor smălțuite.

Zidurile se sprijină pe contraforturi puternice amplasate la colțuri și pe laturile longitudinale. Biserica nu are turlă.

La altar și la naos există ferestre mici cu chenar dreptunghiular și baghete încrucișate care formează înăuntru un arc frânt.

Se presupune că biserica a fost pictată ulterior. Din păcate, nu s-a păstrat nimic din această podoabă plastică.

Monumentul de artă medievală are și un turn clopotniță. Înalt de 19 m până la platforma de pază, are o bază pătrată cu latura de 5,80 m, dar la înălțimea de 7 m devine octogonal, cu patru contraforturi. Pe patru fațete ale octogonului se află patru ferestre boltite în partea lor superioară.

Pisania turnului glăsuiește: „† Io Ștefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu, Domnitorul Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a zidit această clopotniță, împreună cu Doamna Sa Maria, fiica lui Radu Voievod, și cu prea iubitul lor fiu, Bogdan Voievod, în anul 7007 [1499], iar al Domniei lui anul al patruzeci și treilea curgător, octombrie, 24 zile”.

În textul slavon pentru clopotniță se folosește termenul de „*cambannariu*”, de origine neogreacă (*campana*), cu adaptări fonetice locale.

Din pomelnicul bisericii, care începe cu anul 1792, aflăm că în 1799-1800 s-au făcut mari reparații, cu care ocazie a fost dărâmat și zidul despărțitor dintre naos și pronaos, lungindu-se astfel interiorul. În plus, mai aflăm că biserica a fost înzestrată cu o nouă catapeteasmă, cea veche fiind mutată într-o altă biserică din apropiere, s-a montat clopotul cel mare și s-a făcut zidul mare de jur împrejurul curții.

A doua mare reparație a avut loc între anii 1868 și 1873. Atunci s-a sculptat din nou catapeteasma și a fost împodobită după modelul de la mănăstirea Agapia. Cam tot de atunci datează și portretele în ulei ale lui Ștefan cel Mare și al Mariei doamna.

Pe peretele dinspre nord s-a montat la 1879 o placă de marmură cu numele eroilor din ținutul Neamțului, căzuți în Războiul de Independență (1877-1878).

La ultima restaurare din 1954, cu sprijinul Mitropoliei Moldovei și Sucevei, turnul clopotniței a primit un acoperiș conic, așa cum îl vedem și astăzi.

Nu știm cu exactitate dacă în apropierea bisericii a existat și o reședință domnească.

Din păcate, cele două cărți domnești ale lui Ștefan cel Mare emise din cancelaria de la Piatra lui Crăciun (cum s-a numit mai întâi Piatra-Neamț) din 10 octombrie 1458 și, respectiv, 17 martie 1496 sunt niște falsuri, concepute mult mai târziu, prin secolul al XVI-lea, de călugării mănăstirii Bistrița, cu scopul de a obține niște privilegii pentru mănăstire

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 418-421, doc. IV; *D.I.R., A. Moldova*, veacul XV, vol. II (1476-1500), București, Editura Academiei, 1954, p. 320-321, doc. 6].

Documentele din vremea lui Ștefan cel Mare vorbesc de deseaticii, slugi, comiși, cluceri, vornici și ureadnici de Neamț, de mori, iazuri, seliști din Neamț, dar nu se menționează nicăieri ctitoria lui Ștefan cu hramul Sfântului Ioan Botezătorul.

Bibliografie:

1. G. T. Kirileanu, *Biserica Sf. Ioan Domnesc din Piatra Neamț*, Piatra-Neamț, 1942, 42 p.
2. Leon Șimanschi, *Curtea și biserica domnească din Piatra Neamț*, București, 1969.

3. C. Turcu, *Biserica Nașterea Sf. Ioan Botezătorul din Piatra Neamț*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLVII (1971), nr. 7-8, p. 500-504.

4. ***, *Piatra Neamț*, Prezentare album. Coordonator Gabriel Rădulescu, București, 1992, 44 p.

MĂNĂSTIREA NEAMȚ

*D*acă treci codrii de aramă și ascuți *„mândra glăsuire a pădurii de argini”*, ieși într-o poiană largă, prin care șerpuiește Nemțișorul, la capătul căruia te așteaptă de secole să-i treci pragul, să-i admiri eleganța arhitectonică, să-i simți tainele smereniei, să-i respiri aerul, plin de spiritualitate românească, să te reculegi întru sine, mănăstirea Neamțului.

O veche chinovie de lemn, datând parcă din vremuri imemorabile, a fost înlocuită cu una din piatră, ridicată de Petru I Mușat (1375-1391), de jur împrejur cu chilii pentru călugări, formând, în același timp, și un zid de apărare, străjuit pe latura de asfințit de un turn clopotniță, ce datează din vremea lui Alexandru cel Bun.

Vremuri întunecate au tulburat liniștea și statornicia acestei oaze de reculegere spirituală, fie ele cutremure și incendii, fie năvăliri cu gânduri vrăjmașe, așa încât în vremea slăvitului Ștefan, așezarea se ruinase și se pustiise. Și parcă spre a-și cere iertare Celui Veșnic pentru toate câte s-au petrecut în lunga sa domnie, Ștefan reconstruiește biserica, închinând-o sfintei sărbători a Înălțării Domnului, la 1496, așa cum stă scris și în pisania slavonă de pe fațada de miazăzi a pronaosului: *„Doamne Iisuse Hristoase, primește acest hram, care s-a zidit cu ajutorul Tău întru slava sfintei și slăvitei de la pământ la cer Înălțare a Ta și Tu, stăpâne, acopere-ne cu mila Ta de acum și până în veac. Io Ștefan Voievod a binevoit și a început și a zidit acest hram pentru rugăciunea sa și a Doamnei sale Maria și a fiului său, Bogdan și a celorlalti fii ai săi și s-a sfârșit în anul 7005 [1497], iar al Domniei sale anul patruzeci și cel dintâi curgător, luna lui noiembrie, în 14”*. După cronologia bizantină, însă anul de la Adam ar trebui să fie 1496, dar în acest caz nu ar corespunde cu anul de domnie ai lui Ștefan cel Mare.

Este cea mai mare biserică ridicată de Ștefan cel Mare, în plan dreptunghiular alungit, cu mai multe nave decât la celelalte ctitorii: pridvorul, pronaosul, camera mormintelor, naosul și altarul. Pronaosul este

împărțit în două printr-un arc cu nervuri, naosul este mai lung, la fel ca și altarul.

Cercetătorii sunt de părere că pridvorul nu datează din vremea lui Ștefan, ci de mai târziu, probabil din vremea lui Petru Rareș, aceasta și pentru bunul motiv că pisania lui Ștefan este plasată pe peretele sudic al pronaosului, iar intrarea dinspre pridvor spre pronaos se face printr-un portal somptuos în ogivă, cu rama ușii dreptunghiulară, iar în lunetă icoana Maicii Domnului cu pruncul, care arată mai mult a intrare principală decât a intrare despărțitoare de nave arhitectonice.

În exterior, impunătorul edificiu din piatră este în întregime tencuit, inclusiv soclul masiv din piatră.

Înainte de ultima restaurare, în locurile unde se degradase tencuiala se mai puteau observa cărămizile aparente, smălțuite în verde, galben și brun. Zidurile se sprijină pe mai multe contraforturi puternice, iar în partea lor superioară se pot observa două rânduri de ocnițe mari și mici, deasupra cărora se întinde o friză de ceramică smălțuită compusă din discuri, romburi și triunghiuri împodobite cu motive vegetale și geometrice.

Turla octogonală de deasupra naosului cu cele patru contraforturi se sprijină pe cele două baze, din care cea inferioară este tot octogonală, cu ocnițe, iar cea superioară este stelată, dar tot octogonală.

Cele două baze și fațadele turlei sunt decorate cu ocnițe, fride, discuri și cărămizi smălțuite.

Tot în exterior, în dreptul altarului, pe latura de sud, se poate observa o construcție anexă, numită veșmântar, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Pictura din interior a fost executată în două etape: cele din absida principală, naos și camera mormintelor datează de la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare sau începutul domniei lui Bogdan al III-lea, iar cele din pridvor și pronaos din vremea lui Petru Rareș.

Ceea ce admirăm astăzi este o pictură mai nouă, din anul 1830, operă a doi pictori suceveni: Vasile Chițăscul și Vasile Eliman, care au refăcut vechea pictură originală, sub directa supraveghere a mitropolitului Veniamin Costache.

Biserica cu hramul Înălțarea Domnului adăpostește mai multe morminte.

În pridvor este mormântul mitropolitului Teoctist al II-lea, decedat în 1528 și al pârcălabului de Neamț, Micotă, pe lespedea căruia stă scris:

„Acest mormânt este al robului lui Dumnezeu Micotă, pârçălab de Neamț, și l-a împodobit Io Ștefan Voievod al Țării Moldovei. A răposat și a fost îngropat aici la anul 7003 [1495], luna lui ...”.

Această inscripție contravine afirmațiilor acelor cercetători care susțineau, totuși, că pridvorul nu ar data din vremea lui Ștefan cel Mare, ci dintr-o perioadă mai târzie, din vremea lui Petru Rareș sau chiar Alexandru Lăpușeanu.

Tot pridvorul adăpostește mormântul mitropolitului Sofronie Miclescu și al mitropolitului primat Calinic Miclescu, decedat la 14 august 1886.

În pronaos se află mormântul episcopului Pavel al Romanului, iar în camera mormintelor își doarme somnul de veci Ștefan I Voievod, fiul lui Alexandru cel Bun. Piatra de mormânt are inscripție slavonă: „*Această groapă a înfrumusețat-o Io Ștefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu, Domnul Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, unchiului său Ștefan Voievod, fiul bătrânului Alexandru Voievod, care a murit și-a fost îngropat în anul <6955 [1447], luna lui iulie, 16>*” și al vestitului stareț al mănăstirii Paisie Velicicovschi, plecat și el la cele veșnice în 1794.

Și pentru ca acest adevărat panteon al slujitorilor și rugătorilor către Dumnezeu să-și aibă o istorie sfântă și misterioasă, pe aleea ce unește poarta de intrare în mănăstire cu intrarea în biserică s-a pus o lespede modestă peste groapa unui sfânt monah necunoscut, care și-a făcut simțită, în adevăratul sens al cuvântului, prezența prin moaștele sale frumos mirositoare, încă de prin anii '70 ai secolului trecut, dar cinstit cum se cuvine mult mai târziu, după 1990.

Mănăstirea mai păstrează și un clopot de la Ștefan cel Mare, pe care a fost gravat următorul text: „*Cu voia și cu săvârșirea Sfântului Duh, Io Ștefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a făcut acest clopot mănăstirii Neamțului, unde e hramul slăvitei Înălțări a Domnului Dumnezeu și Mântuitorul nostru Iisus Hristos, supt egumenul popa Pimen, în anul 6993 [1485], luna lui septembrie, 1”.*

De-a lungul anilor, mănăstirea a fost reparată în mai multe rânduri: în 1765, în 1829, în 1873, apoi între 1927 și 1934 și mai ales între 1954 și 1961, când biserica lui Ștefan cel Mare a fost readusă la forma sa inițială, refăcându-se și chiliile din jur.

Paralel cu procesul de restaurare, mănăstirea s-a mai îmbogățit și cu noi construcții. La 1548 se clădește clisiarnița, între 1794 și 1796 se adaugă arhondaricul și niște chilii, la 1820 paraclisul Sfântului Pantelimon, ars în 1841 și reclădit la 1843, un paraclis cu hramul "*Buna Vestire*", deasupra porții, în 1821, apoi biserica Sfântul Gheorghe, în 1826, înnoită în 1865, clădită în mijlocul curții și apoi aliniată cu chiliile construite ulterior.

În fața intrării în mănăstire se află impunătorul aghiazmatar, făcut în 1836, iar în partea laterală clădirea seminarului din 1856, refăcută după incendiul din 1862.

Să nu uităm nici de biserica Sfântul Ioan cel Nou, cu bolnița și chiliile sale, zidite la 1846, cu cheltuiala Elencăi Donici și cu osteneala și silința arhimandritului Neonil, starețul mănăstirii. În bolnița, devenită mai târziu ospiciu, s-a aflat internat o vreme și Mihai Eminescu, în momentele sale de suferință mintală.

De numele mănăstirii Neamț se leagă și o îndelungată activitate culturală.

La lumina slabelor opaițe au ostenit întru frumos caligrafi și miniaturişti, precum Gavriil Uric, apoi Teodor Mărișescul, Ghervasie, Ioanichie, Nicodim și mulți alții, lăsând urmașilor comori de artă scrisă, multe din ele căzând pradă apoi distrugerii de către vrăjmașii năvălitori sau luând calea străinătății, în rafturile unor biblioteci renumite.

La Neamț, dascăli de slavonie, precum Macarie și Eftimie au scris pagini de istorie despre domnii Moldovei, continuând astfel Letopisețul moldovenesc din vremea lui Ștefan cel Mare.

Mănăstirea a adăpostit și o tiparniță, la început de veac XIX, de unde s-au răspândit în întreaga Moldovă și dincolo de hotarele ei cărți de cult: Liturghier, evangheliare, cărți de învățătură, molitvelnice. Să nu uităm că în acest templu de creștinătate ortodoxă există și o bibliotecă cu peste 11.000 volume, cu manuscrise și cărți rare: "*Îndreptarea Legii*" (1652), "*Cheia înțelesului*" (1678), "*Viața și Petrecerea Sfinților*" (1682), opera mitropolitului Dosoftei, "*Biblia*" (1688) lui Șerban Cantacuzino, "*Noul Testament*" (Snagov, 1699), tipărit de Antim Ivireanul și altele.

Viața spirituală a mănăstirii a cunoscut o renaștere semnificativă mai ales în vremea starețului Paisie Velicicovschi. Paisie Velicicovschi, pe numele său mirenesc Petru era originar din orașul Poltava (Ucraina). A studiat la Academia Duhovnicească din Kiev. Cum mănăstirile ortodoxe

din Ucraina ocupată vremelnic de Polonia catolică au avut mult de suferit, nici slujitorii lor nu au avut parte de o viață liniștită. Așa se face că Paisie și-a găsit loc de reculegere la una din mănăstirile Sfântului Munte Athos, apoi la mănăstirea Dragomirna, iar din anul 1779 ocupă funcția de egumen la mănăstirea Neamț. În fruntea unui sobor de aproape 700 de călugări, de acum arhimandrit, egumenul Paisie a inițiat o amplă lucrare de traduceri din scrierile Sfinților Părinți. Au fost scrise peste 300 de manuscrise, din care 40 scrise chiar de mâna lui. A format o școală de traducători din limba greacă, a trimis călugări tineri să-și desăvârșească chemarea către Dumnezeu la școli înalte teologice ortodoxe din străinătate.

În vremea sa, mănăstirea Neamț a ajuns cel mai însemnat centru de cultură teologică din Țările Române.

A fost chemat la Domnul la 15 noiembrie 1792, în vârstă de 72 de ani, iar rămășițele trupești odihnesc sub o lespede din incinta bisericii.

În vremea starețului Dionisie Romano, la jumătatea secolului al XIX-lea, a funcționat o școală bisericească, iar mai târziu a luat ființă Seminarul Teologic. În biserica mănăstirii Neamț se păstrează icoana Maicii Domnului, primită în dar de la un membru al familiei împărățești a Paleologilor din Bizanț, apoi o catapeteasmă adusă de la paraclisul cetății Neamțului.

Muzeul mănăstirii adăpostește piese rare de veșminte bisericești (nabedernițe, epitrahil, omofor), de obiecte de cult (potire, discuri), de tehnică tipografică (prese din lemn și de metal).

Primul document în care se face referire la mănăstirea Neamț este din vremea lui Alexandru cel Bun. Este o carte vlădicească din 7 ianuarie 1407, de la mitropolitul Iosif al Moldovlahiei, prin care unește cărmuirea mănăstirii Neamțului cu cea a mănăstirii Bistrița sub aceeași ascultare a egumenului Domentian, mănăstirea Neamțului primind totodată cărți, odăjdii, vase, două sate la Gura Neamțului, două mori și două vii, oi, cai, boi și stupi

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Sf. Sava-Iași, CIV/1].

Urmașii lui Alexandru cel Bun și ai vlădicăi Iosif s-au îngrijit de mănăstirea Neamțului, făcându-i danii în moșii, vii, sate, mori, vite, țigani ș.a.

Prin cartea lui Ștefan cel Mare din 13 februarie 1458, mănăstirea Neamț primește în stăpânire satul Baloșești pe Neamț și două sălașe de tătari

[D.A.N.I.C., Documente Selecționate din Moldova, nr. 20].

La 13 iulie 1463, Ștefan cel Mare întărește mănăstirii tot hotarul Zahornei, cu toate gârlele și poienile, dăruindu-i deseatina din albine de pe acel loc și oprind pe deseatnici a lua deseatina din prisăcile mănăstirii

[D.A.N.I.C., Documente Selecționate din Moldova, nr. 22].

La 1 aprilie 1470, același domnitor întărește mănăstirii stăpânirea peste prisaca lui Chiprian de la Botna, mănăstirea de la obârșia Vișnivețului, cu poienile și prisăcile din acel hotar, satele Telebeacinți și Trestiana pe Siret, Dumbrăvița pe Șimuz, Buzăți pe Moldova, Zemerești pe Topoliță, Boșoteni și Fântânele pe Siret, Timișești și Cârstienești la gura Neamțului și toți țiganii cu sălașele lor

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Neamț, XXI/7].

Și tot la 1 aprilie 1470, Ștefan întărește mănăstirii Neamț privilegiul de a trimite trei care (măji) după pește la Chilia, Bălți, Cetatea de Baltă sau Nistru, scutite la ducere și la întoarcere prin târguri și sate de toate vămile arendate și nearendate

[D.A.N.I.C., Documente Selecționate din Moldova, nr. 23].

La 9 mai 1482, mănăstirii Neamț i se întărește stăpânirea satelor Dvorenești și Buzăți pe Moldova și Fântânele pe Pobrata

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Neamț, XXI/8].

Prin cartea lui Ștefan cel Mare din 1 noiembrie 1487, mănăstirii i se întărește stăpânirea asupra mai multor sălașe de țigani

[D.A.N.I.C., Documente Selecționate din Moldova, nr. 27].

Cartea lui Ștefan cel Mare din 17 martie 1500 întărește mănăstirii Neamț dania făcută de moșul său Alexandru cel Bun, iezorul Zahorna la Nistru, cu gârla și cu prisaca și mai dăruiește mănăstirii Balta Strâmbă (Crivara), iezorul Subdubrovca, cu gârlele Chișcina lângă Zahorna

[D.A.N.I.C., Documente Selecționate din Moldova, nr. 34].

Mai mult chiar, prin cartea din 27 iunie 1501, Ștefan cel Mare împuternicește pe egumenul și frații călugări de la Neamț să-și apere muntele Neamț, „din vârful Fărcașei până la Gura Largului, iar de acolo pe unde au mai fost munți și plaiuri, în hotarul cel din vechi, dat de domnii cei vechi, cu toate pâraele”

[D.A.N.I.C., Documente Selecționate din Moldova, nr. 35].

Ultimul document emis din cancelaria lui Ștefan cel Mare este cartea din 30 septembrie 1503, prin care dăruiește mănăstirii satul Băiceni pe Siret, cu mori pe Siret din sus de Orzești și din jos de Voruntariu, satul Mogoșești pe Siret în hotarul Șendreștilor și o prisacă în braniștea domnească de la Bohotin, la gura Tatarcăi, șase pietre de ceară din pietrele domnești de la Târgul Neamțului

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Neamț, XXIV/4].

Bibliografie:

1. I. A. Iațimirischi, *Manuscrisele slave ale Mănăstirii Neamț*, Moscova, 1898.
2. N. Iorga, *Ștefan cel Mare și Mănăstirea Neamțului*, în "Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", III (1910), nr. 3, fasc. 11, p. 97-106.
3. N. Iorga, *Mănăstirea Neamț – viața călugărească și munca pentru cultură*, Vălenii de Munte, 1912.
4. D. Fecioru, *Un catalog vechi de manuscrise și cărți ale bibliotecii Mănăstirii Neamț*, în "Biserica Ortodoxă Română", LIX (1941), p. 414-443.
5. Iosif Naghiu, *Biblioteca Mănăstirii Neamțului*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XVII (1941), p. 67-83.
6. Dan Simonescu, *Mănăstirea Neamțului ca focar de cultură*, Iași, 1943.
7. Șt. Balș și C. Nicolescu, *Mănăstirea Neamț*, București, 1958.
8. Paul Mihail, *Biserica „Înălțarea” de la Mănăstirea Neamț*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXIV (1958), nr. 9-10, p. 782-790.
9. Iustin Moisescu, *Mănăstirea Neamț în haină nouă*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXVI (1960), nr. 5-6, p. 310-314.
10. Ștefan Balș, *Biserica Înălțarea Domnului din Mănăstirea Neamț*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXVIII (1962), nr. 5-6, p. 317-326.
11. Irineu Crăciunaș, *Mănăstirea Neamț – lavra monahismului din Moldova*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXVIII (1962), nr. 5-6, p. 343-354.
12. Nestor Vornicescu, *Instituții pentru îngrijirea sănătății patronate de Mănăstirea Neamț*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXXVIII (1962), nr. 5-6, p. 442-450.
13. V. Ignătescu, *Biblioteca Mănăstirii Neamț*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXVIII (1962), nr. 5-6, p. 455-460.
14. I. I. Georgescu, *Muzeul Mănăstirii Neamț*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXVIII (1962), nr. 5-6, p. 461-471.
15. Scarlat Porcescu, *Activități culturale la Mănăstirea Neamț în secolul al XV-lea*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXVIII (1962), nr. 5-6, p. 477-506.
16. I. Ivan, *Tipografia de la Mănăstirea Neamț*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXVIII (1962), nr. 7-8, p. 613-618.
17. C. Prisnea, *Mănăstirea Neamț*, București, Editura Meridiane. 1964.
18. I. Ivan, *Din istoricul tiparniței de la Mănăstirea Neamț*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLIII (1969), nr. 7-9, p. 510-512.
19. Paul Mihail, *Mănăstirea Neamț, centru de viață spirituală și artistică românească*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLIV (1970), nr. 1-2, p. 81-83.

BISERICA SFINȚII MIHAIL ȘI GAVRIIL din Scânteia, județul Vaslui

Satul Scânteia (Schinteia, fost Filozofi) din județul Vaslui adăpostește cea mai simplă biserică, socotită ctitorie a marelui Ștefan, alături de cea din Baia sau Borzești.

Istoria acestui loc de închinăciune o citim pe o inscripție târzie, de pe un tablou pictat în ulei: „*Acest sfânt locaș cu hramul Sfinților Mai Mari Voievozi Mihail și Gavriil, din temelie ridicat întâiul de fericitul întru pomenire de Ștefan Voievod cel Mare și apoi de Duca Voievod înfrumusețat, iar acum în zilele de Prea Înălțatul Domn Mihail Grigorie Sturdza Voievod din nou întocmit și s-au împodobit din porunca Prea Fericitului Patriarh al Ierusalimului Chirie Chirio Chiril, fiind stăruitor și îngrijitor Prea Cuvioșia Sa Arhimandritul Paisie, exarhu logofăt și cavaler, Alexandru Ghica efor și comisul Panaite Papazoglu epitrop asupra averilor Sfântului Mormânt în Moldova; la anul 1846, noiembrie, 13*”.

Din această inscripție putem reconstitui etapele zidirii și restaurării bisericii. Ridicată de Ștefan cel Mare în a doua jumătate a secolului al XV-lea, a fost „*înfrumusețată*” substanțial de un Duca voievod, fără a se specifica dacă este vorba de Gheorghe sau Constantin, așadar fie la sfârșitul secolului al XVII-lea, fie la începutul celui următor (Constantin Duca având două domnii în Moldova), după care, în vremea lui Mihail Sturdza, a fost supusă din nou unui amplu program de restaurare, program încheiat abia în 1903.

Nu știm cum arăta construcția în vremea ctitorului Ștefan; ceea ce se vede astăzi corespunde în parte originalului.

La cele trei nave inițiale: pronaos, naos și altar s-a adăugat un pridvor, deasupra căruia se înalță o turlă joasă pătrată.

Pe un soclu din piatră brută se înalță ziduri tot din piatră, dar tencuite pe dinafară. Pictura interioară nu este originală.

Construcția nu are elemente decorative, conferindu-i un statut de biserică obișnuită de sat.

Așezământul religios nu este menționat în documentele vremii și nici mai târziu.

Bibliografie:

1. T. T. Burada, *Biserica Sfinții Voievozi din comuna Scânteia numită a lui Ștefan cel Mare*, în "Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie", II (1884), vol. IV, p. 717-719.

BISERICA ÎNĂLȚAREA SFINTEI CRUCI de la Volovăț

La 3 km de Rădăuți, în direcția sud-vest, ne întâmpină satul Volovăț cu o biserică din piatră, destul de simplă la prima vedere, amintind de biserica Sfântul Nicolae din Rădăuți.

În locul unei alte biserici de lemn, ridicată în vremea lui Dragoș Vodă, pe care a mutat-o Ștefan cel Mare la Putna – relatează cronicarul Nicolae Costin –, la începutul secolului al XVI-lea, s-a zidit o nouă biserică, cu hramul „Înălțării Sfintei Cruci”.

Pisania de la intrare ne spune că: *„Binecinstitorul și de Hristos iubitorul, Io Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, cu Doamna sa Maria, fiica lui Radu Voievod și cu preaiubitul lor fiu Bogdan Voievod, au zidit hramul acesta întru numele Înălțării Cinstitei și de Viață Dătătoare Cruci, și s-a început în anul 7008 [1500] și s-a săvârșit în anul 7010 [1502], iar al Domniei sale anul patruzeci și șaselea curgător, în luna septembrie, 14”*.

Pe un plan dreptunghiular, cu cele trei despărțituri clasice: pronaos, naos și altar, ctitorul a conceput o construcție fără ornamente exterioare deosebite, așa cum se prezintă, spre exemplu, biserica Sfântul Gheorghe din Hârlău.

Zidurile din piatră fasonată, sprijinite pe contraforturi tot din piatră, prezintă în partea superioară două șiruri de ocnite mari și mici. Biserica nu are turlă și nici pictură interioară.

Pe la 1760, episcopul de Rădăuți Dosoftei Herescu îi aduce unele îmbunătățiri, printre care și iconostasul de la biserica episcopală din Rădăuți.

La 1778, biserica a fost supusă unor reparații importante, sub supravegherea arhimandritului Vartolomei Măzăreanu, iar ultima restaurare s-a făcut după primul război mondial.

Printre obiectele de preț ale bisericii pot fi menționate câteva icoane reprezentând pe Sfânta Muceniță Varvara, Cuvioasa Paraschiva, primul mucenic arhidiaconul Ștefan. De asemenea, se mai păstrează și un portret în ulei al lui Ștefan cel Mare, executat de pictorul Vidinevschi.

Cea mai veche atestare a satului Volovăț, sub forma Volhovăț, se afla într-o carte domnească din vremea lui Alexandru cel Bun, din 13 decembrie 1421, care dăruiește surorii regelui Poloniei, cneaghinei Ringaila, fostei sale soții, târgul Siret și Volhovăț, cu iazurile, cu vămile și cu plățile din dări, cu câștigurile și cu veniturile și cu toate foloasele ce țin de acest târg

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. I (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 69-72, doc. 48].

Prin cartea domnească a lui Iliăș, din 22 mai 1443, pan Didrih din Buceaci și Iazloveț, staroste al Podoliei, primește curtea domnească de la Volhovăț, cu piuă de sumani și cu moara, drept recompensă pentru ajutorul și ocrotirea domnului, când s-a aflat în bejenie

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. I (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 325-327, doc. 231].

La 20 iunie 1589, domnul Moldovei Petru Șchiopul dăruiește lui Nicula stolnic satul Holovăț din ținutul Sucevei, ascultător de ocolul Badeuților, după care, în prezența mitropolitului Sucevei Gheorghe, același domnitor miluiește mănăstirea Sucevița cu satul Holovăț

[*D.I.R., veacul XVI, A. Moldova*, vol. III (1571-1590), București, Editura Academiei, 1951, p. 430-432, doc. 519].

Biserica din Volovăț este pomenită pentru prima dată într-o carte domnească de la Ștefan cel Mare din 15 martie 1490, prin care închină mai multe biserici (50 la număr), printre care și biserica din Volovăț, Episcopiei de Rădăuți

[*D.I.R., veacul XV, A. Moldova*, vol. II (1476-1500), București, Editura Academiei, 1954, p. 131-133, doc. 124].

Bibliografie:

1. I. G. Negură, *O ctitorie a lui Ștefan cel Mare puțin cunoscută: biserica din Volovăț*, în "Altarul Banatului", 1945, nr. 8-12, p. 22-25

2. Victor Brătulescu, *Biserica din lemn de la Volovăț adusă de Ștefan cel Mare de la Putna*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLIII (1967), nr. 5-6, p. 414.

3. Victor Brătulescu, *Pomelnicul bisericii de lemn din Volovăț*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLIV (1968), nr. 5-6, p. 325-326.

4. Ștefan Gorovei, *Biserica de la Volovăț și mormântul lui Dragoș vodă*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLVII (1971), nr. 5-6, p. 374-383.

BISERICA TĂIEREA CAPULUI SFÂNTULUI IOAN BOTEZĂTORUL din Reuseni, județul Suceava

La 15 km sud-est de Suceava, în satul Reuseni, se află o biserică parohială, despre al cărei istoric aflăm în pisania de deasupra ușii de la intrare: „În anul 7011 [1503], septembrie, 8, Io Ștefan Voievod, prin mila lui Dumnezeu, Domnul Țării Moldovei, a binevoit și a început să zidească acest hram în numele Tăierii Cinstitului Cap al Cinstitului Slăvitului Prooroc Înaintemergător, Botezător Ioan, în acest loc unde a fost tăiat capul tatălui său, Bogdan Voievod. Și pe Ștefan Voievod l-a ajuns moartea – veșnica lui pomenire – și fiul său, Bogdan Voievod a dus înainte ce fusese început de tatăl său și a săvârșit hramul în anul 7012 [1504], în luna septembrie”.

În intenția ctitorului ei, biserica trebuia să aibă destinația de necropolă domnească, unde să fie așezate osemintele tatălui său, Bogdan al II-lea, ucis de Petru Aron, viitorul domn, la 15 octombrie 1451.

Pisania însă ne spune că biserica a fost terminată de Bogdan al III-lea, la două luni după moartea lui Ștefan cel Mare, iar osemintele lui Bogdan al II-lea, nu au mai fost îngropate aici. Ele și-au găsit locaș de veșnică odihnă la biserica din satul Secuieni, cam la 10 km distanță de Reuseni.

Construcția în ansamblu are trăsături asemănătoare cu cele de la Arbore și Dobrovăț.

Pe un plan dreptunghiular, cu cele trei încăperi: pronaos, naos și altar, fără turlă, biserica a fost concepută ca un locaș de reculegere și meditație, cât se poate de simplu, fără picturi interioare, în amintirea bunului său părinte, ucis mișelește, precum marele prooroc al creștinătății. Pereții exteriori sunt tencuiți, fără ornamentații speciale.

Satul Reuseni, cu varianta Răoseni, este menționat într-o carte domnească din 24 septembrie 1468, prin care Ștefan cel Mare întărește lui Șteful Cernătescu, printre altele, jumătate din Răoseni

[D.R.H., A. Moldova, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, doc. 154, p. 226].

Bibliografie:

1. Victor Brătulescu, *Piatra de mormânt a lui Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXVII (1961), nr. 3-4, p. 166-180.

BISERICA DOBROVĂȚ

La sud-est de Iași, la 40 km, de-a lungul pârâului Dobrovăț, în apropierea unui vechi schit din lemn, înființat de niște călugări sihaștri, înfruntă vremea și vremurile biserica din Dobrovăț, cu hramul Pogorârea Duhului Sfânt. În jurul bisericii s-a dezvoltat apoi satul cu același nume, așezământul fiind miluit de ctitorul moldovean cu sate și mori.

Pisania bisericii de pe peretele de vest menționează că a fost ridicată în ultimii ani de domnie și de viață a marelui voievod: „*Binecinstitorul Domn Io Ștefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a înălțat acest hram întru numele Pogorârii Sfântului Duh; care a început a se zidi la anul 7011 [1503], luna lui aprilie, în 27 de zile și s-a săvârșit în anul 7012 [1504], iar a Domniei lui anul patruzeci și al optulea curgător, luna ...*”.

Pisania neterminată dovedește că biserica nu era gata la data morții voievodului (2 iulie), ci puțin după această dată.

Pe un plan dreptunghiular alungit, cu mai multe încăperi: pridvor, pronaos, gropniță (camera mormintelor), naos și altar, se înalță o construcție elegantă din piatră brută, piatră cioplită și cărămidă. Pe dinafară, biserica este tencuită, pereții se sprijină pe câte trei contraforturi masive de fiecare parte. Spre deosebire de alte ctitorii, biserica din Dobrovăț are trei turlle circulare, ridicate pe cele trei nave principale, dar mult mai târziu, în secolul al XVIII-lea.

În interior, biserica a fost pictată de fiul lui Ștefan cel Mare, domnitorul Petru Rareș, după cum arată o inscripție zugrăvită pe unul din pereți: „*Blagoslovitul și de Hristos iubitorul Io Petru Voievod, prin mila lui Dumnezeu, Domnul Țării Moldovenești, fiul bătrânului Ștefan Voievod, a zugrăvit și împodobit acest hram în numele Pogorârii Sfântului Duh la mănăstirea de la Dobrovăț, la leat 7030 [1522], luna ...*”.

Din păcate, leatul 7030 [1522] este greșit sau incomplet sculptat, deoarece Petru Rareș și-a început domnia în 1527, după ianuarie 14, deci leatul ar trebui să fie 7035, în cel mai fericit caz.

Tabloul votiv reprezintă trei voievozi tineri, cu coroane pe cap și cu părul brun căzând în plete pe umeri, pe care N. Iorga i-a identificat ca fiind: Ștefan cu fiii săi, Bogdan și Petru. Ei oferă lui Hristos biserica fără a avea cele trei turle, adăugate ulterior.

În altar s-au păstrat, în condiții foarte bune, compozițiile liturgice, cu șiruri de îngeri, prooroci, heruvimi, sfinți, iar pe boltă se află Sfânta Fecioară Maria cu pruncul Iisus în brațe.

În naos ies în evidență scenele cu “*Patimile*” și “*Răstignirea Mântuitorului*”, gropnița e împodobită cu scene de martiraj, iar în pronaos reținem imagini cu cele șapte sinoade ecumenice și icoane cu sfinții: Constantin, Elena, Gheorghe și Dimitrie.

Intrarea în incinta sfintei mănăstiri este străjuită de un turn clopotniță, neobișnuit de înalt, cu un paraclis al Sfântului Gheorghe, o hrubă secretă și o încăpere pentru clopotari.

Pisania clopotniței spune că: „*Întru numele Domnului Hristos, începutu-s-au acest turn a se zidi din temelie, după cum se vede înlăuntru, cu paraclis, hramul Sfântului Mare Mucenic Gheorghe, în zilele Luminatului Domn Io Constantin Voievod, cu toată cheltuiala și osârdua Sfinții Sale Chir Macarie Hrisoverghi monah, pentru vecinica sa pomenire; fost-au sânguitori cu osteniale dum<nealui> Ștefan Ruset vel pah<arnic> cu giupăneasa dum<nealui> Maria Sturdza, leat 7251 [1743], mart<ie>, 5*”. Și, în continuare, de partea cealaltă a turnului, citim: „*Fost-au la această vreme egumen Ștefan monah*”.

Înainte însă de ridicarea turnului clopotniță, la începutul secolului al XVII-lea, Ieremia Movilă înalță o bisericuță provenită dintr-un paraclis construit de Simion Movilă pentru a adăposti mormântul fiului său, Pavel. Deasupra mormântului citim următorul text: „*Aici este Io Pavel Voievod, preatubitul fiu al tubitorului de Hristos Io Simeon Moghilă Voievod, care s-a mutat la veșnicile locașuri în anul 7115 [1607], luna ...*”. La 26 martie 1651, Vasile Lupu închină așezământul monahal mănăstirii Zografu de la Sfântul Munte Athos, cu aprobarea mitropolitului Varlaam, iar pe la 1663 hatmanul Nicolae Racoviță construiește o pivniță de piatră și un rând de case deasupra.

La jumătatea secolului al XVIII-lea, complexul monahal a fost supus restaurării, cu care ocazie s-au înălțat și cele trei turle. Arhimandritul Acache din Rusciuc, egumenul mănăstirii, cu cheltuiala lui Pavel Storanovici, tot din Rusciuc, face unele reparații între anii 1893 și 1897.

Ne-am fi așteptat să întâlnim morminte în gropniță, încăpere special destinată acestui scop. Pietrele de mormânt, în număr de opt, le găsim în naos. Cea mai veche piatră funerară a fost așezată de Bogdan al III-lea pe mormântul primei sale soții, Nastasia, plecată la cele veșnice la 14 octombrie 1513: *„Această piatră a făcut-o și împodobit-o binecredinciosul și iubitorul de Hristos Io Bogdan Voievod Doamnei lui, Nastasia. Și ea s-a strămutat în zilele lui la anul 7021 [1513], luna lui octombrie, 14, la veșnicele locașuri”*. Celelalte șapte pietre funerare, din marmură albă, aparțin familiei hatmanului Nicolae Racoviță.

Biserica mănăstirii a fost dotată și cu obiecte de cult deosebit de valoroase, dintre care s-au mai păstrat câteva. Reținem un epitaf, care astăzi se află la Muzeul Național de Istorie din București, început de Ștefan cel Mare și terminat de Bogdan al III-lea și dăruit bisericii în 1506. Într-un chenar brodat cu fir de argint citim următoarele: *„Binecinstitorul și iubitorul de Hristos Io Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu, Domnul Țării Moldovei, a început să facă acest aer pentru mănăstirea sa de la Dobrovăț, și după aceea l-a ajuns moartea și nu l-a sfârșit, iar fiul lui, Bogdan Voievod, din mila lui Dumnezeu, Domnul Țării Moldovei și cu mama lui, Doamna Maria l-au terminat și l-au dat unde fusese făgăduit, pentru sufletul sfântărilor Domn Ștefan Voievod și pentru sănătatea și mântuirea lor, în anul 7014 [1506], februarie, 1”*.

Un potir de argint aurit, dăruit de Vasile Lupu, înainte de a fi ales domn, se află acum la biserica mănăstirii Golia, iar dintre cărți semnalăm niște minee, un triod și un apostol.

Triodul dăruit bisericii de către Ștefăniță Vodă are următoarea însemnare în limba slavă: *„În anul 7033 [1525], în zilele binecinstitorului Domn Io Ștefan Voievod cel Tânăr, smeritul ieromonah Siluan egumenul s-a ostenit și a dat să se scrie Triodul acesta, ca să fie de pomenire, și s-a dăruit la mănăstirea din Dobrovăț, cu hramul Pogorârea Sfântului Duh. Și a scris monahul Pafnutie protopsaltul, în chiliile de sus ale mănăstirii Neamțului, luna iunie, 4”*.

Cel mai vechi document cunoscut, referitor la mănăstirea Dobrovăț, este o carte domnească de la Ștefan cel Mare din 26 noiembrie 1499, prin care dăruiește mănăstirii trei sate la Dobrovăț: Rușii, Călugăreni și Dumești. Numai că în respectiva carte se face și următoarea precizare: *„[...] ca să întărim și să împuternicim sfânta noastră mănăstire care e pe Dobrovăț, unde este hramul Preobrajania Domnului Dumnezeu și*

Mântuitorul nostru Iisus Hristos și unde este egumen rugătorul nostru, chir popa [...]”.

Așadar, la 1499, la Dobrovăț exista o mănăstire cu hramul Schimbării la Față, alta decât cea cu hramul Pogorârea Duhului Sfânt, care a fost ridicată în 1503-1504. Nu se știe dacă Ștefan a ridicat noua mănăstire pe temeliiile primei, care probabil se ruinase, sau au ființat împreună, una lângă cealaltă

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 629 (Condica Asachi), f. 29-31].

Cartea domnească a lui Ștefan cel Mare din 6 octombrie 1503 pomenește, iarăși, de mănăstirea Dobrovăț, care a vândut cinci sate Cârstinei, Nastasiei și Vasutcăi, pentru 1500 de zloți tătărești

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 628 (Condica Asachi), f. 455].

Este greu de crezut că este vorba de cea de a doua mănăstire, la care s-a pus piatra de temelie abia la 27 aprilie 1503. Mai degrabă credem că este vorba, totuși, de mănăstirea cu hramul “*Schimbarea la Față*”.

Abia cartea domnească a lui Bogdan al III-lea menționează mănăstirea Dobrovăț, „*unde este hramul Pogorârea Sfântului Duh*”, iar egumen Gherasim. Prin această carte, fiul lui Ștefan cel Mare dăruiește ctitoriei părintelui său 800 de zloți tătărești

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 628 (Condica Asachi), f. 448].

Un document deosebit de important este însă cartea lui Alexandru Lăpușeanu din 11 aprilie 1560, prin care întărește mănăstirii Dobrovăț „*unde este hramul Pogorârea Duhului Sfânt, toate satele din toate privilegiile ce au călugării de la Dobrovăț, de la bunicul nostru Ștefan Voievod și de la părintele Domniei mele Bogdan Voievod și de la fratele Domniei mele Ștefan Voievod cel Tânăr și de la Petru Voievod*”, și anume: Feteștii, Alexeștii cu o moară, Muntenii, Costiceanii cu moară, Rădanii și altele

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 629 (Condica Asachi), f. 79-80].

Așadar, ctitoria lui Ștefan cel Mare, cu hramul “*Pogorârea Duhului Sfânt*” a fost înzestrată cu sate și mori, începând chiar cu ctitorul ei și continuând cu urmașii acestuia până la Alexandru Lăpușeanu, dar documentele care atestă aceste danii nu ni s-au păstrat.

Bibliografie:

1. Gh. Mihoci, *Mănăstirea Dobrovăț*, în “Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XXXI (1955), nr. 10-11, p. 719-729.

2. S. Ulea, *Dotarea ansamblului de pictură de la Dobrovăț*, în "Studii și cercetări de istoria artei", VIII (1961), nr. 2, p. 483-485.
3. N. Stoicescu, *Mănăstirea Dobrovăț*, în "Mitropolia Olteniei", XXII (1969), nr. 11-12, p. 920.
4. C. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. 2, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 182.

Unele lăcașe de cult s-au bucurat de grija marelui voievod, în sensul că, deși erau ctitorii ale altor domnitori, au fost reparate, înfrumusețate sau chiar refăcute, inițiative rămase consemnate în pisanii sau pe pietre funerare.

Este cazul mănăstirilor Bistrița și Probota și a bisericii Bogdana din Rădăuți.

BISERICA SFÂNTUL NICOLAE din Rădăuți

Unul din cele mai vechi așezăminte bisericesti din Moldova este biserica Sfântul Nicolae din Rădăuți, ctitoria lui Bogdan I, ridicată în intervalul 1359-1365. Pisania din interiorul bisericii pomenește numai de Alexandru Lăpușneanu, unul dintre domnitorii care au restaurat biserica, cel care i-a adăugat un pridvor.

Concepută ca o basilică romană, fără turlă, ea dezvăluie simplitatea, sobrietatea și armonia arhitecturii țărănești până în zilele noastre, fiind o adevărată necropolă domnească și aceasta datorită, în primul rând, lui Ștefan cel Mare.

Vechea pictură datează din timpul lui Bogdan I, refăcută de Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare. Ultima restaurare s-a făcut la sfârșitul secolului al XIX-lea, sub îndrumarea pictorului bucovinean Epaminonda Bucevschi.

Așa cum se prezintă astăzi, construcția are patru nave: pridvorul adăugat de Alexandru Lăpușneanu, pronaosul, naosul, devenită o veritabilă gropniță și altarul.

Pe peretele pridvorului se află o pisanie slavonă, care pomenește numai de modificările arhitectonice făcute în timpul lui Alexandru Lăpușneanu: „*Cu bunăvoința Tatălui, ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh s-a început și zidit acest pridvor bisericesc de evlaviosul și închinătorul Treimii, Domnul Io Alexandru Voievod, Domnul Țării Moldovei, în anul 7067 [1559], luna iunie, 30, sub episcopul chir Eutimie*”.

În interiorul construcției semnalăm șase stâlpi masivi, care separă naosul central de cele două încăperi laterale, ceea ce este mai puțin obișnuit pentru o construcție ortodoxă. La fel este și în pronaos.

Deasupra navelor laterale din naos se află două încăperi mici, boltite în semicilindru, la care se ajunge pe o scară în formă de spirală.

În interior, se mai poate vedea pictura restaurată în secolul al XIX-lea. Nu se știe cu precizie dacă vechea pictură datează din timpul lui Bogdan I sau al lui Alexandru cel Bun.

În tabloul votiv, pe peretele de sud-vest al naosului, se observă un domn uscățiv la față, cu barba lungă, ce ține în mână biserica fără pridvor, care poate fi fie Bogdan I, fie Alexandru cel Bun. Lângă domn se află un copil, apoi un alt domn cu barba scurtă, ținând în mână un filacter (un talisman) și încă un domnitor, fără barbă, care ar putea fi Ștefan cel Mare.

Valoroase sunt și marile compoziții din altar: *“Cina cea de Taină”*, *“Împărtășirea Sfinților Apostoli cu vin”*, *“Împărtășirea Sfinților Apostoli cu pâine”* și *“Spălarea picioarelor”*.

Zidurile exterioare din piatră sunt în întregime cioplite și se sprijină pe mai multe contraforturi, inclusiv pereții pridvorului, adăugat ulterior.

Ceea ce mai trebuie remarcat este mulțimea ferestrelor, 11 la număr: trei la pridvor, două la pronaos, patru la naos și două la altar, cu deschideri înguste în exterior, dar largite în interior.

Ștefan cel Mare s-a îngrijit să așeze pietre funerare pe mormintele predecesorilor săi, astfel că biserica din Rădăuți a devenit o necropolă cu cele mai multe locuri de veci ale domnitorilor moldoveni.

Bogdan I este înmormântat în colțul sud-estic al naosului. Pe piatra lui de mormânt scrie: *„Din mila lui Dumnezeu, Io Ștefan Voievod, Domn al Țării Moldovenești, fiul lui Bogdan Voievod, a înfrumusețat acest mormânt strămoșului său, bătrâmului Bogdan Voievod, în anul 6988 [1480], luna ianuarie, 27. Aceste morminte le-a făcut Mistr Jan”*. Este sculptat și capul de zimbru pe lespede, în scut, cu o stea între coarne.

Pe aceeași laterală a naosului este înmormântat Lațcu. Pe lespede este scris: *„Dreptmăritorul și iubitorul lui Hristos, Io Ștefan Voievod, Domnul Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a înfrumusețat acest mormânt strămoșului său Io Lațcu Voievod, în anul 6988 [1480], luna ianuarie, 20, fiind episcop de Rădăuți Ioanichie”*. Și această lespede are sculptat capul de zimbru, cu o stea între coarne.

Lângă peretele nordic al naosului, în dreptul mormântului lui Bogdan I, este înmormântat Ștefan I.

Inscripția de pe lespede de deasupra glăsuiește astfel: *„Dreptmăritorul și iubitorul de Hristos, Io Ștefan Voievod, Domnul Țării*

Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a înfrumusețat acest mormânt strămoșului său, Io Ștefan Voievod cel Bătrân, care a bătut pe unguri la Hindov, în anul 6988 [1480], luna mai, 20''.

Într-adevăr, în 3-14 februarie 1395, Ștefan I s-a confruntat cu armata invadatoare maghiară, pe care o înfrânge definitiv la Hindov (probabil, Ghindăoani din județul Neamț).

Pe aceeași latură se află mormântul lui Roman I, a cărui lespede funerară are următoarea inscripție: „*Din mila lui Dumnezeu, dreptmăritorul nostru Domn Io Ștefan Voievod, Domn a toată Țara Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a înfrumusețat acest mormânt strămoșului său Io Roman Voievod, Domnul Țării Moldovei, în anul 6987 [1479], luna decembrie, 15''.* Și pe această lespede apare capul de zimbru.

Tot în naos se mai află și mormântul lui Bogdan, fratele lui Alexandru cel Bun. Pe mormânt este scris: „*Dreptmăritorul și de Hristos iubitorul, Io Ștefan Voievod, Domnul Țării Moldovei, a înfrumusețat acest mormânt bunicului său Io Bogdan Voievod, fratele lui Alexandru Voievod, în anul 6988 [1480], luna ianuarie, 25 zile, spre vecinica lui pomenire''.*

În josul inscripției se află capul de zimbru.

Un alt Bogdan, fiul lui Alexandru cel Bun, este înmormântat în colțul vestic al naosului. Pe lespede se poate citi: „*Dreptmăritorul și iubitorul de Hristos Io Ștefan Voievod, Domnul Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a înfrumusețat acest mormânt unchiului său Io Bogdan Voievod, fiul lui Alexandru Voievod, în anul 6988 [1480], luna ianuarie, 30''.* În continuarea textului se află sculptat capul de zimbru.

Ultima piatră de mormânt pusă de Ștefan cel Mare este cea din pronaos și acoperă locul de veci al Anastasiei, fiica lui Lațcu. Lespedea are următoarea inscripție: „*† Io Ștefan Voievod, Domnul Țării Moldovei, în anul 7005 [1497], luna aprilie, 11, am înfrumusețat acest mormânt străbunicii mele, cneajnei Anastasia, care a dat Coțmanul acestui locaș, fiica lui Lațcu Voievod. Ea a răposat în anul 6928 [1420], luna martie, 26''.*

Așadar, se poate observa că în anii 1479 și 1480 au fost puse lespezile din naos peste mormintele voievozilor, și mult mai târziu, ultima lespede funerară în pronaos, pe mormântul bunicii lui Ștefan cel Mare.

Biserica Sfântul Nicolae din Rădăuți a fost înzestrată și cu odoare de mare preț. În 1493, Ștefan cel Mare dăruiește un vâl liturgic, lucrat pe mătase albastră, în mijloc având brodată cu fir de aur și argint scena

“*Împărtășirii Sfinților Apostoli cu vin*”. Acest acoperământ are și o inscripție: „*Din mila lui Dumnezeu, Io Ștefan Voievod a făcut acest pocrovăț pentru hramul Sfântului Făcător de Minuni Ierarh Nicolae, care este la Rădăuți, în anul 7001 [1493]*”. Acest pocrovăț se află astăzi în Muzeul mănăstirii Sucevița.

La Muzeul de Artă din București se află un alt vâl liturgic, dăruit tot de Ștefan cel Mare, lucrat în mătase albastră, în mijloc având brodată cu fir de aur și argint scena “*Împărtășirii Sfinților Apostoli cu pâine*”.

În biblioteca mănăstirii Putna se păstrează un exemplar din “*Mineiul pe luna noiembrie*”, care a aparținut bisericii Sfântul Nicolae din Rădăuți. Pe ultima filă a manuscrisului s-a păstrat o însemnare, în limba slavonă: „*S-a început și s-a sfârșit această carte în zilele binecinstitorului și iubitorului de Hristos Domnul nostru Io Ștefan Voievod, Domnul Țării Moldovei, prin străduința și binecuvântarea și dania arhiepiscopului de Rădăuți Kir Ioanichie, cu mâna mult păcătosului popa Ignat, în slăvitul sat Coțmani, în anul 7012 [1504], luna iunie, 1*”.

Biserica domnească din Rădăuți a fost și biserică episcopală, ierarhul episcop Ioanichie, fiind instalat la 25 aprilie 1472. Episcopia din Rădăuți este însă mult mai veche, la sfârșitul secolului al XIV-lea fiind pomeniți ca ierarhi: Nicolae, Ștefan, Iosif și alții.

Ștefan cel Mare s-a îngrijit ca Episcopia din Rădăuți să se bucure de privilegiile materiale și spirituale.

Astfel, prin cartea sa din 30 august 1479, domnul întărește Mitropoliei și bisericii din Rădăuți dreptul de a nu fi judecați și nici să dea gloabă pângarilor din Suceava, târgul Siret, nici globnicilor

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 335-336, doc. 220].

O carte domnească cu un conținut asemănător datează din 23 august 1481

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 364-365, doc. 239].

O altă carte domnească, din 13 noiembrie 1487, dăruiește Episcopiei Rădăuților niște țigani

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 33-34, doc. 19].

Prin cartea domnească din 15 martie 1490, Ștefan cel Mare întărește sfintei Episcopii de la Rădăuți 50 de biserici cu popii lor: 44 din ținutul Sucevei și șase biserici din ținutul Cernăuți

[D.R.H., A. Moldova, vol. III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 137-139, doc. 73].

În sfârșit, ultimul document emis din cancelaria lui Ștefan cel Mare este o carte domnească din 26 august 1503, prin care întărește Episcopiei de Rădăuți dania înaintașilor săi, cătunele: Gavrilăuți, Hlivișca, Davidăuți, Sadcău, Clivodinu, Bludna, Suhoverhul, Ceaplinți, Valeva

[D.R.H., A. Moldova, vol. III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 514-515, doc. 289].

După cum este cunoscut, Episcopia Rădăuților a ființat până la 12 decembrie 1781, ultimul ei episcop, Dosoftei Herescu, mutându-și reședința la Cernăuți, unde, la 4 iulie 1783 primește titlul de episcop al Bucovinei.

Bibliografie:

1. Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*. Cu apendice de documente slavone originale și traduse și mai multe ilustrațiuni, Viena, 1912, VII + 264 p. + planșe.
2. Simeon Reli, *Călăuza monumentelor religioase istorice din Eparhia Bucovinei*. Cu ilustrațiuni în text, Cernăuți, Editura Mitropoliei Bucovinei, 1937, p. 43-50.
3. Milan Šesan, *Episcopia Rădăuților*, Cernăuți, 1943.
4. Petru Rezuș, *Biserica lui Bogdan Voievod din Rădăuți*, Suceava, 1948.

MĂNĂSTIREA BISTRIȚA

Mănăstirea Bistrița din ținutul Neamțului încă mai tănuiește numele exact al ctitorului ei. Există încă neconcordanțe între documentele istorice și pisania din biserică.

Cel mai vechi document care amintește de mănăstirea Bistrița este o carte de la Iosif, mitropolitul Moldovei, din 7 ianuarie 1407, prin care unește mănăstirile Neamț și Bistrița sub egumenia lui Domentian, în zilele lui Alexandru cel Bun

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Sf. Sava-Iași, CIV/1].

Din același an datează și “*Pomelnicul Mănăstirii Bistrița*”, care îl dă ctitor pe Alexandru cel Bun, afirmație preluată mai târziu și de cronicarul Grigore Ureche în letopisețul său.

Pisania de pe peretele sudic al bisericii, din 1554, precizează: „*Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh, s-a zidit această biserică din mănăstirea Bistrița, unde este hramul Adormirea Precistei și Prea Binecuvântatei Stăpânei Noastre Maica Domnului și*

Pururea Fecioară Maria, în zilele blagocestivului și de Hristos iubitorului, Io Alexandru Voievod, fiul lui Bogdan Voievod, în anul 7062 [1554], luna mai, în 26 zile”.

Credem că formularea din pisană de sub stema țării trebuie interpretată ca o restaurare, eventual ca o reparație capitală făcută de Alexandru Lăpușneanu, altfel nu s-ar explica pomenirea mormintelor în diferite acte, începând cu anul 1407 și continuând cu cele emise de cancelariile domnești ale lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș. Mai mult decât atât, nu s-ar putea explica satisfăcător nici prezența celor două morminte domnești: al doamnei Ana, soția lui Alexandru cel Bun și cel al domnului Alexandru cel Bun.

Ceea ce este sigur este că, la începutul secolului al XV-lea, mănăstirea Bistrița ființa în toată plenitudinea ei, bucurându-se de dăni și privilegii din partea domnilor Moldovei.

Numele lui Ștefan cel Mare se leagă de mănăstirea Bistrița, în primul rând, prin construirea în 1498 a turnului-clopotniță, cu trei încăperi etajate. Acest tip de clopotniță se deosebește de cea din Piatra și Popăuți. Este mai puțin înalt, cu o formă pătrată și cu patru contraforturi în cele patru unghiuri.

Deasupra ușii de la intrare, pisană slavonă ne spune că: *„Binecinstitorul și de Hristos iubitorul Io Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a zidit această clopotniță, și hiserică în ea a făcut, întru numele Sfântului Mucenic Ioan cel Nou de la Cetatea Albă; pentru rugăciunea sa și a Doamnei Sale Maria și a copiilor lor în anul 7006 [1498] și tot în anul acela le-a și săvârșit, în luna lui septembrie, 13 zile”.*

Pe peretele exterior, la nivelul contraforturilor, au fost pictate un tablou votiv și o pisană slavonă, care însă s-au deteriorat foarte mult. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, întreaga frescă a fost acoperită cu var.

La etajul I al turnului se află paraclisul Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava. Pe pereți s-au păstrat câteva scene, printre care un fragment din tabloul votiv al ctitorului și al familiei sale, precum și scena ce reprezintă viața și martirajul Sfântului Ioan cel Nou de la Cetatea Albă și adus la Suceava de Alexandru cel Bun.

Deasupra paraclisului, la etajul al II-lea se află încăperea clopotelor. Pe clopotul cel mare stă scris: *„f Io Ștefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod au făcut acest clopot în*

anul 7002 [1494], iunie, 25, în anul al treizeci și optulea curgător din Domnia sa”, iar pe cel mic: „Leopoli, Anno Domini MCCCCL. XXXX [1490]”, adică a fost turnat la Liov.

După cum am precizat mai sus, mănăstirea Bistrița a îndeplinit și rolul de necropolă domnească.

Între pronaos și naos se află camera mormintelor. În partea stângă, într-o nișă se află mormântul doamnei Ana. Lespedea reînnoită de Ștefan are următoarea inscripție slavonă: „† Io Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, am împodobit acest mormânt al Doamnei Ana, Doamna lui Alexandru Voievod, mama lui Ilie Voievod, care s-a strămutat la lăcașurile de veci, în anul 6926 [1418], luna noiembrie, 2, în vremea egumenului Grigorie”.

Alături se află mormântul lui Alexandru cel Bun, dar lespedea originală nu s-a păstrat.

În partea de sud a camerei mormintelor se află locul de veci al doamnei lui Ștefan Lăcustă, nepotul lui Ștefan cel Mare. Pe lespedea mormântului stă scris: „Acesta este mormântul roabei lui Dumnezeu Cneaghina, Doamna lui Ștefan Vodă, Domnul Țării Moldovei. Și a răposat la anul 7050 [1542], luna iulie, 1, duminică”.

În afara acestor morminte princiare, biserica mai adăpostește, în pridvor, mormântul mitropolitului Atanasie al Moldovei, răposat la 13 iulie 1632, în pronaos, mormântul marelui vornic al Țării Românești, Ivașcu Goleșcu și o lespede pe care stă scris că mormântul s-a săpat din porunca lui Nestor Ureche, mare vornic al Țării de Jos.

Istoriografia românească a reținut printre cronicile moldovenești de curte și “*Letopisețul de la mănăstirea Bistrița*” (aflător acum la Biblioteca Academiei, manuscrisul slav nr. 649). La baza acestui letopiseț a stat o cronică de curte din vremea lui Ștefan cel Mare, scrisă de un anonim contemporan cu domnul moldovean, căruia îi și dedică această scriere.

Istoricii sunt de părere că acest letopiseț nu a fost la mănăstirea Bistrița, fiindcă nu concordă în cronologie cu “*Pomelnicul de la Bistrița*”. În plus, cuprinde și câteva greșeli supărătoare: data morții lui Alexandru cel Bun e trecută la 1434, în loc de 1432, omiterea doamnei Ana, soția lui Alexandru cel Bun, care își are și locul de veci în incinta bisericii și altele.

Chiar dacă nu a fost ctitoria lui, mănăstirea Bistrița, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, s-a bucurat de o deosebită atenție din partea lui Ștefan cel Mare, poate chiar mai mult decât de propriile sale ctitorii.

La 8 septembrie 1457, prin carte domnească, Ștefan cel Mare întărește mănăstirii Bistrița dania lui Alexandru cel Bun și a altor înaintași ai săi: vama de la Bacău și Tazlău, pietrele de ceară din Bacău, morile din sus de Bacău, moara din câmp

[D.A.N.I.C., Documente Selecționate din Moldova, nr. 19].

La 7 aprilie 1458, Ștefan cel Mare întărește mănăstirii Bistrița stăpânirea peste balta Botnei cu toate iezerile și gârlele de la Chișinăul Roșu până la dealul Zagornei, cu toate prisăcile, două curți și vama din sate și bălți

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Galata, XI/5,6].

La 10 octombrie 1458, Ștefan cel Mare întărește mănăstirii Bistrița, unde este egumen ieromonahul Eustatie, braniștea veche a mănăstirii cu hotarele: Pângărați, Păducelul Mare, Bistrița, Olhu Mare, Gura Săratei și altele

[D.A.N.I.C., Fotografii de documente, IX/10].

La 14 decembrie 1458, Ștefan cel Mare întărește dania Marușcăi, jupâneasa lui Negrilă: jumătate din satul Slujești cu jumătate de moară la Maluri

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 1252, f. 23].

La 23 aprilie 1460, Ștefan cel Mare reînnoiește cartea sa din 8 septembrie 1457, în sensul că întărește mănăstirii dania lui Alexandru cel Bun privind vama mare și mică de la Bacău și Tazlău

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Sf. Sava-Iași, XXXIVbis/2].

La 13 februarie 1466, Ștefan cel Mare întărește mănăstirii un sat pe Bistrița, moara din câmp cu heleșteu

[D.R.H., *A. Moldova*, vol. II, București, Editura Academiei, 1976, p. 187, doc. 132].

La 3 februarie 1467, Ștefan cel Mare dă slobozie mănăstirii Bistrița pentru toți oamenii din toate satele mănăstirii din ținutul Neamțului să nu fie judecați de pârcălabi și de județi, să nu fie judecați, să nu li se ia gloabă pentru omor, urmărire, război, furt, ci numai de călugării și de egumenul mănăstirii

[D.A.N.I.C., Fotografii de documente, IX/11].

La 5 iunie 1470, Ștefan cel Mare întărește mănăstirii Bistrița stăpânirea satului Hemeiani pe Tazlăul Mare, luat la schimb cu satul Sârbi, mai jos de Hemeiani, pe Tazlăul Mare

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 629 (Condica Asachi), p. 5-7].

La 1 noiembrie 1487, Ștefan cel Mare întărește mănăstirii Bistrița stăpânirea asupra țiganilor dăruïți de moșul Alexandru Voievod

[D.A.N.I.C., Peceți I, nr. 137].

La 13 noiembrie 1498, Ștefan cel Mare dăruiește mănăstirii Bistrița un loc la Bacău, cu prisacă și schit până la viile Ungureanilor, unde a petrecut călugărul ieromonah Theofan

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Bistrița, I/1,2, copie târzie din 26 ianuarie 1806 a lui Pavăl Debrîț polcovnic la Mitropolie].

La 23 noiembrie 1499, Ștefan cel Mare dăruiește mănăstirii Bistrița satele Ilișești și Dragomirești, în gura pârauului Bărlicei și Tâlvești în hotarul Fântâniei pe Siret

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Râșca, XXVII/32(1)].

Ultimul document emis din cancelaria lui Ștefan cel Mare este o carte din 22 martie 1500, prin care dăruiește mănăstirii Bistrița patru sate pe Bistrița: Slugani, Chicoșești, Călinești, Lățcani

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Tazlău, VIII/3].

De menționat este și faptul că urmașii marelui Ștefan, prin cărțile lor, întăresc daniile făcute de predecesorul lor.

Astfel, cartea lui Ștefăniță Vodă din 4 iunie 1521 întărește mănăstirii Bistrița stăpânirea peste satul Călinești, cu privilegiul de cumpărătură de la Ștefan Voievod, bunicul domnitorului

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 628 (Condica Asachi), p. 574].

La 18 mai 1595, Ștefan Răzvan Voievod întărește mănăstirii Bistrița stăpânirea peste braniștea veche, după uricul lui Ștefan Vodă cel Bătrân, două poieni sub Ceahlău peste Bistrița și un loc de stână în Pângărați

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Tazlău, VIII/6].

O carte asemănătoare este dată și de Ieremia Movilă, la 29 mai 1602, prin care întărește același uric de stăpânire asupra celor două poieni de sub Ceahlău și un loc de stână la Pângărați, de la bătrânul Ștefan Vodă

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Văratec, XVIII/1(3)].

Chiar și Constantin Movilă Voievod întărește mănăstirii Bistrița, la 7 februarie 1608, stăpânirea peste braniștea cea veche, după uricul de la Ștefan Vodă cel Bătrân

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Văratec, XVIII/1(6)].

În sfârșit, Ștefan al II-lea Tomșa, întărește, la 12 februarie 1612, aceeași stăpânirea asupra braniștei celei vechi de la Pârâul Sărat peste Bistrița, după uricul bătrânului Ștefan Voievod

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Bistrița, II/7,8].

Și după această dată mănăstirea Bistrița a fost înzestrată cu sate, mori, prisăci și altele de domnii Moldovei, ceea ce dovedește importanța acestui așezământ religios în viața politică, economică și culturală a Moldovei.

Bibliografie:

1. M. Berza, *Stema Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în "Studii și cercetări de istoria artei", 1955, nr. 1-2, p. 77, 79-80, 86.

2. V. Nechita, *Mănăstirea Bistrița oglindită în istoriografia românească*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", LX (1984), nr. 7-9, p. 575-581.

3. Ioanichie Bălan, *Mănăstirea Bistrița*, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1986, 44 p.

BISERICA (FOSTEI MĂNĂSTIRI) PROBOTA

Cine ajunge în târgul Lespezi, la jumătatea drumului dintre Pașcani și Dolhasca și se abate spre soare-apune, va zări pe coama unui deal zidurile fostei mănăstiri de la Probota.

Actuala construcție este opera lui Petru Rareș, după cum ne asigură legenda de sub stema moldovenească: „*Această mănăstire a făcut-o Petru Voievod la anul 7038 [1530] și s-a îngrădit după moartea lui de Doamna lui Elena și copiii ei Io Iliș Voievod și Ștefan și Constantin la anul 7058 [1550], luna septembrie, 4*” și apoi chiar pisania bisericii de la intrare: „*Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh, iată eu, robul stăpânului meu Iisus Hristos, Io Petru Voievod, cu mila lui Dumnezeu, fiul lui Ștefan Voievod cel bătrân, a binevoit Domnia mea cu buna mea voie, în al patrulea an al stăpânirii mele împărătești a zidi acest hram întru numele Arhiereului și Făcătorului de Minuni Nicolae, fiind egumen chir Grigorie, în anul 7038 [1530], octombrie*”.

Pe aceste locuri ființa încă de pe la sfârșitul secolului al XIV-lea o mănăstire a Sfântului Nicolae din Poiana, socotită a fi una din cele mai vechi mănăstiri moldovene. Cu timpul, a devenit biserică de cimitir.

Mai la vale, lângă pârâu, Ștefan cel Mare înalță o a doua biserică, destinată a funcționa ca necropolă domnească; aici se odihnește doamna Oltea, mama sa.

Noua construcție ridicată pe temeliiile vechii biserici a avut aceeași destinație de necropolă, fiindcă în structura ei era prevăzută o încăpere

specială, gropniță, unde sunt îngropați Petru Rareș, soția sa Elena și Ștefan Rareș.

Cea mai veche atestare documentară a mănăstirii Probota (mănăstirea Sfântul Nicolae din Poiana) este de la Ștefan Voievod din 2 iulie 1398, un ispisoc sârbesc prin care îi dăruiește două sate pe pârâul Probotei

[D.R.H., *A. Moldova*, vol. I (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 7-8, doc. 6A].

Mănăstirea s-a bucurat, în continuare, de atenția domnilor Moldovei, dovadă stând numeroasele documente care vorbesc de danii în: sate, locuri de vie, bălți, prisăci, țigani.

Primul document emis din cancelaria lui Ștefan cel Mare referitor la mănăstirea Probota este o carte din 16 februarie 1459, prin care întărește oamenilor mănăstirii din Poiana satele Drăgușeni și Oniceni, pe Jijia

[D.A.N.I.C., Peceți, nr. 135].

La 18 aprilie 1463, același domnitor dăruiește mănăstirii Probota moșia Liești din ținutul Sucevei

[D.R.H., *A. Moldova*, vol. II (1449-1486), Editura Academiei, București, 1976, p. 167, doc. 116].

La 9 iulie 1466, Ștefan cel Mare întărește mănăstirii Probota un obroc veșnic de zece vase de vin pe an, o majă de morun, una de crap, jumătate din piatra de ceară, berbințe de miere și altele, ca să fie pentru mântuirea sufletelor moșului său Alexandru, a tatălui său Bogdan, a mamei sale Oltea Maria, a soției sale Evdochia, a copiilor săi, Alexandru și Olena

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Probota I/2].

Mănăstirea Probota se bucură de scutiri de vamă pentru grâul și mierea trimise la Chilia sau pentru peștele adus acolo prin vadul de la Țuțora, prin cartea lui Ștefan cel Mare din 15 august 1471

[D.A.N.I.C., Peceți, nr. 136 (Mănăstirea Galata, XII/2)].

Un an mai târziu, la 19 august 1472, Ștefan cel Mare întărește mănăstirii din Poiana satele: Bodeștii, Tătarii și Iurcanii pe Pobrata, din ținutul Sucevei

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Probota, I/3].

Ultimul document emis din cancelaria lui Ștefan cel Mare este o carte prin care întărește mănăstirii satele Verejani și Ciulinești pe Prut, precum și cinci odăi tătarești

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Probota, I/5, 6].

Prin urmare, încă înainte de a deveni ctitorie oficială a lui Petru Rareș, mănăstirea din Poiana a avut o existență înfloritoare, dovadă fiind și cele câteva documente citate anterior, aflătoare în depozitele D.A.N.I.C.

Bibliografie:

1. N. Ghika-Budești și G. Balș, *Mănăstirea Probota*, București, 1909, 57 p.+22 pl.
2. C. Rașcu, *Mănăstirea Probota*, 1938, 8 pg.

CURTEA DOMNEASCĂ de la HÂRLĂU

La sfârșitul secolului al XIV-lea, la Hârlău exista o reședință domnească. Afirmția că la 1384 locuia la curtea domnească din Hârlău doamna Margareta, mama lui Petru I Mușat

[*D.I.R.*, *veacul XIV, XV, A. Moldova*, vol. I (1384-1475), București, Editura Academiei, 1954, p. 1, doc. 1],

nu corespunde realității, deoarece în documentul respectiv localitatea trebuie citită Horlăceni (*Horleganoio*, în documentul original latinesc) și nu Hârlău, cum au citit autorii *D.I.R.*

[*D.R.H.*, *A. Moldova*, vol. I (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 2].

La 1395, Ștefan I Mușat avea scaunul domnesc la Hârlău și aici clădi casele domnești; refăcute de Ștefan cel Mare, după cum glăsuiește pisania păstrată: „[...] † Io Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a făcut aceste case, care s-au început a zidi în anul 6994 [1486], luna ..., 20 și s-au sfârșit în același an, septembrie, 15”. Aici își avea reședința de vară Ștefan cel Mare și tot aici clădi în 1492 frumoasa ctitorie domnească biserica Sfântul Gheorghe. Tot aici și-a avut reședința, o vreme, Petru Rareș, zidind și el o biserică domnească, Sfântul Dimitrie, la 1541.

După ce la 1624 a ars palatul domnesc din Iași, Radu Mihnea s-a mutat cu reședința la Hârlău, refăcând casele domnești, căzute în ruină între timp.

La 1650 orașul a fost ars și jefuit de tătari și cazaci, urgiei căzând victimă și palatul domnesc, care nu a mai fost restaurat niciodată. Astăzi au rămas doar ruine și amintiri despre curtea domnească din Hârlău.

Cel mai vechi document în care se vorbește de Hârlău este o carte domnească de la Iuga din 1399-1400, unde este pomenit un boier, Bârlea de la Hârlău

[D.R.H., *A. Moldova, vol. I* (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 10-11, doc. 8].

Din cancelaria domnească de la Hârlău, din vremea lui Ștefan cel Mare, pleacă o carte domnească la 3 ianuarie 1497, prin care întărește popii Ivan Aramă satul Urjiceani

[D.I.R., *veacul XV, A. Moldova, vol. II* (1476-1500), București, Editura Academiei, 1954, p. 257-258, doc. 241].

Între 14 și 26 noiembrie 1499, Ștefan cel Mare se afla la reședința sa din Hârlău, fiindcă în acest interval de timp au fost emise nu mai puțin de zece cărți domnești.

La 14 noiembrie 1499, Ștefan cel Mare întărește lui Duma Brudur jumătate din satul Țăpești, pe Bârlad, la Olteni, și a patra parte din iezerul de la Lazova

[D.R.H., *A. Moldova, vol. III* (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 424-426, doc. nr. 239].

La 17 noiembrie 1499, Ștefan cel Mare întărește lui Mândrea și fratelui său, Drăgoi, satul unde a fost Dragomir Grumadz, pe Bahlui, în două părți, cumpărat de la Mărușca și de la sora ei, Stanca, fiicele Nastei, nepoatele lui Coste Stavrici, cu 80 de zloți tătărești

[D.A.N.I.C., Peceți I, nr. 502].

La 20 noiembrie 1499, Ștefan cel Mare dăruiește lui Eremia vistier, fiul lui Galeș, satul Giulești, pe Pârâul Negru, în ținutul Neamț, cumpărat de la Lupșe din Sirețel, cu 130 de zloți tătărești

[D.A.N.I.C., Peceți I, nr. 170].

La <21 noiembrie> 1499, Ștefan cel Mare întărește lui Gavril Druga și rudelor sale satul Bodești, jumătate din Poiana Boului, pe Tazlăul Mare, cumpărat de la Neacșa, cu 220 de zloți tătărești

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Bistrița, VI/1].

Ultima carte domnească semnată de Ștefan cel Mare în reședința princiară a Hârlăului este din 26 noiembrie 1499, prin care întărește lui Ilea comis seliștea Alba, pe Putna, unde a fost Miclăuș Catina, cumpărată cu 100 de zloți tătărești

[D.A.N.I.C., Peceți I, nr. 143].

CURTEA DOMNEASCĂ de la VASLUI

La Vaslui, încă din timpul lui Alexandru cel Bun, a funcționat o curte domnească, care și-a câștigat o însemnată importanță în vremea urmașilor acestuia, fiindcă după 1435 era socotită capitala Țării de Jos. A avut mult de suferit de pe urma incursiunilor tătarăști din noiembrie 1439-1440, când târgul și curtea domnească sunt jefuite și incendiate. Refăcută apoi de Ștefan cel Mare pe la 1491, se va degrada complet în secolele următoare, din cauza furtului de materiale de construcție, astfel că pe la 1636 se mai vedeau niște resturi de ziduri.

După cum se știe, în incinta curții domnești, după victoria de la Podul Înalt, Ștefan cel Mare a zidit un frumos lăcaș de închinăciune, cu hramul Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul.

Prima atestare a târgului Vaslui datează din 31 martie 1423, într-o carte domnească de la Alexandru cel Bun unde este menționat un Șerbea de la Vaslui

[D.R.H., A. Moldova, vol. I (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 79-80, doc. 54],

iar primul act emis din cancelaria domnească de la Vaslui este de la Iliș din 21 aprilie 1436, o carte domnească păstrată într-o copie târzie din 1816, prin care i se întărește lui Stanciul Hotnog, pârçalabul de Hotin, stăpânirea peste satul de la Crasna

[D.R.H., A. Moldova, vol. I (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 203, doc. 148].

Din cancelaria domnească de la Vaslui, primul document semnat de Ștefan cel Mare este cartea din 5 iunie 1464, prin care se întărește vânzarea satului Găgești, pe Ialovu de către pan Giurgiu lui Ignat și Ion

[D.A.N.I.C., fond Episcopia Huși, XXXVIII/1].

Despre curtea domnească de la Vaslui ne vorbește un document din 12 mai 1475, care, din păcate, s-a dovedit a fi un fals

[D.R.H., A. Moldova, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 452, doc. XIX].

În sfârșit, ultimul document de la Vaslui, din vremea lui Ștefan cel Mare, este o carte domnească, din 1502 <după martie 17>, păstrată într-o copie târzie, prin care dăruiește lui Dobrotă și Lupul un loc la Săliștea Tătărăască, pe Pârâuul Grecu, în ținutul Chigheciului

[D.R.H., *A. Moldova, vol. III (1487-1504)*, București, Editura Academiei, 1980, p. 499-500, doc. 279].

Cartea lui Petru Șchiopul din 24 aprilie 1589 se pare că este ultimul document emis din curtea domnească de la Vaslui. După această dată, este pomenit numai târgul Vasluiului, cu vamă, mori, săliște, negustori ș.a.

Bibliografie:

1. I. D. Marin, *Contribuții la studierea curților domnești din Moldova*, în "Studii și cercetări de istoria artei, seria arte plastice", 1967, p. 26-41.

CETATEA SUCEVEI

Cine vizitează astăzi municipiul Suceava va fi îndrumat de localnici să nu ocolească vestita cetate a voievozilor moldoveni, amplasată în partea de răsărit a oraşului, dincolo de pârâul Cacăina, pe un platou ce forma un sistem de fortificaţii puternice, alături de cele de la Zamca, Şeptelici, Burdujeni şi Salcea. Din orice punct al oraşului se poate admira statuia ecvestră a marelui Ştefan, care domină zidurile încărcate de istorie.

Cetatea Sucevei a fost ridicată într-o primă formă mai mică de Petru I Muşat, după 1374, sub formă de patrulater cu turnuri pătrate la colţuri. Ştefan cel Mare îi aduce unele modificări. În prima etapă, probabil înainte de 1476, a fost construit primul zid al pânzei exterioare, cu bastioane pătrate, contraforturi şi un şanţ de apărare. Tot atunci, s-a refăcut şi interiorul cetăţii, dându-i-se atributele unei reşedinţe princiare, cu un paraclis intim pentru reculegere şi rugăciune.

Etapă a doua, de la sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului următor, a însemnat construirea celui de al doilea rând de ziduri exterioare cu bastioane semicirculare. Din ordinul turcilor, cetatea a fost parţial dărâmată de Alexandru Lăpuşneanu, dar apoi din nou restaurată pe la 1596 de Ieremia Movilă. Optzeci de ani mai târziu, tot din ordinul turcilor, cetatea este dărâmată de Dumitraşco Cantacuzino.

Cea mai amplă lucrare de restaurare a cetăţii a avut loc în perioada 1961-1970, când s-a refăcut latura de sud-est, cu bastioanele cetăţii cu zidurile şanţului de apărare.

De-a lungul istoriei, cetatea a ţinut piept valurilor de năvălitori. Mai întâi au fost turcii lui Mahomed al II-lea, în 1476, apoi polonezii la 1497 şi 1509 şi iarăşi turcii lui Soliman, la 15 septembrie 1538, au venit apoi atacurile viitorilor domni asupra celor aflaţi la putere, cum ar fi: Ştefan Tomşa care îl asediază pe Despot Vodă, apoi însuşi Tomşa este asediat de Alexandru Lăpuşneanu, la 1564, când ocupă pentru a doua oară tronul Moldovei. La 1653, viitorul domn Gheorghe Ştefan asediază cetatea ocupată vremelnice de Timuş Hmielniţchi, ginerele lui Vasile Lupu, care se refugiasse peste Nistru şi exemplele ar putea continua.

Primul document referitor la Cetatea Sucevei este o carte domnească de la Ştefan cel Mare, din 31 august 1458, prin care dă slobozie satului mănăstiresc, anume Berhineşti, să fie scutit de dări şi „*la cetatea Sucevei să nu lucreze <nimeni> din acest sat*”

[D.R.H., *A. Moldova*, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 107-108, doc. 74].

Primii pârcălabi și, de fapt, singurii citați în documentele vremii sunt Iliș și Petru Ponici, într-o carte de la Ștefan cel Mare din 8 septembrie 1457, care sunt martori la o danie către mănăstirea Bistrița: vama din târgul Bacău și de la Tazlău, pietrele de ceară din târgul Bacău și morile de sus de Bacău ș.a.

[D.A.N.I.C., Documentele Selecționate din Moldova, nr. 19].

Lungul șir al portarilor Sucevei este deschis de celebrul Șendrea, într-o carte domnească de la Ștefan cel Mare, din 4 martie 1479, care este prezent la întărirea stăpânirii hotarelor satului Doljești, la gura Albănei, de către Dajbog, pârcălab de Neamț

[D.R.H., *A. Moldova*, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 320-322, doc. 212].

În documentele ulterioare apare pan Șandru, la 7 mai 1479 și cu varianta Șandrea, la 20 septembrie 1479, spre exemplu, care apare ultima oară citat la 20 aprilie 1481, într-un ispisoc de la Ștefan cel Mare, păstrat într-o tălmăcire târzie de Vartolomei Măzăreanu, arhimandrit la mănăstirea Putna, din 14 august 1767

[D.R.H., *A. Moldova*, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, *passim*].

Urmașul lui Șendrea este nu mai puțin cunoscutul Luca Arbore, pomenit prim dată la 14 septembrie 1486, într-o carte domnească de la Ștefan cel Mare, prin care întărește panului Duma cliucinic și fratelui său, Pătru Brundur stăpânirea peste satul Ștefănești, la Poieni

[D.R.H., *A. Moldova*, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 405-408, doc. 264].

Luca Arbore i-a rămas credincios lui Ștefan cel Mare până la sfârșitul domniei, el fiind prezent și în cartea domnească din 7 octombrie 1503, care întărește mănăstirii Dobrovăț stăpânirea peste mai multe sate pe apa Dobrovățului

[D.R.H., *A. Moldova*, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 526-530, doc. 295].

Documentele istorice mai semnalează și prezența unor vornici de Suceava.

În cartea lui Alexandru cel Bun din 1 august 1403 este menționat pentru prima dată un vornic de Suceava, panul Negru

[D.A.N.I.C., Peceți I, nr. 299].

Ultimul vornic de Suceava este panul Petru Hudici, pomenit într-o carte de la Ilie și Ștefan din 27 august 1436

[D.A.N.I.C., Peceți I, nr. 442],

iar în documentele lui Ștefan cel Mare vornicul de Suceava este menționat în sfatul domnesc, alături de portarul Sucevei.

Primul act emis din cancelaria domnească de la Suceava, din 18 noiembrie 1393, de la Roman Mușat, este o carte de danie lui Todor și fraților săi pentru stăpânirea unui sat pe apa Moldovei

[D.R.H., A. *Moldova*, vol. I (1384-1448), București, Editura Academiei, p. 5-6, doc. 4].

Lista actelor semnate de Ștefan cel Mare din Cetatea Sucevei începe cu o carte domnească din 13 februarie 1458

[D.A.N.I.C., Documente Selecționate din Moldova, nr. 20]

și se încheie tot cu o carte domnească din 7 octombrie 1503, de întărire a stăpânirii unor sate pe Dobrovăț de către mănăstirea cu același nume.

[D.R.H., A. *Moldova*, vol. III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 526-530, doc. 295].

Cetatea Sucevei mai apare menționată și într-o carte domnească de la Miron Barnovschi Movilă din 17 mai 1628, prin care întărește lui Agopșea armeanul stăpânirea unui iaz în hotarul târgului Botoșani, deși majoritatea actelor acestui domnitor sunt emise din cancelaria de la Iași

[D.R.H., A. *Moldova*, vol. XIX (1626-1628), București, Editura Academiei, 1969, p. 496-497, doc. 356].

După cum se știe, în vremea lui Alexandru Lăpușneanu capitala politică a Moldovei se mută de la Suceava la Iași (1564-1565), fapt care și explică numărul tot mai mic de acte domnești emise din cancelaria de la Suceava.

Într-un act particular, un zăpis al lui Bratu *diiac* din 29 martie 1632, prin care vinde lui Neniul vornicul doi țigani, apare menționat ca loc de emitere Cetatea Sucevei, în originalul slav *grad*, prin care ar fi mai bine să înțelegem sensul de „oraș, târg”, dar este pomenit ca martor al vânzării și portarul Sucevei, Vasilie

[D.R.H., A. *Moldova*, vol. XXI (1632-1633), București, Editura Academiei, 1971, p. 12-13, doc. 13].

Cu rangul de portar al Sucevei mai apare și un Ilie Șeptilici, într-o carte de la Vasile Lupu, din 1 aprilie 1645, prin care întărește lui Gavrilaş

Mateiaș, fost mare logofăt, satul Deniseuca, pe Prut, din ținutul Cernăuților

[D.A.N.I.C., colecția Microfilme Austria, rola 202, c. 408-411].

Bibliografie:

1. Al. Lapedatu, *Cetatea Sucevei. Conferință istorico-arheologică*, București, 1914, 31 p. + 2 stampe.
2. Ilie Minea, *Despre Curtea Domnească din Suceava*, în "Cercetări istorice", VIII-IX (1932-1933), nr. 1, p. 220.
3. G. Fait, *Cetatea de scaun Suceava*, București, 1958, 47 p.
4. M. D. Matei și Al. Andronic, *Cetatea de scaun a Sucevei*, București, Editura Meridiane, 1965, 65 p.
5. ***, *Suceava, file de istorie. Documente privitoare la istoria orașului. 1388-1918*, vol. I, ediție întocmită de Vasile Gh. Miron, Mihai-Ștefan Ceaușu, Ioan Caproșu, Gavril Irimescu, București, 1989, 864 p.

CETATEA ROMANULUI

Prima cetate a fost construită din lemn și pământ, între 1386 și 1391, de Roman Mușat pe malul stâng al Moldovei, în jurul ei luând naștere apoi târgul cu același nume. Cetatea a fost părăsită în vremea lui Alexandru cel Bun. Cetatea este arsă de Matia I Corvin, în drumul său spre Baia, în lupta contra lui Ștefan cel Mare, la 7 decembrie 1467.

Încă din 1466, în lunca Siretului, între târgul Romanului și satul Gâdinți, Ștefan cel Mare zidește o altă cetate, Cetatea Nouă – cu plan bastionat, cu șanț de apărare.

Peste aproape 20 de ani, spune cronicarul Ureche: „*vă leato 6991 [1483] au început Ștefan Vodă a zidi cetatea de la târgul Romanului, ce să chiamă Smedorova*” (p. 104). Este vorba de cea de a doua etapă a construirii cetății, când a fost ridicat un zid de apărare între bastioane, sub formă de trapez, înconjurat cu un șanț larg de apărare, în care a fost abătut Siretul.

Cetatea a suferit, de-a lungul secolelor, vitregiile năvălitorilor, până la 1675, când, din porunca sultanului, Dumitrașco Cantacuzino a dat ordin să fie distrusă.

Primul document emis din curtea domnească de la Roman este din 30 martie 1392 al lui Roman Mușat, un uric de danie lui Ioanăș viteazul: trei sate pe Siret, Ciorsaceuți, Vladimirăuți și Bucurăuți

[D.A.N.I.C., Peceți, I, nr. 111].

Din cancelaria domnească a lui Ștefan cel Mare de la Roman (Târgul de Jos) pleacă o carte de întărire a stăpânirii bisericii Botna, ce aparține mănăstirii Bistrița, asupra unor iezăre de la Chișinăul Roșu până la dealul Zagornei în sus și în jos pe Nistru, datată 7 aprilie 1458

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Galata, XI/5].

Târgul de Jos mai apare menționat, ultima oară, într-o carte domnească din 17 aprilie 1475, prin care Ștefan cel Mare întărește mănăstirii Horodnic două sate nenumite

[D.R.H., A. Moldova, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 301-303, doc. 200].

După cum se poate observa, documentele citate mai sus sunt emise din târgul Romanului și nu fac nici o referire la cele două cetăți ridicate de Roman Mușat și Ștefan cel Mare.

Bibliografie:

1. C. Andreescu, *Cetatea Nouă în vremea lui Ștefan cel Mare. O interpretarea a cronicii vechi moldovenești*, în "Cercetări Istorice", I (1925), p. 159-176.
2. Lucian Chițescu, *Cetatea Nouă de la Roman în lumina cercetărilor arheologice*, în "Revista Muzeelor", II (1965), p. 454.
3. C. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. 2, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 180.

CETATEA NEAMȚULUI

„Iar deasupra Conohenilor, pe vârful unui deal nalt și plin de tihărai, se află vestita Cetatea Neamțului, îngrădită cu pustiu, acoperită cu fulger, locuită vara de vitele fugărite de strecheie și străjuită de ceucele și videreii care au găsit-o bună de făcut cuiburi într-însa”, își amintește cu nostalgie marele nostru povestitor Ion Creangă de locurile de odinioară străbătute cu voioșia și candoarea copilăriei

[Ion Creangă, *Opere*, București, Editura Minerva, 1972, p. 262].

Cetatea Neamțului a fost ridicată în timpul domniei lui Petru I Mușat, care a conceput o construcție centrată în formă de patruleter, despărțit printr-un șanț de apărare. Ștefan cel Mare lărgeste cetatea, înalță puternice ziduri de apărare pe latura de nord, prevăzute cu patru bastioane semicirculare, mărește șanțul de apărare, construind chiar și un pod de lemn peste șanț. Așa se face că în 1476, după bătălia de la Valea Albă,

cetatea Neamțului a rezistat tunurilor lui Mahomed al II-lea, așa cum au rezistat și Suceava și Hotinul.

Cetatea Neamțului s-a mai dovedit, încă o dată, inexpugnabilă și la sfârșitul anului 1691, în fața armatei lui Ioan Sobieski, regele Poloniei și eliberatorul Vienei.

După această dată, cetatea decade încet-încet, fiind prădată în timpul năvălirilor tătarilor, pentru ca în vremea lui Mihail Sturdza să se ruineze complet. Între anii 1903 și 1970 a fost supusă unei restaurări generale.

Începând cu o carte domnească din 7 ianuarie 1403 de la Alexandru cel Bun, se deschide lungul șir al pârcălabilor de Neamț, menționați în documente. Primul dintre ei este Șandru pârcălab, care este martor la dania unor sate, Averăuții și Hrețca, Episcopiei de Suceava

[D.R.H., *A. Moldova*, vol I (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 24-25, doc. 17].

Din vremea lui Ștefan cel Mare, primul document emis din cancelaria domnească referitor la Cetatea Neamțului este din 8 septembrie 1457, o carte domnească, în care este menționat panul Manoil, fost pârcălab de Neamț

[D.A.N.I.C., *Documente Selecționate din Moldova*, 19].

Lungul șir al pârcălabilor de Neamț din timpul domniei lui Ștefan cel Mare se încheie cu Eremia și Dragoș, prezenți în ultimul act ieșit din cancelaria domnitorului: cartea domnească de la Suceava, din 7 octombrie 1503

[D.R.H., *A. Moldova*, vol III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 526-530, doc. 295].

Bibliografie:

1. Radu Rosetti, *Studii asupra felului cum se făptuia războiul de către Ștefan cel Mare, II. Fortificarea sub Ștefan cel Mare și apărarea cetăților*, în "Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice", secțiunea a III-a, VI (1926-1927).

2. C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 180.

BÂRLAD

După părerea unor cercetători, se poate vorbi de existența unei cetăți de pământ la Bârlad, ridicată de Ștefan cel Mare pe la 1476, distrusă ulterior chiar de moldoveni, pentru a nu fi folosită de turci.

În târgul Bârladului, același domnitor ar fi înălțat și frumoasa biserică cu hramul "Adormirii Maicii Domnului", la sfârșitul secolului al XV-lea, refăcută de Vasile Lupu pe la 1636, după care a ars pe la 1675, iar la 1711 a fost jefuită și incendiată de tătari, pentru ca în 1802, la cutremur să fie aproape distrusă. A fost restaurată complet la 1937.

La Bârlad a existat și o curte domnească. La 16 aprilie 1441, Iliș Voievod emite o carte domnească din Bârlad, păstrată într-o traducere târzie din secolul al XVIII-lea, prin care i se întărește lui Cozma Pivnicierul satul Dilțegani pe Bogdana și altele

[D.R.H., A. Moldova, vol. I (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 299, doc. 213].

Chiar și Ștefan cel Mare emite o carte domnească din Bârlad, la 30 iunie 1467, prin care întărește lui Stoica și fiului său, Manciuș jumătate de sat din Urdești

[D.R.H., A. Moldova, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 213-214, doc. 147].

Dacă ar fi să dăm crezare cărții lui Ștefan cel Mare din 7 septembrie 1474, ar însemna că la Bârlad ar fi fost scaunul marelui vornic de Țara de Jos. Din păcate, documentul s-a dovedit a fi un fals grosolan de la mijlocul secolului al XIX-lea

[D.R.H., A. Moldova, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 450-452, doc. XVIII].

Într-adevăr, după anul 1467 nu mai înregistrăm nici un document emis de la Bârlad, ceea ce confirmă ipoteza că acea cetate de pământ, împreună cu reședința domnească, a fost distrusă.

Bibliografie:

1. I. Antonescu, *Cel mai vechi moment istoric al Bârladului. Cetatea de pământ*, București, 1938, 7 p. + 2 planșe.

2. H. Bărbuleanu, *Notiță despre biserica catedrală „Domnească” din Bârlad*, în "Păstorul Tutovei", I (1938), nr. 4, p. 81-85.

CETATEA HOTINULUI

Pe malul Nistrului, pe la mijlocul secolului al XIV-lea, polonezii ridică o cetate, numită de ei *Choczim*. La începutul secolului al XV-lea, cetatea trece în stăpânirea domnului Alexandru cel Bun, care îi aduce unele modificări, întărindu-i zidurile de apărare.

După victoria lui Ștefan cel Mare asupra lui Petru Aron, la Orbic, în ziua de 14 aprilie 1457, domnul învins se retrage în Polonia și le cedează stăpânirea asupra cetății Hotin.

În anul 1463, cetatea Hotinului reintră în stăpânirea Moldovei, în urma înțelegerii moldo-polone din 1462. Acum, Ștefan cel Mare construiește un paraclis, chiar în mijlocul cetății. Fiul acestuia, domnitorul Petru Rareș, reface acest paraclis, îi adaugă un pridvor și chiar îl pictează.

În 1713, cetatea Hotinului cade sub ocupație turcească, iar în 1715 devine chiar raia. Cetatea suferă modificări însemnate, fiind modernizată pentru a face față războiului cu Imperiul rus. Din 1812, cetatea intră definitiv sub stăpânire rusească.

Prima atestarea documentară a unui pârcălab de Hotin este într-o carte domnească de la Alexandru cel Bun, din 28 iunie 1401, prin care dăruiește lui Plotun, adevărată slugă și boier, satul Plotunești, de la Strungă, printre martori fiind și Șandru, pârcălab de Hotin

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. I (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 18-20, doc. 13].

Primul document emis din cancelaria lui Ștefan cel Mare referitor la Hotin este o carte domnească din 11 noiembrie 1458, prin care întărește lui Stanciul Sinescul satele din ținutul Cârligăturii: Sineștii, la Cireșnița, sub pădure, și Crepăturenii și Ștevineștii și moara de pe matca Bahluțului Mic, fiind de față și pan Manoil, fost pârcălab de Hotin

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 113-115, doc. 78].

În sfârșit, primul act emis din Cetatea Hotinului este din 18 octombrie 1435, de la Iliăș Voievod, o carte domnească scrisă de Iacuș pisar, prin care dăruiește lui Stan Babici satele Sobraneți, în ținutul Țeținei, și Văscăuții

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. I (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 197-199, doc. 143].

În timpul domniei lui Ștefan cel Mare, s-au emis numeroase documente, în care sunt citați pârcălabii de Hotin. Ultimul document emis din cancelaria domnului moldovean este cel de la Suceava, din 7 octombrie 1503, prin care dăruiește mănăstirii Dobrovăț mai multe sate pe apa Dobrovățului, printre boierii martori numărându-se și pârcălabii de Hotin, Toader și Negrilă.

Să mai menționăm că există un document de la Alexandru cel Bun, o carte domnească din 11 februarie 1400, în care este pomenit un boier Șandru de la Hotin, ceea ce ar însemna că este prima atestare documentară a cetății Hotin. Din păcate, așa cum au stabilit cercetătorii, după grafie, ortografie, limbă, formular, mod de atârnare a peceteii și conținut, documentul respectiv este un fals, alcătuit, probabil, în secolul al XVI-lea

[D.R.H., *A. Moldova*, vol. I (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 418-420, doc. III, documente false].

Bibliografie:

1. G. Balș, *Paraclisul cetății Hotinului*, în "Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice – Basarabia", II (1928), p. 9-13.

CETATEA CHILIA

Sunt, de fapt, două cetăți distincte.

CHILIA VECHE. Pe malul drept al Dunării, în fața orașului de astăzi, pe o insulă, se afla o fortificație încă din vremea lui Alexandru Macedon, care o ridicase în campania împotriva geților. Mai târziu, grecii negustori au refăcut cetatea, numind-o *Lykostomion* (Gura Lupului), iar în secolul al XIV-lea intră în stăpânirea negustorilor genovezi, care îi dau denumirea de *Licostomo*. La sfârșitul secolului al XIV-lea, cetatea trece în stăpânirea lui Mircea cel Bătrân, pentru ca în secolul următor să constituie obiect de dispută între Dan al II-lea al Țării Românești și Alexandru cel Bun al Moldovei, acesta din urmă intrând în stăpânirea ei la 1427. În anul 1447, este cedată lui Iancu de Hunedoara, pentru ca în 1465 să fie cucerită de Ștefan cel Mare, care va zidi apoi pe malul stâng o nouă cetate: Chilia Nouă.

CHILIA NOUĂ. Din letopisețul lui Ureche, aflăm că "*Vă leato 6987 [1479], iunie, 22, au început Ștefan Vodă a zidi cetatea Chilie și o au săvârșit întru același an, iulie, 16*", așadar, în mai puțin de o lună de

zile, cu o concentrare de forță de muncă impresionantă: 800 de meșteri și aproximativ 17.000 de salahori.

Ștefan cel Mare era conștient de poziția strategică a acestei cetăți și din acest motiv a grăbit ridicarea fortăreței. Cine stăpânea cetatea Chilieii, stăpânea și căile de acces spre Moldova și spre Polonia. De acest lucru era conștient și sultanul Baiazid al II-lea, care plănuiește, în 1484, o amplă campanie împotriva Moldovei. La 6 iulie 1484, începe asediul cetății Chilia, apărată de pârcălabii Ivașco și Maxim, iar la 14 iulie aceasta este cucerită.

Cu ajutor polonez de circa 3000 de călăreți, trimiși de însuși regele polonez Cazimir al IV-lea Jagello, în urma jurământului de credință de la Colomeea al lui Ștefan, domnitorul moldovean, la 16 noiembrie, se angajează în lupta de la Cătlăbuga împotriva turcilor, cu gândul să elibereze cetatea. Deși victorios în fața pașei de Silistra, Bali-beg Malcoci Oglu, Ștefan cel Mare nu a reușit să recucerească Chilia. Aceasta va rămâne în posesia turcilor până la ocuparea definitivă a ei de către ruși, în anul 1812. Astăzi nu au mai rămas decât niște ruine din ea.

Cea mai veche atestare a cetății provine dintr-un document de la Ștefan voievod, din 19 februarie 1446, prin care întărește mănăstirii Neamțului dania anuală a câte două măji de pește de la Chilia

[D.A.N.I.C., Documente Selecționate din Moldova, nr. 8, original, pergament, pecete atârnată, pierdută].

În anii următori, cetatea Chilia este citată frecvent în documentele vremii, ca făcând comerț cu domnii și marii dregători moldoveni.

Primul document de la Ștefan cel Mare referitor la cetatea Chilia este din 13 decembrie 1465, o carte domnească, prin care întărește Mitropoliei de la Târgul de Jos stăpânirea asupra unor țigani, dintre care unii au fost în proprietatea lui Isaia pârcălab de Chilia

[D.I.R., *veacul XIV, XV, A. Moldova*, vol. I (1384 – 1475), București, Editura Academiei, 1954, p. 339, doc. 408].

Ultimul document în care mai apare citată cetatea Chilia este din 29 mai 1484, într-o carte domnească de la Ștefan cel Mare, care întărește lui Stanciul aurar stăpânirea peste moara de la Brădățel, printre martori fiind și Ivașco și Maxim, pârcălabii de Chilia

[D.I.R., *veacul XV, A. Moldova*, vol. II (1476-1500), București, Editura Academiei, 1954, p. 54, doc. 55].

Bibliografie:

1. Radu Rosetti, *Studii asupra felului cum se făptuia războiul de către Ștefan cel Mare. IV. Fortificațiunea sub Ștefan cel Mare și apărarea cetăților*, în "Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice", seria a III-a, VI (1926-1927).
2. C. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. 2, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 180.

CETATEA ALBĂ

În secolul al V-lea î. Hr., grecii din Milet au fondat colonia Niconia. În timpul lui Herodot, așezarea este cunoscută sub numele de *Tyras*. Ocupată apoi succesiv de romani, bizantini, slavi, cumani, în secolul al XIV-lea intră în stăpânirea negustorilor genovezi, care refac vechiul castel bizantin *Maurokastron*, dându-i numele de *Moncastro*.

La începutul secolului al XV-lea intră sub stăpânirea lui Alexandru cel Bun și este refăcută de urmașul său Ștefan al II-lea, la 1440, în special zidul și poarta celei de a doua incinte, lucrarea încheindu-se la 1454, în vremea lui Alexăndrel.

La 1476, Ștefan cel Mare construiește poarta cea mare. Inscripția precizează: "*În anul 6984 [1476] s-au sfârșit marea poartă în zilele binecinstitorului Io Ștefan Voievod și în zilele panului Luca și panului Herman.*"

Trei ani mai târziu, la 1479, domnitorul moldovean ridică al treilea zid de incintă, menit să sporească rezistența cetății la asediu.

Din păcate, la 5 august 1484, în urma asediului prelungit al armatei turcești, conduse de sultanul Baiazid al II-lea, cetatea, eroic apărată de pârcălabii Gherman și Oană, este cucerită. Va avea aceeași soartă ca și cetatea Chilia. Nu va mai fi recucerită niciodată, nici de Ștefan cel Mare, nici de urmașii acestuia.

Mai mult decât atât, prin tratatul de pace turco-polon, încheiat la 21 martie 1489, regele Cazimir al IV-lea recunoaște stăpânirea otomană asupra cetăților Chilia și Cetatea Albă, încalcând astfel angajamentul luat față de Ștefan cel Mare, la Colomeea, cu un an înainte.

Sub ocupație turcească, Cetatea Albă se va numi *Akkerman* (Piatra Albă), până în 1812, când este cedată Imperiului rus. A fost restaurată între 1928 și 1930, când Basarabia făcea parte din România Mare.

Prima atestare a Cetății Albe este consemnată într-o carte domnească de la Ștefan din 6 martie 1443, prin care dăruiește lui pan Mihul pisar un sat pe Cotovțea, anume Săseni, de față fiind, printre alți boieri, și pan Iurghici, pârcălab de Cetatea Albă

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. I (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 314-316, doc. 225].

Nu am luat în considerație documentul din 3 iunie 1374, emis din Bârlad de Iurg Coriatovici Voievod, domn al Țării Moldovei, prin care dăruiește lui pan Iacșa Litavor, locțiitor de domn de la Cetatea Albă, satul Zubrăuți, deoarece este un fals, confecționat, după cum este cunoscut, de B. P. Hasdeu

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. I (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 416-417, doc. I, documente false].

Ca centru comercial, Cetatea Albă este pomenită într-o carte domnească de la Petru al II-lea, prin care acordă scutiri de posadă, iliș, podvoadă, de dări la moară oamenilor din mai multe așezări: Râpciciani, Rădăuți, Dobrăcinești și altele. Mai mult, marfa domnească sau boierească cumpărată de acești locuitori la Cetatea Albă urma să fie scutită de vamă

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. I (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 393-395, doc. 278].

Primul document emis din cancelaria lui Ștefan cel Mare este o carte domnească din 8 septembrie 1457, prin care întărește mănăstirii Bistrița dania bunicului său Alexandru, pietrele de ceară din târgul Bacău și morile din sus de Bacău, de față fiind, printre alții, panul Vlaicu, pârcălab de Cetatea Albă

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 94-97, doc. 65].

În vremea lui Ștefan cel Mare, s-au emis numeroase documente în care sunt citați pârcălabi de Cetatea Albă, ca martori la daniile și întăriri de stăpânire. Ultimul document emis din cancelaria Moldovei este cel din 19 mai 1484, o carte domnească, prin care lui Stanciul aurar i se întărește locul de moară pe Brădățel, ca martori fiind, printre alții, panii Gherman și Oană, pârcălabii de Cetatea Albă, cei care vor apăra cetatea în fața oastei turcești

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 401-403, doc. 262].

Documentele ulterioare anului 1484, respectiv cartea lui Ștefan cel Mare din iulie 1501 și cartea lui Radu Mihnea din 3 august 1617, în care sunt menționați pârcălabii de Cetatea Albă, sunt false

[vezi *D.R.H., A. Moldova*, vol. III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 554-557, doc. XIII și *D.I.R., veacul XVII, A. Moldova*, vol. IV (1616-1620), București, Editura Academiei, 1956, p. 521-522, doc. 4].

Bibliografie:

1. Radu Rosetti, *Studii asupra felului cum se făptuia războiul de către Ștefan cel Mare; IV. Fortificațiunea sub Ștefan cel Mare și apărarea cetății*, în "Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice", seria a III-a, VI (1926-1927).

2. C. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. 2, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 180.

CETATEA ORHEIUL VECHI

La 15 km sud de actualul oraș Orhei se înălța pe la 1470 o cetate militară a lui Ștefan cel Mare, pentru a opri năvălirile tătarilor. După ridicarea cetății de la Soroca, importanța Orheiului scade, pentru ca în final să se ruineze complet.

Într-adevăr, cartea lui Ștefan cel Mare din 1 aprilie 1470 menționează pe un Gangur de Orhei, acest document fiind primul care face referire la această cetate

[D.A.N.I.C., fond *Mănăstirea Neamț*, XXI/7].

Același Gangur de Orhei mai figurează și într-un alt document din 7 mai 1470, tot de la Ștefan cel Mare

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 245-247, doc. 165].

Până în 1493, documentele moldovenești citează mai mulți pârcălabi de Orhei.

Ultimul document ieșit din cancelaria lui Ștefan cel Mare datează din 4 noiembrie 1493, o carte domnească, prin care întărește Nastasiei, nepoata lui Cârstea, stăpânirea peste satele Stănilești, o seliște Albotești și Cârsteștii pe apa Moldovei, de față fiind Gangur, pârcălab de Orhei

[*D.R.H., A. Moldova*, vol. III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 265-267, doc. 138].

Cu câteva excepții, când la Orhei au fost pârcălabi Vlaicu și Groza, pan Gangur se pare că s-a numărat printre cei mai longevivi și statornici pârcălabi de cetate.

Totuși, cetatea Orheiul Vechi nu decade de tot, atunci când se înalță o altă cetate, cea de la Soroca. Ca dovadă, într-un zăpis de la Dumitrașco Ștefan și Ursu Vartic, staroști de Putna și de Agiud [Adjud], din 15 aprilie 1621, se pomenește de un Pavel, ce a fost pârcălab de Orhei în vremea domnului Constantin Movilă

[D.A.N.I.C., fond *Mănăstirea Neamț*, LXIX/3].

Ceva mai târziu, în cartea lui Radu Mihnea din 1 iulie 1624 se poruncește pârcălabilor de Orhei (nenumiți) să dea un om, care să cerceteze furtul unor bunuri (pâine, pește) de la niște călugări

[D.I.R., *veacul XVII, A. Moldova*, vol. V (1621-1625), București, Editura Academiei 1957, p. 293-294, doc. 386],

pentru ca în cartea lui Alexandru Iliăș, din 9 august 1632, să se menționeze un loc, Peștera, mai jos de târgul Orhei, ce se numește Orheiul Vechi, făcându-se, așadar, deosebirea dintre oraș și cetate, care încet-încet își va pierde din importanță

[D.R.H., *A. Moldova*, vol. XXI (1632-1633), București, Editura Academiei, 1971, p. 213-216, doc. 169].

Bibliografie:

1. C. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. 2, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 180.

CETATEA SOROCA

La 1499, Ștefan cel Mare ridică o cetate de lemn și pământ pentru a opri incursiunile tătarilor. Mai târziu, în 1543, este ridicată o nouă cetate, în vremea lui Petru Rareș, din zid, cu patru turnuri circulare dispuse în cruce, după ce vechea cetate a fost arsă de cazacii zaporojeni. Este bine conservată până în ziua de astăzi. Din 1812 a trecut sub administrație rusească.

Deoarece a fost construită spre sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare, și documentele referitoare la această cetate sunt extrem de puține.

Primul și, de fapt, singurul document din vremea lui Ștefan cel Mare, care pomenește de Soroca, este un rezumat după o carte din 14

martie 1500 către “*Costi pârcălab[ul] Sorocii și frati-său Teodor și Giurja Păcurarul, feciorii Maricâi*”, cărora domnul le dăruiește satul Toderești pe Perischiu, document păstrat într-o traducere târzie din 1762, de la Evloghie dascăl

[D.R.H., *A. Moldova*, vol. III (1487-1504), București, Editura Academiei, 1980, p. 454, doc. 253].

Mai târziu, în timpul domniei lui Petru Rareș, la 28 martie 1533, este menționat Ion, pârcălab de la Soroca, fiul lui Mișu medelnicer, care dăruiește mănăstirii Dobrovăț satul Piscani de la gura Ielanului și un iezar, Mașea și trei sălașe de țigani

[D.A.N.I.C., colecția Manuscrise, nr. 629 (*Condica Asachi*), f. 279].

Un nepot al lui Coste, pârcălab de Soroca, Ion, vinde un loc pustiu de partea cealaltă a Răutului, în gura Camencăi, lui Gheorghe logofăt pentru 400 de zloți tătărești, la 28 aprilie 1552

[D.I.R., *veacul XVI, A. Moldova*, vol. II (1551-1570), București, Editura Academiei, 1951, p. 24-26, doc. 24].

Există și o carte domnească de la Ștefan cel Mare, din 23 noiembrie 1470, care menționează printre boieri un Albul, pârcălab de Soroca, ceea ce constituie un argument în plus că documentul este un fals, cetatea Soroca fiind ridicată de Ștefan cel Mare abia în 1499

[D.R.H., *A. Moldova*, vol. II (1449-1486), București, Editura Academiei, 1976, p. 438-443, doc. XIII, documente false].

Pe lângă mănăstirile, bisericile, curțile domnești și cetățile care sunt confirmate documentar a fi ctitorii ale lui Ștefan cel Mare, în buna tradiție populară, născută din admirația și respectul sincer față de marele voievod, mai sunt pomenite câteva lăcașuri de cult, pe care însă nu le putem considera ctitorii, argumentele arheologice, istorice și documentare susținând această afirmație a noastră. Printre acestea, vom menționa următoarele:

BISERICA CUVIOASA PARASCHEVA din Cotnari

Cel mai modest lăcaș de închinăciune, atribuit de tradiție, lui Ștefan cel Mare, se află în Cotnari, cu hramul “Cuvioasa Parascheva” și a fost zidit la sfârșitul secolului al XV-lea (aproximativ 1493).

Construită în plan dreptunghiular, cu pronaos, naos și altar, fără motive decorative, cu ziduri din piatră, tencuite pe dinafară, nu are turlă și nici picturi interioare. Faptul că nu s-a păstrat nici pisania face ca cercetătorii să aibă rezerve în privința ctitorului. A suferit unele modificări în 1831-1832, când s-a îndepărtat zidul despărțitor dintre pronaos și naos, punându-se în loc o simplă arcadă. Au urmat apoi reparații mai ample prin anii 1869 și 1890. Biserica din Cotnari nu este pomenită în documente nici în vremea lui Ștefan cel Mare, nici mai târziu.

Bibliografie:

1. B. Zotta, *Bisericile din Hârlău și Cotnari după un raport din 1800*, în “Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, XXVI (1933), p. 92.
2. Corneliu Istrate, *Modificări aduse bisericii de la Cotnari în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în “Mitropolia Moldovei și Sucevei”, LX (1964), nr. 3-4, p. 208-211.
3. N. Stoicescu, *Biserica și curtea domnească din Cotnari*, în “Mitropolia Olteniei”, XXI (1969), nr. 11-12, p. 918.

BISERICA ALBĂ SFÂNTUL GHEORGHE din Baia

Localitatea Baia din județul Suceava adăpostește o biserică cu hramul Sfântului Marelui Mucenic Gheorghe, cunoscută și sub numele de Biserica Albă. Lipsa pisaniei și a altor mărturii documentare a făcut să existe păreri contradictorii privind ctitorul acestui așezământ religios. Tradiția locală atribuie biserica lui Ștefan cel Mare, ridicată la puțin timp după victoria de la Baia a domnului asupra regelui maghiar Matia Corvin, din 14-15 decembrie 1467.

Alte păreri susțin că Ștefan cel Mare ar fi adus numai îmbunătățiri unei construcții mai vechi, deoarece unele elemente de arhitectură nu sunt specifice epocii lui Ștefan cel Mare, ci anterioare ei.

O descriere mai amplă a bisericii o aflăm de la arhitectul N. Ghica-Budești, care în 1908 a supus unei restaurări generale întregul edificiu. Într-un plan dreptunghiular alungit se înscriu cele trei nave: pronaosul, naosul și altarul, din care pronaosul are o formă dreptunghiulară, cu două bolți sferice separate printr-un arc transversal.

Pereții sunt din piatră neregulată, au ferestre mici, înguste, iar deasupra naosului se înalță turla octogonală, din cărămidă, cu patru ferestre mici și dreptunghiulare și patru contraforturi mici, ca și la celelalte ctitorii, sprijinită pe două baze: una pătrată, iar deasupra ei una stelată cu douăsprezece colțuri. Biserica nu are pictură interioară.

Cu ocazia restaurării, i s-a adăugat un masiv zid de piatră și un turn clopotniță, la intrare.

Cea mai veche atestare a orașului Baia este din 31 octombrie 1402, într-o carte a domnitorului Alexandru cel Bun, care dăruiește mănăstirii Moldovița două mori în Baia, una înăuntrul târgului și alta la marginea lui, o jumătate din altă moară de sladniță și patru sălașe de tătari

[D.R.H., *A. Moldova*, vol. I (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 23, doc. 16].

De asemenea, cel mai vechi document emis din orașul Baia este din 15 ianuarie 1418, o carte domnească de la Alexandru cel Bun, prin care întărește Maicolei, fiica lui Stoian, satul de la Solca

[D.R.H., *A. Moldova*, vol. I (1384-1448), București, Editura Academiei, 1975, p. 61-62, doc. 42].

Din păcate, documentele vremii nu pomenesc nimic despre lăcașul de cult, care, cu timpul, s-a ruinat, fiind necesare lucrări de restaurare în anii 1907-1908.

MĂNĂSTIREA BISERICANI, judetul Neamț

Nu departe de Piatra-Neamț, la 650 m altitudine, se află o biserică a fostei mănăstiri Bisericani, unde funcționează în prezent un sanatoriu.

Tradiția spune că încă în secolul al XV-lea se afla pe aceste locuri un schit de lemn, ridicat de ieromonahul Iosif.

O carte de la Ștefan Voievod cel Tânăr din 24 aprilie 1520 întărește mănăstirii Bisericani, începută de chir Iosif, în zilele bunului său Ștefan Voievod și terminată de Ștefan cel Tânăr (Ștefăniță), hotarul din jurul mănăstirii. Cercetătorii pun însă sub semnul îndoielii autenticitatea documentului, așa că această informație trebuie privită cu rezerve

[D.I.R., A. Moldova, veacul XVI, vol. I (1501-1550), București, Editura Academiei, 1953, p. 595-596, doc.2].

După restaurarea bisericii, în anul 1786, din inscripția care s-a pus la intrare aflăm că vechiul locaș a fost ctitorit de “*Ștefan Vodă sin Bogdan Vodă*”, în anul 7020 [1511-1522]. Și această informație este eronată, fiindcă la acea dată pe scaunul Moldovei se afla Bogdan al III-lea. Inscripția în discuție a fost pusă mai târziu, atunci când biserica cu hramul Bunei Vestiri a fost reparată prin silința ieromonahului Ioil, egumen la mănăstirea Bisericani, la 20 iunie 1786.

Într-un istoric al mănăstirii, alcătuit pe la 1821-1822, fondatorul bisericii ar fi fost un ieromonah Iosif, care, în vremea lui Ștefan cel Mare, ar fi început construirea ei, terminând-o cu sprijinul lui Ștefăniță Vodă la 1512, reparată și restaurată mai târziu de Petru Rareș.

În acest sens se înscrie și cartea lui Petru Rareș din 9 martie 1535, care întărește schitului lui Iosif, zidit de Ștefan Vodă cel Tânăr, braniștea din jurul schitului, dăruită de ctitor

[D.A.N.I.C., Peceți I, nr. 158; idem, fond Mănăstirea Bisericani, XII/3, 4].

În sfârșit, cartea lui Petru Șchiopul din 2 octombrie <1586> întărește schitului lui Iosif hotarele din jur. Pomelnicul mănăstirii începe cu

Alexandru cel Bun și se încheie cu Alexandru Lăpușneanu, Ștefan cel Mare fiind inclus printre ctitori

[D.A.N.I.C., fond Mănăstirea Bisericani, XII/5].

Cele două documente citate anterior demonstrează că, în tradiția orală, Ștefan cel Tânăr (Ștefăniță) a fost confundat cu Ștefan cel Mare, căruia i s-a atribuit calitatea de ctitor al multor lăcașuri de cult din Moldova.

Chiar și documente mai târzii, cum ar fi cartea lui Ieremia Movilă, din 16 iulie 1596 sau cea a lui Radu Mihnea, din 14 martie 1618, vorbesc de Ștefan Voievod și de bătrânul Petru Rareș ca fiind ctitorii mănăstirii, înțelegând prin Ștefan pe Ștefăniță

[D.A.N.I.C., Mănăstirea Bisericani, XII/7, 8; respectiv, idem, Peciți, I, nr. 194].

BISERICA SFÂNTUL DIMITRIE din Suceava

Și iarăși, dacă deschidem letopisețul lui Grigore Ureche la paginile cu bătălia lui Ștefan cel Mare, la Codrii Cosminului, din 26 octombrie (Sfântul Dimitrie) 1497, împotriva polonezilor, citim: *“Și a fost atunci măcel mare între leși și armatele moldovenești. Și au fost luate toate schiptrele crăiești și au căzut acolo multă oaste și toate tunurile cele mari, cu care bătuseră în cetatea Sucevii, au fost luate atunci și altele mici și mai mici multe, pe care nu este cu puțință a le înșira”*. Și mai departe: *“Iar Ștefan Vodă, după izbânda cu noroc ce au făcut la acel războiu, s-au întorsu înapoi la scaunul său, la Suceavă, cu mare pohvală și laudă, ca un biruatoriu, și au zidit biserica pre numele Sfântului Mucenic Dimitrie, în târgu în Suceavă, carea trăiește și până astăzi.”*

Din păcate, informația cronicarului s-a dovedit a fi inexactă, deoarece săpăturile arheologice ca și alte mărturii nu confirmă spusele din letopiseț. Pisania bisericii Sfântul Dumitru din Suceava ne dezvăluie adevăratul ei ctitor, anume Petru Rareș, care a zidit-o între 10 august 1534 și 30 august 1535.

În afara acestor așezăminte religioase, despre care studiile de specialitate au înlăturat orice dubiu asupra ctitorului, infirmând cu argumente științifice sentimentalismul tradiției orale, mai pot fi citate

câteva construcții religioase și civile, care sunt atribuite tot lui Ștefan cel Mare. Astfel, poate fi pomenită mănăstirea Florești, din județul Vaslui, care ar fi fost ridicată de Ștefan cel Mare, sau, mai târziu, de o călugăriță cu numele Floarea. Biserica Sfântul Ilie din incinta mănăstirii a fost zidită la sfârșitul secolului al XVI-lea, dar până la 1598, de fostul mare vornic al Țării de Sus Cristea Ghenovici și de jupâneasa Anghelina.

Tot legenda ne spune că schitul Rafailă, din comuna Todirești, județul Vaslui ar fi opera marelui voievod, reclădit apoi pe alt loc pe la 1636, la 1809 biserica având hramul Nașterii Maicii Domnului. Biserica nouă datează din 1834, clădită de călugărul Dorotei, stricată la cutremurul din 1940 și reparată mai târziu. Din 1840 a fost metoh al Mitropoliei Moldovei și al mănăstirii Socola din Iași

[I. E. Naghiu, *Sfânta Mănăstire Rafailă*, în *Cronica Hușilor*, 1939, nr. 9, p. 453-465].

Tot așa este considerată și biserica din Stroiști, comuna Tătărani, județul Vaslui, cu hramul Sfinților Voievozi, fără a exista documente credibile

[N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 783].

În sfârșit, menționăm și o construcție civilă, podul Cârjoaia (Zbereni), din comuna Cotnari, județul Iași, ridicat de Ștefan cel Mare și reparat de Mihail Sturdza la 1847, care i-a pus și o pisanie, azi dispărută

[Gh. Ungureanu, Gh. Anghel, C. Botez, *Cronica Cotnariilor*, București, 1971, p. 117-118].

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. IZVOARE :

1. *Documente privind Istoria României, veacul XIV, XV, A. Moldova*, vol. I (1384-1475), sub redacția Ion Ionașcu, L. Lăzărescu-Ionescu, Barbu Cămpina, Eugen Stănescu, David Prodan, Mihail Roller – redactor responsabil, Editura Academiei Române, București, 1954.

2. *Documente privind Istoria României, veacul XV, A. Moldova*, vol. II (1476-1500), București, Editura Academiei, București, 1954.

3. *Documente privind Istoria României, veacul XVI, A. Moldova*, vol. I (1501-1550), București, Editura Academiei Române, 1953.

4. *Documente privind Istoria României, veacul XVI. A. Moldova*, vol. II (1551-1570), București, Editura Academiei Române, 1951.

5. Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. I (1387-1620), București, 1957.

6. Direcția Generală a Arhivelor Statului din RSR, *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale. Supliment, I (1403-1700)*, de Maria Soveja, Mihai Regleanu, Doina Tinculescu, Marcel Ciucă, Gabriela Birceanu, București, 1975.

7. *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova*, vol. I (1384-1448), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și Leon Șimanschi, București, Editura Academiei Române, 1975.

8. *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova*, vol. II (1449-1486), volum întocmit de Leon Șimanschi, în colaborare cu Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București, Editura Academiei Române, 1976

9. *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova*, vol. III (1487-1504), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan, București, Editura Academiei Române, 1980.

II. REFERINȚE :

1. Gh. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XVIII (1925), nr. 43-46, București, 1926, 330 p.
2. Simeon Reli, *Călăuza monumentelor religioase istorice din Eparhia Bucovinei*. Cu ilustrațiuni în text, Cernăuți, Editura Mitropoliei Bucovinei, 1937, 195 p.
3. N. Corivan, *Arta religioasă în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXXIII (1957), nr. 8-9, p. 575-590.
4. ***, *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, Editura Academiei Române, 1958, 512 p.
5. ***, *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, Editura Academiei Române, 1964.
6. N. Grigoraș, *Ctitoriile lui Ștefan cel Mare*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XLII (1966), nr. 7-8, p. 523-539.
7. ***, *Monumente istorice bisericesti din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, introducerea prof. univ. dr Vasile Drăguț, conf. univ. dr. Corina Nicolescu, prefața + Iustin, arhiepiscop al Iașilor și mitropolit al Moldovei și Sucevei, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1974.
8. Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974.
9. Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. 2, *De la mijlocul secolului al XIV-lea până la începutul secolului al XVII-lea*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 180-188.
10. Vasile Dumitrache, *Mănăstirile și schiturile României pas cu pas*, vol. 2, Mitropolia Moldovei și a Bucovinei, Editura Nemira, 2002, 570 p
11. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, text stabilit, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu, București, Editura Științifică, 1967.
12. Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediția a II-a revăzută și îngrijită de Iorgu Iordan, [București], ESPLA, 1959.

Index antroponimic*

A

- Abel (personaj vetero-testamentar) - 30
- Acache din Rusciuc (arhimandrit; egumen la Dobrovăț, atestat la 1893-1897) - 69
- Adam (personaj vetero-testamentar) - 30; 31; 56
- Agopșea armeanul (proprietar, atestat la 1628) - 89
- Albul (pârcălab de Soroca, atestat la 1470) - 101
- Alexandru (fiul lui Ștefan cel Mare cu Maria Voichița) - 17; 23; 41; 49; 50; 51; 82
- Alexandru cel Bun (domn al Moldovei, 1400-1432) - 25; 46; 56; 58; 58; 60; 61; 65; 72; 73; 74; 74; 76; 77; 78; 78; 79; 80; 82; 85; 88; 90; 92; 94; 95; 97; 98; 103; 105
- Alexandru cel Mare (rege al statului macedonean antic, 336-323 î. Hr.) - 95
- Alexandru Ghica (efor, atestat la 1846) - 63
- Alexandru Iliăș (domn al Moldovei, 1620-1621, 1631-1633; domn al Țării Românești, 1616-1618, 1627-1629) - 100
- Alexandru Lăpușeanu (domn al Moldovei, 1552-1561, 1563/1564-1568) - 18; 28; 58; 70; 71; 72; 72; 77; 77; 87; 89; 105
- Alexândrel (domn al Moldovei, 1449, 1452-1454, 1455) - 97
- Ana (soție a lui Alexandru cel Bun, † 1418) - 77; 78; 78
- Ana (soția domnului Mihai Racoviță) - 42
- Ana Nemărasa (proprietăreasă, atestată la 1481) - 52
- Anastasia (fiica domnitorului Lațcu, † 1420) - 74; 74
- Anastasia (soția domnului Gheorghe Duca) - 37
- Andrei Abăza (boier) - 28
- Anghelina (jupâneasă, atestată la 1598) - 106
- Anna (personaj novo-testamentar) - 34; 48
- Antim Ivireanul (mitropolit al Țării Românești, 1708-1716) - 59
- Antonie Ruset (domn al Moldovei, 1675-1678) - 36; 36; 37
- Antonio (meșter italian, atestat la 1466) - 11
- Anușca (slugă, atestată la 1574) - 28
- Anușca (proprietăreasă, atestată la 1546) - 42
- Atanasie Crimca (mitropolit al Moldovei, 1608-1629) - 78
- Atanasie Prelipceanu (egumen al Putnei, la 1934) - 15

* Notă: cu italice, referințele făcute în citate (documente, pisanii, titluri de cărți și alte texte).

B

- Baiazid II (sultan otoman, 1481-1512) - 96; 97
- Bali-beg Malcoci Oglu (pașă de Silistra, la 1485) - 35; 96
- Balș, Gheorghe (istoric de artă, n. 1868-† 1934) - 39
- Barnovschi (hatman) - 31
- Bartolomeu (Vartolomeu, Vartolomei) Măzăreanu (arhimandrit al mănăstirii Putna) - 12; 15; 65; 88
- Basarab *Laiotă* (domn al Țării Românești, 1473, 1474, 1474, 1475-1476, 1476-1477) - 49
- Basarab *Țepeluș* (domn al Țării Românești, 1477-1481, 1481-1482) - 23; 23
- Basarabi (familie domnitoare în Țara Românească) - 23
- Bârlea (boier din Hârlău, atestat la 1399-1400) - 84
- Bodea (vornic, † 1476) - 49
- Bogdan (frate al lui Alexandru cel Bun) - 74; 74
- Bogdan (fiu al lui Alexandru cel Bun) - 74; 74
- Bogdan (fiu al lui Ștefan cel Mare cu Maria Comnen; † 1480) - 13
- Bogdan (fiu al lui Ștefan cel Mare cu Evdochia) - 37
- Bogdan I (domn al Moldovei, 1359-circa 1365) - 72; 73; 73
- Bogdan II (domn al Moldovei, 1449-1451) - 13; 14; 23; 24; 26; 29; 34; 36; 39; 42; 44; 47; 49; 51; 54; 58; 64; 66; 66; 67; 73; 74; 77; 78; 82; 83; 104
- Bogdan III (domn al Moldovei, 1504-1517) - 13; 13; 16; 16; 17; 18; 27; 27; 30; 32; 48; 50; 51; 54; 56; 57; 64; 66; 66; 68; 69; 69; 70; 70; 77; 104

- Bogdan Lăpușneanu (domn al Moldovei, 1568-1572) - 53
- Bratu (diac; proprietar, atestat la 1632) - 89
- Bucevschi, Epaminonda (pictor bucovinean, n. 1843-† 1891) - 72

C

- Caiafa (personaj novo-testamentar) - 34; 48
- Calinic Miclescu (mitropolit al Moldovei, 1865-1875) - 58
- Carol II (rege al României, 1930-1940) - 13; 13; 15; 19
- Cazimir IV Jagello (rege al Poloniei, 1447-1492) - 96; 97
- Cârstea (proprietar) - 99
- Cârstina (proprietăreasă, atestată la 1503) - 70
- Chiriac (călugăr la Putna, atestat la 1470) - 15; 18
- Chiril (patriarh de Ierusalim, la 1846) - 63
- Chițăscul, Vasile (pictor) - 57
- Cneaghina (soția domnului Ștefan Lăcustă, † 1542) - 78
- Conan Arănescu Donici (episcop de Huși, 1902-1912) - 34
- Constantin cel Mare (sfânt; împărat roman, 306-337) - 25; 25; 27; 68
- Constantin (fiu al lui Petru Rareș, atestat la 1550) - 81
- Constantin Abăza (boier) - 28
- Constantin Cantemir (domn al Moldovei, 1685-1692) - 27
- Constantin Duca (domn al Moldovei, 1693-1695, 1700-1703; fiul domnului Gheorghe Duca) - 37; 41; 63
- Constantin Mavrocordat (domn al Moldovei, 1733-1735, 1741-1743, 1748-1749, 1769; domn al Țării Românești, 1730, 1731-1733, 1735-1741, 1744-1748, 1756-1758, 1761-1763) - 68

Constantin Movilă (domn al Moldovei, 1606, 1607, 1607-1611) - 80; 100
Constantin Popovici (preot, atestat la 1797) - 28
Constantin Racoviță (domn al Moldovei, 1749-1753, 1756-1757; domn al Țării Românești, 1753-1756, 1763-1764) - 12
Costache Ghica (mare logofăt, la 1820) - 34
Coste (Costi) (pârcălab de Soroca, atestat la 1500) - 101; 101
Coste Stavrici (proprietar) - 84
Costin, Miron (cronicar, n. 1633-† 1691) - 36
Costin, Nicolae (cronicar, n. circa 1660-† 1712) - 36; 64
Cozma (maistru la Tazlău, atestat la 1596) - 51
Cozma Pivniciarul (proprietar, atestat la 1441) - 93
Creangă, Ion (scriitor, n. 1937-† 1889) - 91
Cristea Arbore (pârcălab al Cetății Neamțului, † 1476) - 49
Cristea Ghenovici (mare vornic al Țării de Sus, atestat la 1598) - 106

D

Dajbog (pârcălab de Neamț, atestat la 1479) - 88
Dan II (domn al Țării Românești, 1420-1421, 1421-1423, 1423-1424, 1426-1427, 1427-1431) - 95
Daniil (episcop de Solca) - 27
Daniil (sihastru la Putna, până la 1498) - 19; 31; 31
Despot Vodă (Ioan Iacob Heraclid; domn al Moldovei, 1561-1563) - 87
Didrih, pan ~ din Buceaci și Iazloveț (staroste al Podoliei, atestat la 1443) - 65
Dimitrie (sfânt) - 68; 105; 105

Dimitrie Cantemir (domn al Moldovei, 1693, 1710-1711) - 28
Dionisie Romano (stareț la Neamț, la jumătatea secolului al XIX-lea) - 60
Dobrotă (proprietar, atestat la 1502) - 85
Domentian (egumen de Neamț și Bistrița, atestat la 1407) - 60; 76
Dorotei (călugăr, atestat la 1834) - 106
Dosoftei (mitropolit al Moldovei, 1671-1674, 1675-1686; cărturar) - 25; 37; 59
Dosoftei Herescu (episcop de Rădăuți, 1750-1781; apoi, episcop al Bucovinei) - 28; 64; 76
Dragomir Grumadz (proprietar) - 84
Dragoș (voievod al Moldovei, circa 1352-1353) - 64
Dragoș (pârcălab de Neamț, atestat la 1503) - 92
Drăgan (proprietar, atestat la 1598) - 38
Drăgoi (fratele lui Mândrea, atestat la 1499) - 84
Duma Brudur (proprietar, atestat la 1499) - 84
Duma, pan ~ (cliucinic, atestat la 1486) - 88
Dumitrașco Cantacuzino (domn al Moldovei, 1673, 1674-1675, 1684-1685) - 87; 90
Dumitrașco Ștefan (staroste de Putna, atestat la 1621) - 100

E

Efrem (egum de Voroneț, atestat la 1488) - 32
Eftimie (dascăl la Neamț, cronicar, secolul al XVI-lea) - 59
Elena (sfântă, mama împăratului Constantin cel Mare) - 27; 68
Elena (soția lui Petru Rareș și mama lui Iliiaș II Rareș, atestată la 1547-1550) - 30; 81; 82
Elenca Donici (mecenată, la 1846) - 59

Eliman, Vasile (pictor) - 57
Elisei (sfânt) - 27
Eminescu, Mihai (poet, n. 1850-† 1889)
- 19; 59
Eremia (preot, atestat la 1598-1599) -
38
Eremia (vistier, atestat la 1499) - 84
Eremia (pârcălab de Neamț, atestat la
1503) - 92
Eustatie (ieromonah; egumen la Bistrița,
atestat la 1458) - 79
Eustratie Dabija (domn al Moldovei,
1661-1665) - 11; 12
Eutimie (episcop de Rădăuți, 1558-
1561) - 72
Eva (personaj vetero-testamentar) - 30
Evdochia (prima soție a lui Ștefan cel
Mare; † 1466) - 37; 82
Evloghie (dascăl, la 1762) - 101

F

Fedora (nepoata Ivancăi Levici, atestată
la 1492) - 21
Filip (rudă cu Anușca) - 42
Floarea (călugăriță semilegendară) - 106

G

Galeș (tatăl vistierului Eremia) - 84
Gangur, pan ~ (pârcălab de Orhei,
atestat la 1470-1493) - 99; 100
Gaspar Grațiani (domn al Moldovei,
1619-1620) - 46; 50
Gavriil (sfânt; personaj novo-
testamentar) - 49; 50; 63
Gavriil Uric (caligraf la Neamț, prima
jumătate a secolului al XV-lea) - 59
Gavril Druga (proprietar, atestat la
1499) - 84

Gavrilaș Mateiaș (mare logofăt, atestat
la 1645) - 90
Ghenadie (egumen la Tazlău, atestat la
1596) - 51
Gheorghe (sfânt) - 29; 30; 31; 39; 68;
68; 103
Gheorghe (logofăt, atestat la 1552) - 101
Gheorghe Duca (domn al Moldovei, 1665-
1666, 1668-1672, 1678-1683;
domn al Țării Românești, 1673-
1678) - 36; 37; 63
Gheorghe III Moghilă (mitropolit al
Sucevei, 1588-1591) - 65
Gheorghe Ștefan (domn al Moldovei,
1653, 1653-1658) - 11; 12; 87
Gherasim (egumen la Dobrovăț, în timpul
domniei lui Bogdan III) - 70
Gherman, pan ~ (pârcălab de Cetatea
Albă, atestat la 1484) - 97; 98
Ghervasie (caligraf la Neamț) - 59
Ghica-Budești, Nicolae (arhitect) - 34; 103
Giurgea (stolnic) - 32
Giurgiu, pan ~ (proprietar, atestat la
1464) - 85
Giurja Păcurarul (fiul Maricăi, atestat la
1500) - 101
Greaca (fiica lui Tatul Hârlic, atestată la
1491) - 52
Grigorcea (mare vornic) - 31
Grigore III Ghica (domn al Moldovei,
1764-1767, 1774-1777; domn al
Țării Românești, 1768-1769) - 25
Grigorie (egumen la Bistrița, atestat la
1418) - 78
Grigorie (egumen la Probota, atestat la
1530) - 81
Grigorie Leu (episcop de Huși, 1940-
1949) - 46
Grigorie Roșca (mitropolit al Moldovei,
1546-1551) - 29; 29; 30; 31; 33
Groza (pârcălab de Orhei) - 100

H

- Hasdeu, Bogdan Petriceicu (lingvist; n. 1836-† 1907) - 98
Herman, pan ~ (atestat la 1476) - 97
Herodot (istoric grec, circa 484-425 î. Hr.) - 97
Hogaș, Calistrat (scriitor; n. 1847-† 1917) - 53

I

- Iacob de la Putna (călugăr copist, atestat la 1474) - 18
Iacov (Iacob) Putneanul (mitropolit al Moldovei, 1750-1760; nume laic: Iftimie) - 12; 14; 14; 15; 28; 37
Iacov Stamate (episcop de Huși, 1782-1792) - 45
Iacșa Litavor, pan ~ (presupus personaj, atestat la 1374) - 98
Iacuș (pisar, atestat la 1435) - 94
Iancu de Hunedoara (voievod al Transilvaniei, 1441-1446, 1448; guvernator general al Ungariei, 1446-1453) - 95
Ieremia Movilă (domn al Moldovei, 1595-1600, 1600-1606) - 38; 44; 46; 51; 68; 80; 87; 105
Iesei (personaj legendar) - 31
Ignat (preot, atestat la 1504) - 75
Ignat (proprietar, atestat la 1464) - 85
Ignatie, pan ~ (mare vistiernic, numit și Iuga, atestat la 1476) - 20
Iftimie (nume laic al mitropolitului Iacov Putneanul) - 14
Ilea (comis, atestat la 1499) - 84
Iliăș I (domn al Moldovei, 1432-1433, 1435-1436, 1436-1442) - 65; 78; 85; 89; 93; 94
Iliăș II Rareș (domn al Moldovei, 1546-1551) - 29; 33; 81
Iliăș (pârcălab al Sucevei, atestat la 1457) - 88
Ilie (sfânt) - 26 ; 26 ; 27
Ilie Abăza (boier) - 28
Ilie Șeptilici (portar al Sucevei, atestat la 1645) - 89
Inochentie (episcop de Huși, 1752-1782) - 45
Ioan (episcop de Huși, 1598-1605) - 44; 46
Ioan (proprietar, atestat la 1481) - 52
Ioan Apostolul (sfânt; personaj novotestamentar) - 17
Ioan Botezătorul (sfânt; personaj novotestamentar) - 33; 34; 54; 55; 66; 85
Ioan cel Nou (sfânt) - 31; 77; 77
Ioan Gură de Aur (sfânt; patriarh al Constantinopolului, 398) - 15; 18
Ioan Scărarul (sfânt) - 15; 27
Ioan Sobieski (rege al Poloniei, 1674-1696) - 92
Ioan Teodor Callimachi (domn al Moldovei, 1758-1761) - 37
Ioan Vodă cel Viteaz (domn al Moldovei, 1572-1574) - 28
Ioanachie (egumen la Dobrovăț, atestat la 1499) - 70
Ioanăș viteazul (proprietar, atestat la 1392) - 90
Ioanichie (episcop de Rădăuți, 1472-1504) - 73; 75
Ioanichie (caligraf la Neamț) - 59
Ioanid, Gheorghe (pictor, n. 1839-† 1921) - 34
Ioil (egumen la mănăstirea Bisericiani, atestat la 1786) - 104
Ion (pârcălab de Soroca, atestat la 1533) - 101
Ion (proprietar, atestat la 1464) - 85
Ion (nepot al lui Coste, atestat la 1552) - 101
Ion Luca (stolnic, pârcălab de Cetatea Albă, † 1476) - 49
Ionașco (fiul lui Nicoară Prăjescul, atestat la 1620) - 50

Iorga, Nicolae (istoric, n. 1871-† 1940) - 68
Iosif (mitropolit al Moldovlahiei, 1386-1408) - 60; 76
Iosif (episcop de Rădăuți, la sfârșitul secolului al XIV-lea) - 75
Iosif (ieromonah la mănăstirea Bisericiani) - 104
Iosif din Arimateea (personaj novo-testamentar) - 17; 48

Isaia (logofăt) - 32
Isaia (pârcălab de Chilia, atestat la 1465) - 96

Isaia Bălușescu (episcop de Rădăuți, 1564-1577) - 14

Iuda (personaj novo-testamentar) - 48
Iuga (domn al Moldovei, 1399-1400) - 84
Iuga (alt nume pentru marele vistiernic pan Ignatie) - 20

Iurg Coriatovici (presupus domn al Moldovei, la 1374) - 98

Iurghici, pan ~ (pârcălab de Cetatea Albă, atestat la 1443) - 98

Ivan Aramă (preot, atestat la 1497) - 40; 84
Ivanca Levici (proprietăreasă, atestată la 1492) - 21

Ivașco (pârcălab de Chilia, atestat la 1484) - 96

Ivașcu Golescu (mare vornic al Țării Românești) - 78

J

Jan (meșter, atestat la 1480) - 73

L

Lațcu (domn al Moldovei, circa 1365-circa 1375) - 73; 73; 74; 74

Lazăr (personaj novo-testamentar) - 30

Lecomte du Noüy, Emil-André (arhitect francez, n. 1844-† 1914) - 37

Luca, pan ~ (atestat la 1476) - 97

Luca Arbore (portar al Sucevei, atestat la 1486-1503) - 88

Lupșe din Sirețel (proprietar, atestat la 1499) - 84

Lupul (fiul lui Nicoară Prăjescul, atestat la 1620) - 50

Lupul (proprietar, atestat la 1502) - 85

M

Macarie (patriarh al Antiohiei) - 34

Macarie (călugăr) - 28

Macarie (cronicar, † 1558) - 59

Macarie Hrisoverghi (monah la Dobrovăț, atestat la 1743) - 68

Mahomed II (sultan otoman, 1444-1446, 1451-1481) - 49; 49; 87; 92

Maicola (fiica lui Stoian, atestată la 1418) - 103

Mamac han (conducător tătar, la 1470) - 11

Manciul (fiul lui Stoica, atestat la 1467) - 93

Manoil, pan ~ (pârcălab de Neamț; pârcălab de Hotin, atestat la 1457-1458) - 92; 94

Manolache (dascăl, atestat la 1787) - 25
Margareta (mama lui Petru I Mușat, atestată la 1384) - 83

Maria (mama lui Ștefan cel Mare: vezi Oltea) - 82

Maria (fiică a lui Ștefan cel Mare; † 1518) - 13

Maria (prima soție a lui Petru Rareș, † 1529) - 13

Maria Cantacuzino (mare logofeteasă, atestată la 1820) - 34

Maria Comnen de Mangop (a doua soție a lui Ștefan cel Mare, † 1477) - 13; 16; 16

Maria Magdalena (sfântă; personaj novo-testamentar) - 17

Maria Sturdza (jupâneasă, atestată la 1743) - 68

Maria Voichița (ultima soție a lui Ștefan cel Mare, fiica lui Radu cel Frumos, † 1511) - 13; 16; 16; 17; 18; 25; 27; 30; 37; 48; 50; 51; 52; 54; 55; 56; 64; 69; 77

Marica (slugă, atestată la 1574) - 28

Marica (mama lui Giurja Păcurarul) - 101

Marina Lalca (proprietăreasă, atestată la 1519) - 53

Marușca (soția lui Negrilă, atestată la 1458) - 79

Matei Ghica (domn al Moldovei, 1753-1756) - 42; 45

Matia Corvin (rege al Ungariei, 1458-1490) - 90; 103

Maxim (pârcălab de Chilia, atestat la 1484) - 96

Mărușca (proprietăreasă; fiică a Nastei și nepoată a lui Coste Stavrici, atestată la 1499) - 84

Mândrea (proprietar, atestat la 1499) - 84

Melchisedec Ștefănescu (episcop de Huși, 1861-1864; episcop al Dunării de Jos, 1865-1879) - 37; 45

Meletie Lefter Brandaburul (episcop de Huși, 1803-1826 și de Roman, 1826-1844) - 45

Meștea (slugă, atestată la 1574) - 28

Miclăuș Catina - 84

Micotă (pârcălab de Neamț, atestat la 1495) - 57; 58

Mihai (călugăr la Tazlău, atestat la 1596) - 51

Mihai Racoviță (domn al Moldovei, 1703-1705, 1707-1709, 1715-1726; domn al Țării Românești, 1730-1731, 1741-1744) - 27; 36; 42

Mihail (sfânt; personaj vetero- și novo-testamentar) - 49; 50; 50; 63

Mihail Grigorie Sturdza (domn al Moldovei, 1834-1849) - 63; 63; 92; 106

Mihnea (rudă cu Anușca) - 42

Mihu (medelnicer) - 101

Mihul, pan ~ (pisar, atestat la 1443) - 98
Mîlca (nepoata Ivancăi Levici, atestată la 1492) - 21

Mircea cel Bătrân (domn al Țării Românești, 1386-1418) - 95

Miron Barnovschi Movilă (domn al Moldovei, 1626-1629, 1633) - 89

Moise (personaj vetero-testamentar) - 31; 34

Mușca (fiica stolnicului Giurgea, atestat la 1489) - 32

N

Nasta (proprietăreasă) - 84

Nastasia (soția lui Vasile Prăjescu) - 52

Nastasia (prima soție a domnului Bogdan III, † 1513) - 69; 69

Nastasia (nepoata lui Cârstea, atestată la 1493) - 99

Nastasia (proprietăreasă, atestată la 1503) - 70

Neacșa (proprietăreasă, atestat la 1499) - 84

Nectarie Cotlarciuc (mitropolit al Bucovinei, 1924-1935) - 15

Neculai (călugăr) - 28

Neculce, Ion (cronicar, n. circa 1672-† 1745) - 9; 11; 36; 44

Negrilă (proprietar, atestat la 1458) - 79

Negrilă (pârcălab de Hotin, atestat la 1503) - 95

Negru, pan ~ (vornic de Suceava, atestat la 1403) - 88

Neniul (vornic, atestat la 1632) - 89

Neonil (arhimandrit de Neamț, atestat la 1846) - 59

Nicanor (mitropolit al Moldovei, 1591-1594) - 38

Nicoară Prăjescul - 50

Nicodim (personaj novo-testamentar) - 17

Nicodim (ierodiacon la Putna, atestat la 1467-1473) - 15

Nicodim (caligraf la Neamț) - 59

Nicolae (sfânt) - 31; 35; 36; 36; 42; 47; 48; 75; 81

Nicolae (episcop de Rădăuți, atestat la sfârșitul secolului al XIV-lea) - 75

Nicolae Mavrocordat (domn al Moldovei, 1709-1710; 1711-1715; domn al Țării Românești, 1715-1716; 1719-1730) - 44

Nicolae Racoviță (hatman, atestat la 1663) - 69

Nicula (stolnic, atestat la 1589) - 65

Nifon Criveanul (episcop de Huși, 1934-1939) - 46

Nistor, Ion (istoric și om politic, n. 1876-† 1962) - 19

O

Oană, pan ~ (pârcălab de Cetatea Albă, atestat la 1484) - 97; 98

Olena (fiică a lui Ștefan cel Mare) - 82

Oltea (mama lui Ștefan cel Mare) - 81

Orăș Vlad - 32

P

Pafnutie (monah, atestat la 1525) - 69

Pahomie (stareț la Voroneț) - 32

Paisie (egumen de Putna, atestat la 1492-1501) - 21

Paisie (arhimandrit, atestat la 1846) - 63

Paisie Scurtul (arhimandrit al Putnei, atestat la 1490) - 14

Paisie Velicicovschi (stareț de Neamț, din 1779; nume laic, Petru, † 1794) - 58; 59; 60

Paleolog (familie imperială bizantină) - 60

Panaite Papazoglu (epitrop, atestat la 1846) - 63

Pantelimon (sfânt) - 59

Paraschiva (sfântă) - 65

Paul de Alep (cleric, călător, n. 1627-† 1669) - 34

Pavel (sfânt, personaj novo-testamentar) - 31; 44

Pavel (fiul domnului Simion Movilă, † 1607) - 68; 68

Pavel (episcop de Roman, 1613-1615/1616) - 58

Pavel (pârcălab de Orhei, atestat la 1621) - 100

Pavel (clopotar, la sfârșitul secolului al XVIII-lea) - 45

Pavel Storanovici din Rusciuc (mecenat, atestat la 1893-1897) - 69

Pătru Brundur (fratele lui Duma cliucinic, atestat la 1486) - 88

Petru (sfânt; personaj novo-testamentar) - 43; 48

Petru (numele laic al lui Paisie Velicicovschi) - 59

Petru (fiu al lui Ștefan cel Mare cu Maria Comnen; † 1479) - 13

Petru II (domn al Moldovei, 1447, 1448-1449) - 98

Petru Aron (domn al Moldovei, 1451-1452, 1454-1455, 1455-1457) - 66; 94

Petru Hudici (vornic de Suceava, atestat la 1436) - 89

Petru I Mușat (domn al Moldovei, circa 1375-circa 1391) - 56; 83; 87; 91

Petru Ponici (pârcălab al Sucevei, atestat la 1457) - 88

Petru Rareș (domn al Moldovei, 1527-1538, 1541-1546) - 13; 13; 27; 28; 34; 40; 42; 48; 57; 58; 67; 67; 68; 70; 77; 81; 81; 82; 83; 94; 100; 101; 104; 105

Petru Șchiopul (domn al Moldovei, 1574-1577, 1578-1579, 1582-1591) - 65; 86; 104

Pilat (personaj novo-testamentar) - 25; 48

Pimen (egumen de Neamț, atestat la 1485) - 58

Plotun (boier, atestat la 1401) - 94

Porumbescu, Ciprian (compozitor, n. 1854-† 1883) - 19
Procopie (sfânt) - 23; 23; 24

R

Radu cel Frumos (domn al Țării Românești, 1462-1473, 1473-1474, 1474, 1474-1475) - 13; 16; 16; 37; 54; 64
Radu Mihnea (domn al Moldovei, 1616-1619, 1623-1626) - 39; 83; 99; 100; 105
Ringaila (cneaghină polonă; prima soție a domnului Alexandru cel Bun, la 1421) - 65
Roman I Mușat (domn al Moldovei, circa 1391-circa 1394) - 74; 74; 89; 90; 91
Romstörfer, Karl (inspector general austriac) - 24
Ruxandra (soția domnului Alexandru Lăpușneanu) - 18

S

Sadoveanu, Mihail (scriitor, n. 1880-† 1961) - 11
Sandipa (personaj legendar) - 28
Sava (mitropolit al Moldovei, 1660-1664, 1689-1701) - 28
Sava (episcop de Huși, 1709-1714) - 44
Silivestru (călugăr) - 28
Siluan (egumen la Dobrovăț, atestat la 1525) - 69
Simion Movilă (Moghilă) (domn al Moldovei, 1606-1607; domn al Țării Românești, 1600-1601, 1601-1602) - 68; 68
Slavici, Ioan (scriitor, n. 1848-† 1925) - 19

Sofronie Miclescu (episcop de Huși, 1826-1851; mitropolit al Moldovei, 1851-1860) - 45; 58
Soliman "Magnificul" (sultan otoman, 1520-1566) - 87
Stan Babici (proprietar, atestat la 1435) - 94
Stanca (sora Mărușcăi, fiica Nastei, nepoata lui Coste Stravici, atestată la 1499) - 84
Stanciul aurar (proprietar, atestat la 1484) - 96; 98
Stanciul Hotnog (pârcălab de Hotin, atestat la 1436) - 85
Stanciul Sinescul (proprietar, atestat la 1458) - 94
Stoian (proprietar) - 103
Stoica (proprietar, atestat la 1467) - 93
Stoicescu, Nicolae (istoric, n. 1924) - 40

Ș

Șandru (pârcălab de Hotin, atestat la 1401) - 94
Șandru (pârcălab de Neamț, atestat la 1403) - 92
Șandru (boier din Hotin, atestat la 1400) - 95
Șandru, pan ~ (portar al Sucevei; vezi Șendrea) - 88
Șandru Gardu (proprietar, atestat la 1488) - 32
Șendrea (pan Șandru, Șandrea; portar al Sucevei, atestat la 1479-1481) - 88
Șerban Cantacuzino (cărturar; domn al Țării Românești, 1678-1688) - 59
Șerbea (din Vaslui, atestat la 1423) - 85
Ștefan (sfânt; personaj novo-testamentar) - 36; 65
Ștefan (episcop de Rădăuți, secolul al XIV-lea) - 75
Ștefan (egumen la Dobrovăț, atestat la 1743) - 68

Ștefan II (domn al Moldovei, 1433-1435; 1436-1442, 1442-1447) - 58; 58; 89; 96; 97; 98

Ștefan cel Mare (domn al Moldovei, 1457-1504) - *passim*

Ștefan Lăcustă (domn al Moldovei, 1538-1540) - 78; 78

Ștefan I Mușat (domn al Moldovei, circa 1394-1399) - 73; 74; 74; 80; 82; 83

Ștefan Rareș (domn al Moldovei, 1551-1552) - 33; 81; 82

Ștefan Răzvan (domn al Moldovei, 1595) - 80

Ștefan Ruset (paharnic, atestat la 1743) - 68

Ștefan I Tomșa (domn al Moldovei, 1563-1564) - 87

Ștefan II Tomșa (domn al Moldovei, 1611-1615, 1621-1623) - 80

Ștefăniță (domn al Moldovei, 1517-1527) - 13; 13; 27; 48; 52; 69; 69; 70; 80; 104; 105

Șteful Cernătescu (atestat la 1468) - 67

T

Tattarescu, Gheorghe (pictor, n. 1820-† 1894) - 46

Tatul Hârlic (proprietar) - 52

Teoctist (mitropolit al Moldovei, 1453-1478) - 11; 14; 14

Teoctist II (mitropolit al Moldovei, 1508-1528) - 57

Teodor (fratele lui Coste, atestat la 1500) - 101

Teodor Mărișescul (caligraf la Neamț) - 59

Teofan II (mitropolit al Moldovei, 1564-1572, 1578-1581, 1582-1588) - 32

Teofan (episcop de Rădăuți, 1528-1530, mitropolit, 1530-1546) - 14

Teofil (episcop de Huși, 1735-1743) - 45

Teofil Herineanu (episcop de Huși și Roman, 1949-1957) - 46

Theofan (călugăr ieromonah pe lângă mănăstirea Bistrița) - 80

Timotei (egumen la Tazlău, atestat la 1491) - 52

Timuș Hmielnițchi (conducătorul cazac; ginerele domnului Vasile Lupu, † 1653) - 87

Toader (preot, atestat la 1598) - 38

Toader (pârcălab de Hotin, atestat la 1503) - 95

Toader Balș (logofăt) - 28

Todor (proprietar, atestat la 1393) - 89

U

Ulanov, Chiril (pictor rus, la 1708) - 27

Ureche, Grigore (cronicar; n. circa 1590-† 1647) - 9; 11; 23; 33; 35; 49; 76; 90; 95; 105

Ureche, Nestor (mare vornic, † 1617) - 78

Ursu Vartic (staroste de Adjud, atestat la 1621) - 100

V

Varlaam (mitropolit al Moldovei, 1632-1653) - 26; 27; 68

Varlaam (episcop de Huși, 1689-1708) - 44

Varvara (sfântă) - 36; 65

Vascan Levici (fiul Ivancăi Levici, atestat la 1492) - 21

Vascan Moghilă (pârcălab) - 31

Vasile (călugăr la Putna, atestat la 1472) - 15; 18

Vasile Lupu (domn al Moldovei, 1634-1653, 1653) - 11; 26; 27; 68; 69; 87; 89; 93

Vasile Prăjescu (boier, la jumătatea
secolului al XVI-lea) - 52
Vasilie (portar al Sucevei, atestat la
1632) - 89
Vasilie Gane (atestat la 1754) - 28
Vasutca (proprietăreasă; atestată la
1503) - 70
Vâlcea (pârcălab de Roman, † 1476) - 49
Veniamin Costache (episcop de Huși,
1792-1796; mitropolit al
Moldovei, 1803-1808, 1812-
1821, 1823-1842) - 45; 45; 57

Vidinevschi (pictor) - 65
Vlad Adiș (boier, atestat la 1430-1431) - 25
Vlaicu, pan ~ (pârcălab de Cetatea
Albă, atestat la 1457) - 98
Vlaicu (pârcălab de Orhei) - 100

X

Xenopol, Alexandru D. (istoric, n.
1847-† 1920) - 19

Index toponimic*

A

Adjud (târg; Agiud) - 100
Adormirea Maicii Domnului (biserică în Bârlad) - 93
Adormirea Maicii Domnului (biserică în Borzești) - **41-42**
Agapia (mănăstire; jud. Neamț) - 55
Akkerman (= Piatra Albă, denumirea turcească a Cetății Albe) - 97
Alba (seliște) - 84
Albâna (râu) - 88
Albotești (seliște) - 99
Alexești (sat, jud. Iași) - 70
Antiohia (patriarhie) - 34; 43
Arbore (sat; mănăstire, jud. Suceava) - 25; 66
Arimateea - 48
Athos, Muntele ~ - 60; 68
Averăuți (sat) - 92

B

Bacău (târg) - 34; 79; 80; 88; 98
Bacău (ținut) - 51
Badeuților, ocolul ~ - 23; 65

Bahluețul Mic (râu) - 94
Bahlui (râu) - 28; 84
Baia (localitate) - 63; 90; 103
Balcăuți (sat, jud. Suceava) - 20
Balinești (sat, Republica Moldova) - 21
Balosinești (sat, jud. Neamț) - 21
Baloșești (sat) - 60
Balta Strâmbă (sat; numit și Crivara) - 61
Basarabia - 6; 17; 21; 35; 97
Bașeu (râu) - 21
Bădăuți (sat, Badeuți; azi, Milișăuți, jud. Suceava) - 23; 23
Băiceni (sat, pe Siret) - 61
Bălți (oraș, Republica Moldova) - 61
Bărlică (pârâu) - 80
Bârlad (cetate; târg) - **93**; 98
Bârlad (râu) - 84
Berhinești (sat) - 87
Berlin - 5; 19
Bisericiani (mănăstire, jud. Neamț) - **104-105**
Bistrița (mănăstire) - 55; 60; 72; **76-81**; 88; 91; 98
Bistrița (pomelnic) - 76; 78
"Bistrița" (letopisețul de la mănăstirea ~) - 78
Bistrița (râu) - 52; 53; 79; 80
Bizanț - 60
Bludna (cătun, Ucraina) - 76

* Notă: cu italice, referințele făcute în citate (documente, pisanii, titluri de cărți și alte texte).

Bodești (sat, jud. Iași) - 82; 84
 Bogdana (mănăstire) - 41
 Bogdana (biserică în Rădăuți, jud. Suceava) - 72
 Bogdana (râu) - 93
 Bohotin (braniște domnească, jud. Iași) - 62
 Bolgrad (județ) - 6
 Borilești (sat, jud. Neamț) - 52; 53
 Borzești (sat, jud. Bacău) - 41; 41; 42; 50; 54; 63
 Boșoteni (sat, jud. Bacău) - 61
 Botna (sat, Republica Moldova) - 61
 Botna (baltă) - 79
 Botna (biserică) - 91
 Botoșani (târg) - 34; 42; 47; 89
 Brădățel (râu) - 96; 98
 Buceaci (târg, Ucraina) - 65
 Bucovina - 6; 10; 17; 17; 25; 27
 Bucovina (episcopie, apoi mitropolie) - 15; 76
 Bucurăuți (sat, jud. Suceava) - 90
 București - 10; 14; 39; 69; 75
 București (sat, pe Moldova; jud. Neamț) - 32
 Buore (loc) - 52
 Burdujeni (fortificație, jud. Suceava) - 87
 Burești (sat; numit și Fundu, jud. Bacău) - 52
 Buzăți (sat, jud. Neamț) - 61

C

Cacaina (pârâu) - 87
 Cahul (județ) - 6
 Camenca (râu, Ucraina) - 101
 Călinești (sat, jud. Botoșani) - 80
 Călugăreni (sat, jud. Botoșani) - 70
 Cătlabuga (localitate) - 35; 96
 Căzăeci (sat) - 46
 Câmpia Dreptății - 11
 Câmpul lui Dragoș (jud. Neamț) - 52; 53
 Cârjoaia (pod; numit și Zbereni) - 106

Cârlișăturii, ținutul ~ (jud. Iași) - 21; 28; 33; 94
 Cârstești (sat, jud. Iași) - 99
 Cârstienești (sat, jud. Neamț) - 61
 Ceahlău, schitul de sub ~ - 46
 Ceahlău (munte) - 80
 Ceaplinți (cătun, Ucraina) - 76
 Cerlenul (iezer, Republica Moldova) - 21
 Cernăuți (oraș) - 19; 76
 Cernăuți (ținut) - 20; 75; 90
 Cetatea Albă (oraș; numit în antichitate Tyras; numită în evul mediu Maurokastron / Moncastro; denumit de turci Akkerman) - 49; 77; 77; **97-99**
 Cetatea de Baltă (localitate) - 61
 Cetatea Nouă (denumire a orașului Roman) - 49; 90
 Chicoșești (sat, jud. Bacău) - 80
 Chigheci (ținut, Republica Moldova) - 85
 Chilia (cetate; târg; Chilia Nouă) - 11; 36; 61; 82; **95-97**
 Chilia Veche (oraș; numit de greci Lykostomion = Gura Lupului; de genevezi, Licostomo) - 95
 Chiprian, prisaca lui ~ - 61
 Chișcina (gârle) - 61
 Chișinău (oraș) - 6
 Chișinăul Roșu (topic la confluența Botnei cu Nistrul, Republica Moldova) - 79; 91
 Choczim (denumirea polonă a Hotinului) - 94
 Ciorsaceuți (sat, jud. Suceava) - 90
 Cireșnița (topic la Sinești, jud. Iași) - 94
 Ciulinești (sat, jud. Iași) - 82
 Clicicăuți (sat, Ucraina) - 20
 Clivodinul (cătun, Ucraina) - 76
 Codrii Cosminului - 105
 Colomeea (târg, Ucraina) - 96; 97
 Conoheni - 91
 Costiceani (sat, jud. Iași) - 70
 Costina (sat, jud. Suceava) - 28
 Cotnari (comună, jud. Iași) - 102; 106
 Cotovța (râul Republica Moldova) - 98

Coțmani (sat, Ucraina) - 74; 75
Cozminul (sat, Ucraina) - 20
Cracău (râu) - 52; 53
Crasna (sat, jud. Vaslui) - 85
Crepătoreni (sat, jud. Iași) - 94
Crețești (siliște, jud. Vaslui) - 46
Crivara (sat; numit și Balta Strâmbă) - 61
Cruce, Sf. (biserică în Pătrăuți) - 24-26

D

Dacia (provincie antică) - 19; 19
Davidăuți (cătun, Ucraina) - 76
Dănești (sat, jud. Neamț) - 38
Deniseuca (sat) - 90
Derehului (râu) - 20
Dilțegani (sat, jud. Vaslui) - 93
Dimitrie, Sf. (biserică în Hârlău) - 83
Dimitrie, Sf. (biserică în Suceava) - 105
Dobrocinești (așezare) - 98
Dobrovăț (sat; mănăstire, jud. Iași) - 67;
68; 69; 70
Dobrovăț (mănăstire) - 66; 67-71; 88;
95; 101
Dobrovăț (pârâu) - 67; 70; 88; 89; 95
Dolhasca (localitate) - 81
Doljești (sat, jud. Neamț) - 88
Dorohoi (oraș) - 39; 42; 47; 48
Dragomirești (sat, jud. Neamț) - 80
Dragomirna (mănăstire, jud. Suceava) - 60
Drăgotești (sat, jud. Neamț) - 52; 53
Drăgușeni (sat, jud. Suceava) - 82
Drăslăvăț (râu) - 44
Dreptății, Câmpia ~ - 11
Dumbravă - 42
Dumbrăvița (sat, jud. Suceava) - 61
Dumești (sat, jud. Vaslui) - 70
Dunărea - 6; 95
Dvorenești (sat, jud. Neamț) - 61

F

Fauri (sat, jud. Neamț) - 52
Fălciu (ținut) - 46
Fărcașei, vârful ~ (jud. Neamț) - 61
Fântânele (Fântâneale, sat; jud. Iași) -
61
Fântâni, hotarul ~ - 80
Feredeieni (sat cu moară, jud. Botoșani) - 20
Fetești (sat, jud. Iași) - 70
Filozofi (vechea denumire a satului
Scânteia) - 63
Florești (mănăstire) - 106
Frăceni (sat, Republica Moldova) - 21
Frumoasa (moșie) - 21; 52
Fundu (denumire a satului Burești, jud.
Bacău) - 52

G

Gavrilăuți (cătun, Ucraina) - 76
Găgești (sat, jud. Vaslui) - 85
Gădintși (sat, jud. Neamț) - 90
Gheorghe, Sf. (biserică în Baia; numită
și Biserica Albă) - 103-104
Gheorghe, Sf. (biserică în Hârlău) - 39-
40; 42; 64; 83
Gheorghe, Sf. (biserică în Neamț) - 59
Ghetsimani, grădina ~ - 25; 30; 48
Ghindăoani (denumire a localității
Hindov) - 74
Giulești (sat) - 84
Golgota, Muntele ~ - 25; 48
Golia (mănăstire, jud. Iași) - 69
Grecenilor, ținutul ~ - 21
"Gropi" (jud. Suceava) - 26
Gura Humorului (oraș) - 29; 32
Gura Largului - 61
Gura Săratei - 79

H

- Habsburgic, Imperiul – - 25
Hârlău (târg, jud. Iași) - 39; 40; 47; 64;
83-84
Hâsnași (sat, jud. Iași) - 28
Hemeiani (sat, jud. Bacău) - 79
Hindov (probabil, Ghindăoani) - 74; 74
Hlivișca (cătun, Ucraina) - 76
Holovăț (sat) - 65
Horlăceni (localitate; Horleganoio) - 83
Horleganoio (denumire a localității
Horlăceni) - 83
Horodiște (hotar, Ucraina) - 33
Horodnic (mănăstire, jud. Suceava) - 91
Hotin (cetate; Choczim, Ucraina) - 85;
92; **94-95**
Hrețca (sat, jud. Suceava) - 92
Humor (“Evangheliarul de la ~”) - 15;
25
Huși (episcopie) - 34; 44; 45; 46
Huși (oraș) - 44; 44; 46; 47
“Hușilor, cronica ~” - 45

I

- Ialovu (râu) - 85
Iași (arhiepiscopie) - 44
Iași (oraș) - 10; 28; 34; 35; 35; 36; 37; 38;
67; 83; 89; 106
Iași (județ) - 106
Iazloveț (sat, Ucraina) - 65
Ielan (râu) - 101
Ierusalim - 30; 63
Ilie, Sf. (biserică lângă Suceava) - **26-29**
Ilie, Sf. (biserică în cadrul mănăstirii
Florești) - 106
Ilie, Sf. (comună) - 27
Ilișești (sat, jud. Suceava) - 80
Ioan, Sf. (biserică în Vaslui) - **33-35**; 85
Ioan cel Nou, Sf. (biserică în Neamț) - 59
Ismail (județ) - 6

Iurcani (sat, jud. Suceava) - 82
Ivoești (sat) - 28

I

Înălțarea Sfintei Cruci (biserică la
Volovăț) - **64-66**

J

Jicov (sat, jud. Suceava) - 20
Jicovul de Jos (sat, jud. Suceava) - 21
Jicovul de Sus (sat, jud. Suceava) - 19;
21
Jijia (râu) - 82

K

Kiev - 59

L

Lazova (iezer) - 84
Lățcani (sat, pe Bistrița, jud. Neamț) -
80
Lespezi (târg, jud. Iași) - 81
Licostomo (denumirea dată de genovezi
Chilicii) - 95
Liești (moșie, jud. Iași) - 82
Lipinți, bătălia de la - 11
Lvov (Liov, Leopoli) - 11; 78; 78
Lykostomion (= Gura Lupului; denumirea
grecească a Chilicii) - 95

M

Maluri (moară, jud. Bacău) - 79
Maneuți (sat, jud. Suceava) - 21
Mangop - 13; 16
Mașea (iezer) - 101
Maurokastron (castel bizantin, în zona Cetății Albe; numit de genovezi Moncastro) - 97
Mălcești (sat) - 33
Mălini (sat, jud. Suceava) - 33
"Mănăstirea" (loc) - 52
Măslinilor, Muntele ~ - 48
Micești (sat, jud. Bacău) - 52
Mihail și Gavriil, Sfinții (biserică în Războieni) - 49-50
Mihail și Gavriil, Sfinții (biserică în Scânteia) - 63-64
Milet (oraș antic în Asia Mică) - 97
Milișăuți (sat; actuala denumire a satului Bădăuți, jud. Suceava) - 23
Mogoșești (sat; pe Siret) - 62
Moinești (oraș) - 51
Moldova - *passim*
Moldova (râu) - 61; 89; 90; 99
Moldova de Sus (râu) - 32
Moldovița (mănăstire, jud. Suceava) - 103
Moncastro (denumirea dată de genovezi castelului Maurokastron, în zona Cetății Albe) - 97
Mormânt, Sf. ~ (de la Ierusalim) - 63
Moscova - 27
Munteni (sat) - 70

N

Nașterea Maicii Domnului (biserică în Tazlău) - 51
Nașterea Sf. Ioan Botezătorul (biserică în Pietra Neamț) - 53-56
Neamț (cetate; târg) - 49; 55; 57; 58; 59; 60; 62; 88; 91-92

Neamț (județ) - 74; 104
Neamț (mănăstire) - 15; 56-62; 69; 76; 96
Neamț (munți) - 53; 61
Neamț (râu) - 60
Neamț (tinut) - 50; 51; 55; 76; 79; 84
Nechid (râu) - 52; 53
Negrileaș (izvor, jud. Suceava) - 32
Nemțișorul (râu) - 56
Nicolae, Sf. (biserică în Dorohoi) - 42; 47-48
Nicolae, Sf. (biserică în Rădăuți) - 64; 72-76
Nicolae din Poiana, Sf. (mănăstire) - 81; 82
Nicolae Domnesc, Sf. (biserică în Iași) - 34; 35-39
Nicolae-Popăuți, Sf. (biserică în Botoșani) - 34; 42-43
Niconia (colonie grecească, în zona Cetății Albe) - 97
Nistru (localitate) - 61
Nistru (râu) - 11; 61; 87; 91; 94

O

Ocolul Mijlociu - 50
Oituzului, Munții ~ - 41
Olhu Mare (sat) - 79
Olteni (loc, pe Bârlad, jud. Galați) - 84
Oltenia - 17
Oniceani (sat, jud. Suceava) - 21
Oniceni (sat, jud. Neamț) - 82
Orbic (loc, jud. Bacău) - 94
Orbic (râu) - 52
Orhei (cetate; târg, Republica Moldova) - 99-100
Orzești (sat) - 61
Ostâpceani (sat, jud. Neamț) - 53
Ostra (izvor, jud. Suceava) - 32
Ostrița (sat, Ucraina, pe Prut) - 20

P

Parascheva, Cuvioasa (biserică în Cotnari) - **102**
 Paris - 6
 Pașcani (oraș) - 81
 Păducelul Mare (sat) - 79
 Pătrăuți (sat, jud. Suceava) - 24; 25; 26
 Pângărați (sat, jud. Neamț) - 79; 80
 Pârâu (sat) - 52
 Pârâul Alb (jud. Neamț) - 49
 Pârâul Grecu (Republica Moldova) - 85
 Pârâul Negru (jud. Bacău) - 84
 Pârâul Sărat (jud. Vaslui) - 80
 Perischiu (Perechiciu, afluent al Bârladului, jud. Galați) - 101
 Peștera (loc) - 100
 Petru și Pavel, Sfinții (biserică în Huși) - **44-47**
 Piatra lui Crăciun (denumire a orașului Piatra Neamț) - 55
 Piatra-Neamț (oraș; numit și Piatra lui Crăciun, Piatra) - 41; 50; 53; 55; 77; 104
 Pietricica (deal, jud. Neamț) - 53
 Pintenoasa (poiană) - 52
 Piscani (sat) - 101
 Plopeni (sat) - 46
 Plopești (sat, jud. Neamț) - 52
 Plotunești (sat, jud. Vaslui) - 94
 Pobrata (râu) - 61; 82
 Podolia (provincie) - 65
 Podul Înalt (jud. Vaslui) - 33; 49; 85
 Pogorârea Duhului Sfânt (biserică în Dobrovăț) - **67-71**
 Poiana (seliște) - 32
 Poiana - 81; 82; 83
 Poiana Boului (jud. Bacău) - 84
 Poieni (loc) - 88
 Polonia - 37; 60; 65; 92; 94; 96
 Poltava (oraș, Ucraina) - 59
 Popăuți - 39; 77
 Precista (biserică) - 34
 Probota (mănăstire) - 72; **81-83**

Procopie, Sf. (biserică în satul Bădăuți) - **23-24**

Prut (râu) - 20; 38; 82; 90
 Putna (letopisețul ~ I) - 15
 Putna (letopisețul ~ II) - 15
 Putna (mănăstire, jud. Suceava) - 9; 10; **11-23**; 28; 64; 75; 88; 100
 Putna (râu) - 19; 84

R

Rafailă (schit, jud. Vaslui) - 106
 Răcile (deal) - 52
 Rădani (sat) - 70
 Rădăuți (episcopie) - 14; 25; 64; 65; 73; 75; 76
 Rădăuți (oraș) - 24; 64; 64; 72; 73; 74; 75
 Rădăuți (așezare) - 98
 Rărăoane (Rărăoia, izvor, jud. Suceava) - 32
 Răsăști (sat) - 46
 Răutu (râu) - 101
 Războieni (sat, jud. Neamț) - 41; 49; 50; 50; 54
 Râmnicul Sărat (oraș; Ribnic) - 23; 23
 Râpcicani (Ripiceni, așezare, Republica Moldova) - 98
 Reuseni (Răoseni, sat, jud. Suceava) - 66; 67
 Ribnic (vechea denumire a orașului Rm. Sărat) - 23
 Roman (Târgul de Jos) (episcopie) - 46; 58; 80; 96
 Roman (cetate; târg; numit și Cetatea Nouă, Smedorova, Târgul de Jos) - 49; **90-91**
 România - 5; 17; 97
 Runcul Bozova (Runcul lui Bozie, jud. Bacău) - 52
 Ruse (Rusciuc; oraș, Bulgaria) - 69
 Rusia (Imperiul rus) - 6; 94; 97
 Rușii (sat) - 70

S

Sadcău (cătun, Ucraina) - 76
 Salcea (fortificație) - 87
 Săliștea Tătărească (Republica Moldova) - 85
 Săseni (sat, jud. Galați) - 98
 Sârbi (sat) - 79
 Scânteia (sat; Schinteia; fosta denumire, Filozofi, jud. Vaslui) - 63
 Secuieni (sat, jud. Neamț) - 66
 Selevestri (sat, jud. Bacău) - 53
 Silistra (oraș, Bulgaria) - 35; 96
 Sinești (sat, jud. Iași) - 21; 94
 Sirăuți (sat) - 20
 Siret (râu) - 20; 32; 52; 61; 62; 80; 90
 Siret (luncă) - 90
 Siret (târg) - 20; 65; 75
 Sirețel (loc) - 84
 Slugani (sat, jud. Bacău) - 80
 Slujești (sat, jud. Bacău) - 79
 Smedorova (denumire a cetății Romanului) - 90
 Snagov (mănăstire) - 59
 Sobraneți (sat, Ucraina) - 94
 Socola (mănăstire, jud. Iași) - 106
 Solca (episcopie, jud. Suceava) - 27
 Solca (sat, jud. Suceava) - 103
 Soroca (cetate, Republica Moldova) - 99; 100; **100-101**
 Spărieți (sat, jud. Vaslui) - 46
 Stăniliești (sat) - 44; 99
 Stolnici (sat, jud. Neamț) - 52
 Stroiiești (sat, jud. Suceava) - 106
 Strungă - 94
 Subdubrovca (iezer) - 61
 Suceava (judet) - 23; 66; 103
 Suceava (episcopie, apoi mitropolie) - 14; 55; 65; 92
 Suceava (râu) - 20
 Suceava (târg; cetate) - 23; 24; 25; 26; 28; 31; 66; 75; 77; **87-90**; 92; 95; 105; 105
 Suceava (ținut) - 20; 65; 75; 82

Sucevița (mănăstire) - 32; 65; 75
 Suha Mare (râu) - 32
 Suhoverhul (cătun, Ucraina) - 76

Ș

Șcheia (moară, jud. Iași) - 21
 Șendreștilor, hotarul ~ (jud. Iași) - 62
 Șeptelici (fortăreață) - 87
 Șerpilor, Insula ~ - 6
 Șimuz (Șomuz, afluent al Siretului, jud. Suceava) - 61
 Ștefănești (sat) - 88
 Ștevinești (sat) - 94
 Știubeiul (sat, pe Bașeu) - 21
 Știulbicani (sat) - 32

T

Tatarca (râu) - 62
 Tazlău (mănăstire, jud. Bacău) - **51-53**
 Tazlău (vamă) - 79; 88
 Tazlăul Mare (râu) - 51; 52; 79; 84
 Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul (biserică în Reuseni) - **66-67**
 Tătărani (comună) - 106
 Tătari (sat) - 82
 Tâlvești (sat, jud. Iași) - 80
 Târgul de Jos (denumire a Romanului) - 91
 Târgul de Jos (Roman; mitropolie) - 96
 Târnauca (sat, jud. Suceava) - 20
 Telebeaciniți (sat, Ucraina) - 61
 Tescani (sat, jud. Neamț) - 38
 Timișești (sat, jud. Neamț) - 61
 Toderești (sat, jud. Iași) - 101
 Todirești (comună, jud. Vaslui) - 106
 Toplița (moară, jud. Neamț) - 33
 Toplița Rece - 32
 Topoliță (râu) - 61

Transilvania - 17
Transnistria - 6
Trestiana (sat, Ucraina) - 61
Troia (cetate antică; Troada) - 28
Troțuș (ocnă, jud. Bacău) - 21
Troțuș (râu) - 41; 41; 52
Tyras (denumirea grecească a Cetății Albe) - 97

T

Țara de Jos (a Moldovei) - 78; 85; 93
Țara de Sus (a Moldovei) - 9; 106
Țara Românească (Muntenia; "țara basarabească") - 17; 23; 23; 49; 78
Țăpești (sat, jud. Galați) - 84
Țările Române - 60
Țețina (ținut, Ucraina) - 94
Țuțora (localitate, jud. Iași) - 82

U

Ucraina - 59; 60
Ungureanilor, viile ~ - 80
Urdești (sat, jud. Vaslui) - 93
Urjiceani (Urgiceni, sat, jud. Neamț) - 40; 84
Ursăști (sat, jud. Neamț) - 52
Uscații (moșie, jud. Neamț) - 50

V

Valea Albă (jud. Neamț) - 50; 91
Valeva (cătun, Ucraina) - 76

Vaslui (județ) - 63; 106
Vaslui (târg) - 33; 33; 34; 35; 47; 49;
85-86
Văbeșani (sat) - 28
Văscăuți (sat) - 94
Verejani (sat, jud. Iași) - 82
Vicșani (sat, jud. Suceava) - 21
Viena - 19; 24; 92
Vișniveț (Vișnăuți, râu, Republica Moldova) - 61
Vițelul (Vețea, pârau) - 19
Vladimirăuți (sat, jud. Suceava) - 90
Vlădeni (sat, jud. Botoșani) - 32
Voievozi, Sfinții (biserică în satul Stroiști) - 106
Voitin (sat, jud. Suceava) - 21
Volovăț (Volhovăț, sat, jud. Suceava) - 64; 65
Voroneț (localitate, jud. Suceava) - 29
Voroneț (mănăstire, jud. Suceava) - 19;
29-33
Voruntariu (sat, jud. Iași) - 61

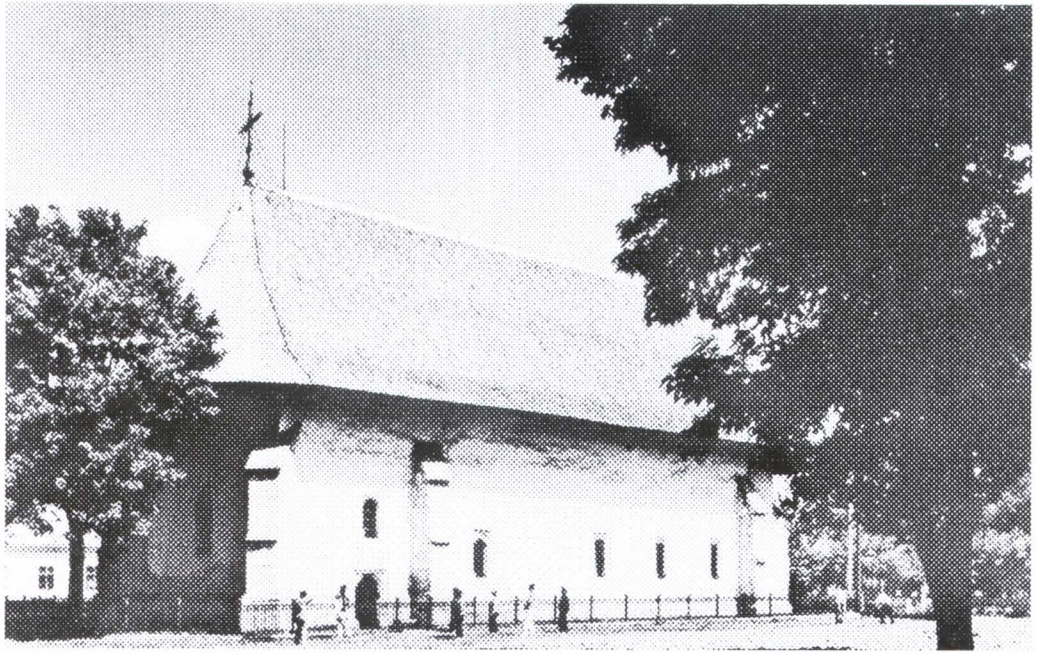
Z

Zagorna (deal, Republica Moldova) - 79; 81
Zahorna (iezer, Republica Moldova) - 61
Zamca (fortăreață) - 87
Zănești (sat, jud. Neamț) - 52; 53
Zbereni (denumire a podului Cârjoaia) - 106
Zemerești (sat) - 61
Zografu (mănăstire la Muntele Athos) - 68
Zubrăuți (sat) - 98

CUPRINS

<i>Argumente</i>	5
<i>O predoslovie către cetitori</i>	9
Mănăstirea Putna	11
Biserica Sfântul Procopie din Bădăuți, județul Suceava	23
Biserica Sfânta Cruce din Pătrăuți	24
Biserica Sfântul Ilie de lângă Suceava	26
Biserica Voroneț	29
Biserica Sfântul Ioan din Vaslui	33
Biserica Sfântul Nicolae Domnesc din Iași	35
Biserica Sfântul Gheorghe din Hârlău	39
Biserica Adormirea Maicii Domnului din Borzești	41
Biserica Sfântul Nicolae-Popăuți din Botoșani	42
Biserica Sfinților Apostoli Petru și Pavel din Huși	44
Biserica Sfântului Nicolae din Dorohoi	47
Biserica Sfinților Mihail și Gavriil din Războieni	49
Mănăstirea Tazlău	51
Biserica Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul din Piatra-Neamț ...	53
Mănăstirea Neamț	56
Biserica Sfinții Mihail și Gavriil din Scânteia, județul Vaslui	63
Biserica Înălțarea Sfintei Cruci de la Volovăț	64
Biserica Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul din Reuseni, județul Suceava	66
Biserica Dobrovăț	67

Biserica Sfântul Nicolae din Rădăuți	72
Mănăstirea Bistrița	76
Biserica (fostei mănăstiri) Probota	81
Curtea domnească de la Hârlău	83
Curtea domnească de la Vaslui	85
Cetatea Sucevei	87
Cetatea Romanului	90
Cetatea Neamțului	91
Bârlad	93
Cetatea Hotinului	94
Cetatea Chilia	95
Cetatea Albă	97
Cetatea Orheiul Vechi	99
Cetatea Soroca	100
Biserica Cuvioasa Parascheva din Cotnari	102
Biserica Albă Sfântul Gheorghe din Baia	103
Mănăstirea Bisericiani - județul Neamț	104
Biserica Sfântul Dimitrie din Suceava	105
<i>Bibliografie selectivă</i>	107
<i>Index antroponimic</i>	109
<i>Index toponimic</i>	120

Biserica Sfântul Nicolae din Rădăuți

Mănăstirea Bistrița

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

Mănăstirea Putna

Biserica mănăstirii Probota

Biserica Sfânta Cruce din Pătrăuți

Biserica Sfântu Gheorghe din Hârlău

Biserica Nicolae Domnesc Iași

Biserica Adormirea Maicii Domnului
din Borzești

Biserica Sfântul Nicolae-Popăuți
din Botoșani

Biserica Sfântul Nicolae din Dorohoi

Biserica Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul
din Piatra-Neamț

Mănăstirea Dobrovăț

Mănăstirea Neamț

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

